

Tartu Ülikool
humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
maailma keelte ja kultuuride instituut
klassikalise filoloogia osakond

Hanna Stiina Kangur

Aias Oileadese surmatoov teotus Homeroosest Lykophronini

Magistritöö

Juhendaja: dr Neeme Näripä

Tartu 2026

Sisukord

Lühendite selgitus.....	3
Sissejuhatus.....	4
Meetod ja probleemid.....	7
1. Aias Oileades.....	8
1.1 Aias Oileadese päritolu ja koht Kreeka mütoloogias.....	8
1.2 Väike Aias Trooja sõjas: teod ja teotused.....	8
1.3 Aiase ja Cassandra episood. Lokrise neitsid.....	11
1.3.1 Aiase ja Cassandra episood.....	11
1.3.3 Lokrise neitsid.....	16
2. Aiase teotuse ja surma kujutamine kirjanduses.....	20
2.1 Aiase üleastumise tagajärjed, surm.....	20
2.2 Aiase teotus ja surm antiikkirjanduses.....	21
2.2.1 Homeros.....	21
2.2.2 Mileetose Arktinos.....	24
2.2.3 Alkaios.....	26
2.2.4 Euripides.....	29
2.2.5 Hävinenud allikad: Sophokles, Kallimachos.....	32
2.2.6 Lykophron.....	36
3. Aiase teotust ja selle tagajärgi kujutavate tekstide võrdlus. Analüüs.....	48
3.1 Püha ruum ning ses asuvad tegelased. Athena kuju.....	51
3.2 Süüteo üksikasjad, Athena kuju saatus.....	56
3.3 Jumalik ja inimlik reaktsioon. Süü.....	59
3.4 Tagajärjed: surmad koduteel, Lokrise neitsid.....	62
3.5 Järeldused.....	66
Kokkuvõte.....	74
Bibliograafia.....	78
Summary.....	83

Lühendite selgitus

Aen.: *Aeneis*

A.: Aischylos

Ag.: *Agamemnon*

Alk.: Alkaios

Ark.: Arktinos

Ilio.: *Iliou persis*

cf.: *confer* = võrdle

Eur.: Euripides

Tro.: *Troojalannad*

f. = *folio* = ja järgmine (leht)

fab.: *fabulae*

ff. = *et sequens* = ja järgmised (lehed/värsid)

fr.: *fragmentum* = fragment

Her.: *Heroica*

Hom.: Homeros

Il.: *Ilias*

Od.: *Odüsseia*

ibid.: *ibidem*

Kall.: Kallimachos

Ait.: *Aitia*

Kon.: Konon

Narrat.: *Narrationes*

LIMC: *Lexicon* *Iconographicum*

Mythologiae Classicae

LSJ: Liddell–Scott–Jones *A Greek–English*
lexicon

Lyk.: Lykophron

Alex.: *Alexandra*

OCD: *Oxford Classical Dictionary*

Pepl.: *Peplus*, *fr.* 640; (Aristoteles)

Plut.: Plutarchos

Posth.: *Posthomeric*

Pro.: Proklos

Chres.: *Chrestomatheia*

s.a.: *sine anno*

s.v.: *sub verbo*

Soph.: Sophokles

Ai.: *Aias Lokros*

Stesich.: Stesichoros

v: värss

vv: värsid

Sissejuhatus

Lokrise Aias ehk Aias Oileades, tuntud ka kui Väike Aias, oli üks Trooja sõja kangelastest, kes sõdis kreeklaste ridades. Aias oli kohutavaim ja vihatuim kreeklaste seast (Hornblower 2015: 2). Kreeka mütoloogias on teda nähtud kui hübrise kehastust. Tihti jääb Trooja sõja kontekstis Väike Aias oma nimekaimu ja veelgi vahvama sõduri, Suure Aiase (ka Telamoniose) varju, ent Aias Oileades oli oluline tegelane, kelle lool oli traagiline lõpp. Eri versioonides põhjustavad tema surma kas jumalik kättemaks Athena või Poseidoni käe läbi, kusjuures karistus viiakse täide eri põhjustel (Kassandra tirimine või vägistamine, Athena pühamu teotamine, hübris jumalate vastu *etc.*) ja eri paigus – niisiis on töö üheks eelduseks, et Aiase müüt muutub ajas. Valisin töö teema peale Lykophroni *Ἀλεξάνδρα*¹ lugemist, mis jättis mulle sügava mulje oma mõistatusliku keerukuse ja müstilise stiili tõttu, mis äratas soovi keerdunud värsside sõlmed lahti harutada. Narratiivi keskmes ja sündmuste katalüsaatoriks on Aiase Cassandra vägistamine, ning võrreldes Lykophroni teksti varasemate tekstidega, mis Aiase süüteost räägivad, ilmnes, et eri versioonides on Cassandra kannatus eri tähtsusega, ühtlasi kerkisid esile korduvad motiivid ja erinevad müüdiversioonid nii selles episoodis kui järgnevas Aiase surmastseenis.

Käesoleva magistritöö eesmärk on uurida leksikaal-semantilise analüüsi abil Aias Oileadese Kassandrale kallaletungimise episoodis esinevaid motiive, sõnavara ning Aiase surmastseeni kirjanduses kujutamise arengut, tekstide omavahelisi erisusi ning loo erinevate aspektide esinemist alates varaseimast säilinud allikast, Homerose eeposest *Odüsseia*, lõpetades hellenismiaja autori Lykophroni traagilise poemiga *Alexandra*. Algupärastele allikatele lisaks kaasatakse selles töös hävinenud allikatest kõnelevad *scholia* ja teiste autorite kokkuvõtted, saamaks aimu, milline oli müüdiloo versioonide arengujoon ajas. Töö tulemusena valmib uus ülevaade Aiase teotusest ja sellele järgneva hukatuse kujutamise üksikasjadest antiikkirjanduses.

Väikese Aiase müüdiversioon muutub hellenismiajastul (Toepffer 1894: 938, Mazzoldi 2001: 31), mil Kallimachos (hävinenud fragmendis 35 Harder² = Pfeiffer) kujutab esimese autorina

¹ *Alexandra*.

² Edaspidi kasutan sama väljaande numeratsiooni.

Aias Oileadese poolt Cassandra, Trooja printsessi, vägistamist Trooja rüüstamise ajal Athena templis. Üsna peale seda kujutab Lykophron oma ainsas säilinud teoses *Alexandras* sama versiooni antud müüdist, ent käsitleb üksikasju põhjalikumalt kui ükski teine autor enne teda. Meil pole võimalik teada, millised müüdiversioonid millistel ajastutel levinud olid, ent me teame, et sinise magistritöö korpuses käsitletud autorid kujutasid seda müüti teatud motiivide abil, langetades valikuid, mida mõjutasid autorite ajaloolis-poliitiline ja kirjanduslik kontekst, milles nad oma teksti lõid. Töö proovib ka leida korpusest vihjeid sellele, et vägistamismotiiv võis müüdi kujutustes olemas olla ka juba enne Kallimachose aega, ent sellest ei kirjutatud otse.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimene peatükk annab ülevaate Aiase taustast, eluloost, tegudest Trooja sõjas; ning ülevaate Aiase ja Cassandra episoodi puudutavast senisest (sekundaar)kirjandusest. Teine peatükk tutvustab magistritöö korpust ning avab nende tekstide üksikasju. Korpusesse kuuluvad Homeroose epos *Odüsseia* (ed. A. Murray), Proklose kokkuvõte Mileetose Arktinose eeposest *Ἰλίου πέρσις*³ (ed. Evelyn-White), Alkaiose fragment 298 (ed. Campbell⁴) türann Pittakosest, Sophoklese fragment 10c (ed. Lloyd-Jones) tragöödiast *Αἴας Λοκρός*, Euripidese tragöödia *Τρωάδης*⁵ (ed. G. Murray), Homeroose *Ilias* 13.66 skolion (ed. Stephens), milles mainitakse Kallimachose *Αἴτια*⁶ raamatut A, ning sama Kallimachose raamatut mainiv Lykophron v 1141 skolion ss3 (ed. Dindorf), viimased korpuse tekstid on katkendid Lykphroni poeemist *Alexandra* (ed. Hornblower), värsid 348–364, 365–416 ja 1141–1173.

Kolmas peatükk keskendub korpuse 8 teksti võrdlevale analüüsile, mille hulgas on 5 säilinud algupärandid, 1 kokkuvõte ja 2 *scholiat*, mis annavad ülevaate mittesäilinud tekstides käsitletud lugudest. Säilinud tekstide puhul on võimalik teostada leksikaal-semantilist analüüsi, ent säilimata allikate kohta on võimalik teha vaid ettevaatlikke oletusi. Kolmanda peatüki alguses on tabel (Tabel 11), millest töö analüüsiosa alguse sai. Analüüs on jaotatud neljaks temaatiliseks alapeatükiks, neist esimene käsitleb püha ruumi ning ses asuvaid tegelasi ja Athena kuju, teine alapeatükk on keskendunud süüteo detailidele ning sellele, milliseid sõnu autorid Aiase teotuse

³ *Iliou persis*.

⁴ Edaspidi kasutan sama väljaande numeratsiooni.

⁵ *Troojalannad*.

⁶ *Aitia*.

kirjeldamiseks kasutavad. Kolmas alapeatükk kätkeb jumaliku ja inimliku reaktsiooni analüüsi, ühtlasi vaatlen, kellele tekstide järgi süü lasub, kas Aiasele või ülejäänud kreeklastele. Neljas alapeatükk tegeleb teotuse tagajärgedega: analüüsin korpuse tekstides kirjeldatud surmi koduteedel ning teotatud jumala Athena lepitamiseks sisse seatud Lokrise neitside rituaali.

Meetod ja probleemid

Töö meetodiks on Aiase ja Cassandra episoodi ning sellest johtuvate tagajärgede kreeka kirjandusteostes kujutamise leksikaal-semantiline komparatiivne analüüs. Töös uurin korpuse tekste üksteisega kõrvutades nii sõnakorduseid, korduvaid motiive kui ka sündmuseid.

Annan siin ülevaate töö käigus kujunenud probleemkohtadest. Esmalt ilmnes, et kirjalikke allikaid nagu *scholia*'t ja kokkuvõtteid ei ole võimalik selle töö kontekstis uurida leksikaalanalüüsi abil, kuna need allikad käivad algupäraste tekstide kohta või isegi kirjeldavad neis kujutatud sündmusi, ent pärinevad (kõnealuse teksti autorist) hilisema autori sulest või viitavad allikatele, mis pole säilinud, niiet nende täpsust ja korrektsust pole võimalik kindlaks teha. Neid allikaid sai niisiis vaid vaadelda, et aidata paremini mõista uuritavat lugu, tegemata järeldusi loo arengu kohta.

Teiseks probleemiks osutus see, et korpuse tekstid pärinevad väga erinevatest ajaperioodidest ning on loodud ka eri žanrites ning teostes saavad sõna eri tegelased. Vanimaks allikaks on suulisest pärimusest Homerose eeposed *Ilias* ja *Odüsseia*, mille jutustaja on kõiketeadlik laulik. Markantsemate näidetena saab veel välja tuua lüürilise poeedi Alkaiose, kes kujutab oma fragmendis (298 Campbell) iseend ohvri ehk Kassandrana. Lisaks on veel Euripidese tragöödia *Troojalannad*, kus kõnelevad omavahel Athena ja Poseidon ja hiliseim Lykophroni traagiline poem *Alexandra*, kus jutustajaks on Cassandra oraaklit Priamosele sõna-sõnalt kordav valvur. Erinevate žanrite tekstidel on mõistagi eri kontekstid ja eesmärgid, mida tekstiga saavutada tahetakse. Kangelaseepose lähenemine ning nägemus Aiase ja Cassandra episoodist ei saakski olla täpselt sarnane traagilises luuleteoses kirjeldatule.

Kolmandaks väljakutseks oli kogu uuritava materjali piisav käsitus samal ajal magistritöö mahupiirides püsides. Töö käigus avastasin pidevalt mitmeid allikaid, muuhulgas algupäraseid tekste (nt Sophoklese *fr. Ai.* 10c ed. Lloyd-Jones, mis esmapilgul tundus mulle liialt fragmentaarne, et korpusesse sobida), mis kujutasid uurimisalust episoodi.

1. Aias Oileades

1.1 Aias Oileadese päritolu ja koht Kreeka mütoloogias

Aias oli Kreeka kangeline, Lokrise kuninga Oileuse ja Eriopise (teistel andmetel Alkimache) poeg, kes sündis Lokrise piirkonnas, Straboni sõnul Narykose linnas. Aias Oileades sõdis Trooja sõjas, juhatades Lokrislaste 40 laeva Trooja alla. Tal olevat ka poolvend Medon, kelle ema oli nümf Rhene ja Hyginuse järgi oli ta ka Aias Oileuse ema. Homeroose *Iliase* (2.527–530, 14.520–522) järgi oli Aias üks vapramaid kreeka sõdalasi, kes jäi kiiruselt alla vaid Achilleusele ja suutis tappa kõigist rohkem ärajooksvaid vaenlaseid. Apollodorose järgi oli Aias Oileades enne Trooja sõda ka Helena kosilaste seas. (Toepffer 1894: 936–937)

Lisaks Aias Oileusele oli kreeklaste ridades ka Telamoni poeg Aias, need kaks nimekaimu olid vaprast sõdalased ja pärinesid mõlemad Aiakose (Telamoni isa) suguvõsast (kuhu kuulus ka vapper Teukros). Aias Oileust ja Aias Telamoniadest nimetatakse Suureks ja Väikeseks Aiaseks (kuigi Suur Aias oli suurem, kohmakam ja raskemas rüüs, viitab epiteet ‘Suur’ ja ‘Väike’ tegelaste tähtsusele, mitte tingimata füüsilistele suurustele). (Toepffer 1894: 937)

Kaks Aiaist moodutavad kontrastse paari: Aias Telamoniades on suur ja aeglane väejuht, kes on osav vaenlaste pealetungi tõrjuja, ja tema varjus on Aias Oileades, kes on väle, odaoskuses silmapaistev ja osav tapma põgenevaid vaenlaseid (*Il.* 14.520–522) (Redfield 2003: 136).

1.2 Väike Aias Trooja sõjas: teod ja teotused

Homeroose *Iliase* järgi kuulub Aiase märkimisväärsete tegude sekka vaprus võitluses Patroklose laiba üle, mil Aias aitas vaenlaste hulka tagasi hoida. Patroklose auks Achilleuse peetud mängudel takistas Athena Aiaist võidujooksus võitmast, sest Odysseus oli parajasti Athena poolehoidu palunud, Aias aga mitte. Aiasel oli ka riiakas pool: samadel mängudel tülitseb ta Idomeneusega, seesugune metsik ja kohati julm pale areneb Aiase müüdis ajaga edasi. (Toepffer 1894: 936)

Iliase värssides leidub kiitust Aiasele mitmes kohas: nimelt “kuid odaoskuses kõik ta Ahhaias ja Hellases võitis”⁷ (2. 530). Agamemnon kiidab Suurt ja Väikest Aiast nõnda: “Aiased, sangarid head, vaskrüüdes argiivlaste valdjad! / Teid minul käskida ep ole tarvis, ei julgustki anda. / Ka ise oivaliselt väes tõstate võitluse tarmu. / Kui oleks – andkugi nii isa Zeus ja Apollon, Athena! – / kui oleks kõikidel rinnas siin säärane uljus ja julgus, / varsti siin valdjas Priamose linn meie käe läbi langeks, / me käsivartega võetud ja murtud müürid ta kõrged.”⁸ (4. 285-291) 8. laulus v 79 nimetatakse neid Arese teenriteks (θεράποντες Ἄρηος) ja samas laulus, värsis 263 “ning ühes nendega Aiased koos, täis tormavat jõudu” (θοῦριν ἐπιειμένοι ἀλκήν). 10. laulus näeme, et kui Väike Aias on “kiiresti jooksev Aias” (Αἴαντα ταχὺν, 110), siis vastandub temale Aias Telamoniades, taevaste taoline (ἀντίθεόν τ’ Αἴαντα, samas 112).

Aias näib negatiivses valguses ka *Iliase* 23. laulus, Patroklose matusemängude ajal, kui tema ja kreetalaste juht Idomeneus vaidlevad, kes juhib hobuste võidusõidus. Idomeneus teeb Aiast maha värssides 483–484: “Jah, oled kange sa sõimlema küll, tige Aias, ent muidu / ep ole palju sust meest. Paha armastad rääkida ikka.”⁹ (Redfield 2003: 137)

Samas laulus (23.740–783) palub Odysseus võidujooksu käigus Athenalt abi, mistõttu Athena paneb Aiase libastuma ja kukkuma näoli härgade väljaheiteisse, mille pärast Aias Athenat ka kirub¹⁰ ja süüdistab Odysseuse eest liig hoolitsemises:

ἀλλ’ ὅτε δὴ πύματον τέλεον δρόμον, αὐτίκ’ Ὀδυσσεὺς
 εὖχετ’ Ἀθηναίῃ γλαυκώπιδι ὄν κατὰ θυμόν:
 770 κλῦθι θεά, ἀγαθή μοι ἐπίρροθος ἐλθὲ ποδοῖν.
 ὥς ἔφατ’ εὐχόμενος: τοῦ δ’ ἔκλυε Παλλὰς Ἀθήνη,
 γυῖα δ’ ἔθηκεν ἐλαφρά, πόδας καὶ χεῖρας ὕπερθεν.
 ἀλλ’ ὅτε δὴ τάχ’ ἔμελλον ἐπαΐξασθαι ἄεθλον,

⁷ Tlk siin ja edaspidi, kui pole teisiti märgitud August Annist (1960) Tallinn: Eesti riiklik kirjastus.

⁸ Annist (1960).

⁹ Il. 23. 482–484 “τὸν δὲ χολωσάμενος Κρητῶν ἀγὸς ἀντίον ἦδδα:
 Αἴαν νεῖκος ἄριστε κακοφραδὲς ἀλλὰ τε πάντα
 δεύει Αργείων, ὅτι τοι νόος ἐστὶν ἀπηνής.”

¹⁰ Vt 2.2.1.

ἔνθ' Αἴας μὲν ὄλισθε θεῶν, **βλάψεν γὰρ Ἀθήνη,**
 775τῇ ῥα βοῶν κέχυτ' ὄνθος ἀποκταμένων ἐριμύκων,
 οὓς ἐπὶ Πατρόκλῳ πέφνεν πόδας ὠκύς Ἀχιλλεύς:
 ἐν δ' ὄνθου βοέου πλῆτο στόμα τε ῥῖνάς τε:
 κρητῆρ' αὖτ' ἀνάειρε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς,
 ὥς ἦλθε φθάμενος: ὃ δὲ βοῶν ἔλε φαίδιμος Αἴας.
 780στῇ δὲ κέρας μετὰ χερσὶν ἔχων βοὸς ἀγραύλοιο
 ὄνθον ἀποπτύων, μετὰ δ' Ἀργείοισιν ἔειπεν:
‘ὦ πόποι ἦ μ' ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἦ τὸ πάρος περ
μήτηρ ὥς Ὀδυσῆϊ παρίσταται ἡδ' ἐπαρήγει.’¹¹

Hyginuse sõnul tappis Aias Trooja sõjas 14 vaenlast; Philostratos (*Her.* 31. 3) aga kirjutab, et Aiasel oli taltsas madu. (Toepffer 1894: 937) Bradač (2017: 205) märgib, et Aiase seos ustava maoga ning nende mõlema surmajärgselt Leuke saarel asumine sarnaneb ktoonilisele kultusele, kus maod ja kangelased on tihti seotud; või vähemasti signaleerib see seda, et Aias on tegelane, kes viibib siinse ja allilma lävel.

OCD Aias Oileadese kirjes (Rose & March 2005a: 48) seisab, et Aias võib kohati olla kohutavalt ebaviisakas ning et Athena vihkas teda (Hom. *Od.* 4. 502). Proklosele on omistatud kokkuvõtte Mileetose Arktinose poeemist (West 2005: 531) *Iliou persis* (~7 saj. e.m.a), mis on Trooja

¹¹ “Kui aga lõpule jõudmas jo jookis, siis hõrdaimas palves
 õõkullisilmset Athenat Odysseus hüüdis ja ütles:
 770 “Kuule mu häält, jumalanna, ja võistluses võita mul aita!”
 Nõnda ta palvetas ning teda võttiski kuulda Athena;
 kergeks ta tal tegi liikmed kõik, jalad ning ülal käedki.
 Kui juba lõpule jõudsid nad ning auhindade juurde,
 äkki seal liugatas Aiase jalg (**seda väänas Athena**),
 775 astudes roojasse, mis olid lasknud ammuvad härjad,
 kui Patroklose ohvriks neid oli tapnud Achilleus.
 Langes nii Aias ja rooja tal täis läks suu ja ka sõõrmed.
 Kuid segunõu kohe haaras nüüd vaevades vapper Odysseus,
 saabudes esmalt. Ja Oileuse poeg päris endale sõnni.
 780 Seisis ta, hoides käes arul kasvanud sõnni ta sarvest,
 paska ent süljates suust, ja argiivlaste vastu nii ütles:
 “**Oeh, jalad alt mul viis jumalanna! Odysseuse kõrval**
seisab see ikka ju ning teda aitab ta kui ema poega.”
 tlk August Annist (1960).

eevilises tsükli 10. ning milles kirjeldati, kuidas Aias Cassandra Athena altarilt rebis, et Kassandrat seejärel vägistada. Kähmluse käigus tuli jumalanna kuju selle aluse pealt lahti. Seda motiivi on arhailise ja klassikalise perioodi kunstis palju käsitletud. Võib-olla oli Homeros sellest teadlik, ja seepärast vihjab *Odüsseias*, et Athena vihkas Aiaist. (Rose & March 2005b: 298) Rose ja March väidavad, et Aiasel oli kavatsus Cassandra vägistada, mis tundub tänapäevase tõlgendusena, ent mida pole võimalik kinnitada ega ümber lükata.

Homerose *Odüsseias* puruneb Athena tahtel Aiase laev kividel, aga Poseidon päästab ta hukust, ent seejärel hoopleb Aias, et jäi ka surematute tahte vastaselt ellu, mis hetkel muudab Poseidon kuuldud hübrise tõttu oma meelt ja lõhestab kolmhargilöögiga kalju, millel Aias seisis, ning lained matavad Aias Oileadese. (Toepffer 1894: 937)

1.3 Aiase ja Cassandra episood. Lokrise neitsid

1.3.1 Aiase ja Cassandra episood

Aiase ja Cassandra müüdiloo esimene pool on antiigi kirjandusallikais¹² samasugune – Cassandra läheb Trooja langemise ajal Athena templisse, kust ootab asüüli, ent talle järgneb Väike Aias. Cassandra haarab palujakombe kohaselt Athena kujust kinni ja palub tema kaitset, seejärel haarab Aias Cassandra ümbert kinni ja tõmbab ta Athena kuju juurest ära. Sabina Mazzoldi võrdleb allikaid kronoloogiliselt omavahel, et anda ülevaade ülejäänud loost ja sellest, milles seisneb jumalateotus ning millest johtub Athena viha. Üleminekul arhailis-klassikaliselt perioodilt¹³ hellenismiajastule on näha Cassandra ja Aiase episoodi ümbertõlgendamist, mis on

¹²Kassandra ja Aiase kujutamisest kunstis vt Janke du Preezi magistritööd (2020), kus autor leidis (150–151), et vahemikus 575–400 e.m.a muutus rõhuasetus jumalateotuselt ja vägivallalt arhailistel mustafiguurilistel vaasimaalidel nõnda, et nende teemade kõrvale kerkis klassikalise aja punasefiguurilistel vaasimaalidel ka seksuaalvägivald. Kuigi teema on paeluv, jääb kujutav kunst siinsest müüdiloo kirjanduslikule kujunemisele keskendunud tööst välja. Vt lisaks LIMC 1. 1:336–51, Davreux (1942), Cassandra alastuse kohta vt Corssen (1913: 238), Graf (2000: 265), ja Connelly (1993: 103–4).

¹³ Connelly (1993: 123) toob välja, et üleminekul arhailiselt klassikalisele perioodile, mil kunstis (täpsemalt vaasimaalidel kujutatud Aiase, Athena ja Cassandra episoodis) muutus rõhuasetus Aiase ja Athena vahelise konfliktilt hoopis Aiase ja Cassandra vahelise konfliktile võib näha kui huvi siirdumist jumalikult inimlikule, üldiselt individuaalsele, sümbboolselt psühholoogilisele ning eepilisest traagilisele. Kas selline areng võis alguse saada ajaliselt varem kujutavas kunstis ning hellenismiajal väljenduda ka kirjanduses?

seotud uue sotsio-religioosse tunnetusega, mida on ka kultuslikest tõenditest näha. (Mazzoldi 2001: 31–32)

Homeroosele omistatud *Ilias* ja *Odüsseia* ei käsitle Kassandra ja Aiase episoodi. Homeroosest hilisemad autorid kirjeldavad, et Athena viha johtus Aiase teotusest Athena templis Trooja linna vallutamise ajal. Seal ajas ta taga Trooja printsessi Kassandrat, kes Athena kuju embas, lootes jumalannalt kaitset. Aias aga rebis Kassandra jõuga ära, mistõttu jumalanna kuju pikali kukkus. Mõistagi pidasid kreeklased seda jumalateotuseks ja Odüsseus pakkus, et Aiase võiks vastutasuks kividega surnuks loopida. (Toepffer 1894: 937–938)

Iliou persis kuulub ühes Homeroose teostega eepilisse Trooja sõja tsükklisse, ent pole säilinud, oli ilmselt varaseim allikas, kus kallaletungi episoodi kujutati. Teoses seisnes Aiase üleastumine Kassandra jõuga ära rebimises, mille käigus tuli aluse pealt lahti ka Athena puukuju e ξόανov.¹⁴ Süüteoaks on asüüliõiguse rikkumine jumala templis, Aiase jumalateotus peitub Athena pühapaika hoolimatult suhtumises, mida näitlikustab Athena kuju lohistamine. Ahhailased soovivad Aias kuritöö eest avaliku kividega surnuksloopimisega (καταλεῦσαι) karistada, kartes jumalikku viha, mis tervele kogukonnale võib vastasel juhul langeda. Seega teotab Aias Athenat ning Kassandra on teisejärguline, ebamäärane ‘vedamise’, ohver. (Mazzoldi 2001: 32)

Wolfgang Rösler esitas rekonstruktsiooni peamistest *Iliou persise* sündmustest artiklis *Fervel des Aias in der ‘Iliupersis’* (1987) Alkaiose¹⁵ ja Sophoklese¹⁶ papüürosfragmentide põhjal. Proklose *Iliou persise* kokkuvõttest selgub, et pühaduseteotus on sündmuste katalüsaatoriks, hilisematest sündmustest on edasi kandunud eraldi 2 elementi: esiteks Aiase teadmata sisuga (tõenäoliselt Athena templis antud) vanne ja teiseks tema süü üle kohtumõistmine, mis lõppeb karistusega, kuna Aias pageb Athena templisse kaitse alla. Rösler paneb ette, et ajapikku on kaks sisuliselt ja ajaliselt erinevat episoodi omavahel kokku sulanud: esiteks Aiase vanne, mille ta andis Trooja langemise ajal ja teiseks kohtuistung, mis leidis aset pärast Trooja langemist ja enne ahhailaste kodusõitu. (Rösler 1987: 1–2)

¹⁴ Sõna pärineb Pro.’e kokkuvõttest, aga pole põhjust arvata, et *Ilio.*’s neid sõnu ei olnud.

¹⁵ Alk. *fr.* 298 (Campbell).

¹⁶ Rösler viitab Sophokles *Αἴας Λοκρός* fragmentidele 10a–10g (S. Radt).

Pausaniase (1.15.2) ja Apollodorose (*Epitome* 5,23–25) kirjeldustest selgub, et Aias annab vande Trooja rüüstamise ajal ning selle sisu pole teada. Sellegipoolest ei saanud vanne olla süütust kinnitav vanne, sest süü (Kassandra altarilt ära tõmbamine ja pühapaiga rüvetamine) oli kõigile näha. Ilmselt oli vande eesmärk ahhailasi rahustada või tõotus heastada oma tegu. Teiseks sündmuseks (Proklose *Χρηστομάθεια*¹⁷ ja Pausanias 10.26.3 Polygnotose Trooja-maali kirjelduse järgi) oli kohtuistung, mis toimus vahetult enne Trooja alt kodu seilamist, mil Kalchas tuli teatega, et Athena on vihane Aiase teotuse ja ahhailaste leebe reaktsiooni (nad olid lasnud tal vandega piirduda) tõttu. Järgneb kohtumõistmine, kus Odüsseus paneb ette, et Aias tuleks kividega surnuks loopida (nii Proklose, Apollodorose ja Pausaniase järgi), see ettepanek võetakse vastu, ent süüalune põgeneb Athena templisse. Aias leiab ise asüüli samas paigas, kus ta oli äsja Kassandrale seda keelanud ja seeläbi jumalanna vastu eksinud. *Iliou persise* lõpus võtavad ahhailased ta oma leeri tagasi ja Aiase süü jääb tema kaasmaalaste poolt tunnistamata. (Rösler 1987: 2–7)

Alkaios käsitleb Aiase ja Cassandra episoodi 298. (Campbell) fragmendis, kus rõhk on poliitilisel kontekstil, niisiis oli episood apetiitne allegooria Alkaiose kaasaja poliitilise olukorra kujutamiseks. Aiase tegelasena on Alkaios pidanud silmas Lesbose türanni Pittakost, kes oli murdnud Alkaiose vendadele antud vannet, kellega koos hauti türann Melanchrose vastu vandenõud (Brittanica Eds 2024). Alkaiose fragmendis erineb süžees varasematest see, et Cassandra haarab Athena kuju paludes lõuast, Aias haarab aga Kassandrast ning järgnevat kirjeldav verb pole fragmendis säilinud. Võttes arvesse konteksti pakub Gallavotti seostada [ὅλλ’ ἦλκε]ν (v 24) ja οὐδ’ ἔδεισε (v 22): nõnda hõlmaks ‘ära tirimine’ nii Kassandrat kui ka Athena puukuju, mis nagu *Iliou persise* puhul näha, näitlikustab jumalateotuse tõsidust. (Mazzoldi 2001: 33–34)

Alkaiose eesmärk ei ole niivõrd käsitleda seda, mis Kassandraga (täpselt) juhtub, kuivõrd välja tuua ühe jumalateotust (Aiase θεοσυλία) ja teise kättemaksu. Alkaiosele tundub enim huvi pakkuvat see, kuidas Cassandra teisejärguline roll loos võimaldab luua paralleeli Aiase,

¹⁷ edaspidi *Chres.*

ahhailaste, Athena ning Pittakose, mütileenelaste ja kättemaksujumalate vahel; mis omakorda tähendab, et Cassandra ehk ohvri rollis on Alkaios, kes kujutab Aiase/Pittakose süüd mitte isikuvastase teona, vaid teona jumalate vastu, mis on tõsisem süü. Märkimisväärne on veel, et Athena on vahel kohal päriselt, vahel pühendkujuna (ἄγαλμα), jumalanna kaitsevõime näib teostuvat tema kujutise läbi. (Mazzoldi 2001: 34–35)

Soph.'e tragöödia *Aias Lokros* ühes säilinud fragmendis võrdleb Athena Aiase üleastumist nii Lykourgose rünnakuga Dionysose vastu kui ka Salmoneuse Zeusi teotamisega. Sellist võrdlust oleks saanud tuua vaid siis, kui Aiase üleastumiseks peeti asüüliõiguse eiramist ja seeläbi Athena solvamist. Ka Euripidese tragöödias *Troojalannad* seisneb jumalateotus Cassandra nn vedamises (ἦνίκ' Αἴας εἴλκε¹⁸) ning seega samuti asüüliõiguse eiramises (ὕβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς); mis puhul vägivald on mittespetsiifiline ja Cassandra on teisejärguline ohver. (*ibid.* 35–36)

Kuni Kallimachoseni ei kirjutanud teadaolevalt keegi eksplitsiitselt Aiase Cassandra vägistamisest. Hiljem kirjutasid samast loo versioonist ka Lykophron (360, 1141ff), Strabon (XIII 895), Propertius (IV 1, 118f), Smyrna Quintus (XIII 420ff), Tryphiodoros (645), vägistamist ei maini Vergilius (*Aen.* II 403), Tzetzes (*Posth.* 735), Hyginus (*fab.* 116), Diktys (V 12), Philostratos (*Her.* 31.4) ega Lykophroni *scholia* (360), nende järgi viis Aias Cassandra oma telki teda [sealsamas] väärkohtlemata, ent Agamemnon lasi kreeklaste seas liikvele jutu, et Athena ähvardas ahhailaste väed purustada, kui nemad ei kõrvalda teotajat. Aias läks väikeses paadis merele ja hukkus, mispeale kreeklased leinasid teda kommete kohaselt, lastes leekides, ohvriloomadega laeva, mis Aiase Trooja alla tõi, avamerele. (Toepffer 1894: 937–939)

Enne Kallimachost ja Lykophroni kasutatakse valdavalt tegusõna ἔλκω – ἔλκομαι (vedama) ning selleks, mida veetakse on kas ainult Cassandra või Cassandra ja Athena kuju (ἄγαλμα e pühendkuju või ξόανov e puukuju). Lykophroni *Alexandra* nimategelane jutustab sellest, mis temaga juhtus, kasutades sama vedamist väljendavat tegusõna (ἐλκυσθήσομαι), ent seda ümbritsev kontekst on erootiline, ning muutunud on ka Aiase tegu: enam ei ole tegemist

¹⁸ Vt Tabel 4.

asüüliõiguse rikkumisega, vaid Athenat jäljendav, tema neitsilikkust kadestav¹⁹ Cassandra veetakse kui tuvi raisakotka pessa, samas kui Cassandra hüüab Athenat appi²⁰ (vt Tabel 8 tõlget). Kuigi tundub, et tuvi raisakotka pessa tirimise metafoor võib viidata Aiase telki või laeva juurde vedamist, toimub vägistamise akt siiski μισονύμφου (pruutivihkava) Athena silme all, kes, olles kohal oma kuju näol, jumalateotust tunnistades oma silmad²¹ templilae poole suunab (jälestust või sündsust väljendav tegu). Hiljem valab jumalanna oma viha välja kreeklaste ridadele. Nõnda on selles episoodis Alexandra peategelane ja Athena kättemaksja oma kaitsealuse suhtes toime pandud isikuvastase teo eest, mitte jumala enda vastu toime pandud teo eest. Aiase, στρατηλάτης ἀθεσμόλεκτρος'ε (1142–1143) seadusetu abieluvoodiga väejuhi eest peavad tema järeltulijad Lokrislased saatma neitseid Trooja Athena templisse. (Mazzoldi 2001: 36–37)

Homerose *Ilias*'e 13. 66 *scholia* kohaselt²² oli lugu ka Kallimachose *Aitia* I raamatus Lokrise neitside αἴτιον (põhjusloo) raamis episoodi kirjelduses; kusjuures skoliast kasutab verbi ἔλκω asemel καταισχύνω (häbistama), niisiis leksikaalselt vihjati neitsi seksuaalsele ärakasutamisele. Athena *xoanon* on jäik ning näitab oma pahameelt, ent siiski on ta ses käsitluses kõrvaline tegelane. Loo keskmes on jumalateotus vägistamise kujul, mille eest lokrislased rituaalse anniga andestust paluvad. (*ibid.* 37–38)

Pärast 3. sajandit e.m.a kinnistus Aiase süüteo kujutamine asüüliotsija vägistamisena kirjanduskäsitlustes. Pausanias kirjeldab nelja kunstiteost (Kypselose kirst Olümpias epigrammiga Cassandra vedamise kohta; üks dipinto Olympias, kaks freskot Stoa Poikilel Ateenas), mis pärinevad 6.–5. sajandist e.m.a. On võimalik, et Pausanias oli mõjutatud kaasaegsetest tõlgendustest: ta nimetab Aiase tegu julgeks üleastumiseks (τόλμημα παρὰ νόμημα), trivialiseerides nii hübrist kui kunstiteoste autorite sõnumeid. (Mazzoldi 2001: 38–39)

¹⁹ Lykophron *Alexandra* 354–356 ὥς δὴ κορείαν ἄφθιτον πεπαμένη / 355 πρὸς γῆρας ἄκρον Παλλάδος ζηλώμασι / τῆς μισονύμφου [...].

²⁰ Lykophron *Alexandra* 357–360 τῆμος βιαίως φάσσα πρὸς τόργου λέχος / γαμψαῖσιν ἄρπαις οἰνὰς ἐλκυσθήσομαι, / ἢ πολλὰ δὴ Βούδειαν Αἴθυσιν Κόρην / 360 ἄρωγὸν αὐδάξασα τάρροθον γάμων.

²¹ Apollodorose järgi (*Epit.* 5, 22) vaatab Athena lae poole, sest kui Aias vägistas Cassandra, pööras kuju silmad lae poole.

²² *scholia ad Hom. Il.* 13. 66 Κασάνδραν γὰρ τὴν Πριάμου, ἱκέτιν οὖσαν Ἀθηνᾶς, ἐν τῷ τῆς θεοῦ σηκῷ κατήσχυεν, ὥστε τὴν θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν τρέψαι.

Hilisemate autorite puhul toob Mazzoldi välja, et sõnavara puhul ilmuvad terminid nagu αἰσχύνω – καταἰσχύνω, βιάζομαι, φθείρω; samal ajal kerkib ka Athena kuju sündsuse motiiv, kus kuju pöörab pilgu eemale või suleb silmad. Teiseks viidatakse Athena kujule endiselt sõnadega ἄγαλμα või ξόανον. Ka hilisemad ladina autorid eelistasid müüdi hilisemat versiooni, milles mängis rolli seksuaalvägivald. (Mazzoldi 2001: 40)

1.3.3 Lokrise neitsid

Võimalik, et Aiase müüdis kirjeldatud Athena templis pühaduse teotuse tõttu tekkis Ida-Lokrise (e Opuntia Lokrise) rahva religioossesse praktikasse rituaal, kus igal aastal saadeti Athena lepitamiseks 2 neitsit Ilioni tema templisse. Vajadus selleks tekkis, kui peale Trooja langemist oli Aiase kodumaa katkust vaevatud. (Toepffer 1894: 937–8)

Delfi oraakel ütles neile, et nad peavad lepituseks Athenale saatma tuhat aastat Ilioni templisse loosiga valitud neide. Esimeste saadetute nimed olid Cleopatra ja Periboia. Lokrise mehed viisid neid üle mere²³ Ilioni, kus nad maabusid öösel ning hiilisid üles salateid pidi, samas kui trooja mehed tulid välja neile jahti pidama. Kui²⁴ mõnel õnnestus lokrise neiu tappa, andsid kaasmaalased talle au. Surnukeha aga põletati viljatute puudega ning tuhk heideti Traroni mäelt alla. Kui neid jõudsid Athena templisse, säästeti nende elud, ning nad teenisid elu lõpuni neitsilike Athena preestrinnadena. Preestritel oli lubatud väljas käia vaid öösel ning kui üks neist suri, saadeti Lokrisest uus asemele. (Redfield 2003: 85) Komme kestis sajandeid ja lõppes enne Plutarchose aega (Plut. võrdleb müüti Minyadeste müüdiga). Homerose poolt mainitud Gyraia kaljude asukohaks on pakutud nii Mykonose lähist (Eustathios ja Homerose *scholia*) kui ka Euboia kagurannikut (Smyrna Quintus). (Toepffer 1894: 937–939)

²³ Lokrise neitside rituaal on erakordne selle poolest, et pühitsejad viiakse üle mere; üks sarnane rituaal on Delia festival Ateenas, kus liigutakse Delose saarele, mälestades Minosele saadetud noori (Redfield 2003: 86).

²⁴ Lyk.on *Alex.* vv 1172–3.

On ebaselge, kas lisaks jahtimisele kavatsusega tappa oli troojalastel ka lubatud (või julgustatud) neide vägistada.²⁵ Kui jahi pidamine sisaldas ka vägistamist, on alust oletada, et vägistamine oli kogu aeg Aiase ja Cassandra müütilises episoodis sees. Redfieldi (2003: 87) kohaselt on vanim Lokrise neidudest kõnelev allikas Aineias Taktikos²⁶ (fl. 4. sajand e.m.a) kelle sõnul on neitside rituaal “ammune”, millest võib oletada, et rituaal eksisteeris juba 5. sajandi keskel. Taktikos lisab, et kogu selle aja jooksul pole ühtegi neitut päriselt tapetud, millest Redfield oletab, et vägivallaks valmisolekut etendati, ent ei viidud läbi.²⁷ Veel oletab autor, et neiud pidi aasta teenistuse järel koju saatma, muidu oleks neid Athena templisse kuhjunud lõpmata hulk, ent mida varasemad allikad²⁸ ei maini. Nõnda oli rituaal tõenäoliselt viiendast sajandist e.m.a selline: iga aasta valiti Lokrides kaks tütarlast headest suguvõsadest, kes ehiti ja viidi laevaga Troojasse, kuhu jõudes ootasid neid sõdalased, templisse jõudes võeti kaunistused ära ja neiud teenisid aasta aega Athena templis alandlikult, peale mida nad asendati uute neidudega, preestrinnad naasesid koju ja olid (ilmselt) valmis abielluma. Redfield toob välja kolm olulist osa: 1) müüt, 2) müütiline rituaal, kus neiud on preestrid elu lõpuni, ning 3) rituaal, kus neiud teenisid vaid aasta. (*ibid.* 88)

Redfield (2003: 139) esitab huvitava selgitusele Cassandra ja Aiase episoodile: mõlemad neist läksid liiga kaugele. Kreeka mehed on agressiivsed nii oma seksuaalsuses kui ka kõiges muus, kõige mehelikum roll on sõdalane; kusjuures see vägivald on ka naiste heaks, sest naised (nagu lapsedki) ei saa ise olla vägivaldsed ja peavad jääma lootma meeste vägivallale, et see kaitseks neid vaenlaste vägivalla eest. Seega kui mehed ei suuda oma polise naisi kaitsta, kuuluvad naised sellele, kes suudab nad endale haarata. Niisiis ei teinud Aias midagi valesti, kui üritas Kassandrat ära vedada. Redfieldi sõnul ei tahtnud enamike versioonide järgi Aias Kassandrat isegi omale, vaid üritas teda ära vedada ühise sõjasaagi hulka. Nõndaks ei olnud tema üleastumine Cassandra vastu, vaid Athena vastu, sest Cassandra juhtus parasjagu haarama Athena kujust, nagu talle paluja õiguse kohaselt on ette nähtud. Seega jäi Aias süüdi seetõttu, et Cassandra keeldus

²⁵ Sellisel juhul sobituks see rituaali osa müüdi osaga Cassandra vägistamisest.

²⁶ 31.24

²⁷ On võimatu öelda kindlusega, et vägistamine oli müüdis ka varem, kuid kui troojalased etendasid rituaali käigus vägivalda, kõlab see nagu müüdi taaselustamine, mis võis ehk sisaldada ka vägistamismotiivi.

²⁸ Servius, Strabon ja Mädscheninschrift eeldavad kõik, et neiud saadeti teele igal aastal (Redfield 2003: 88).

laskmast end rüvetada. Cassandra solvas²⁹ jumal Apollonit, ning naine, kes ütleb ei jumalale ütleb ei kellele tahes. Samamoodi ei halasta kellelegi mees, kes paneb käe jumalale külge (või tema kujule). Nii Cassandra kui Aiase (süü)teod on sümmeetrilised ning moodustavad süsteemi, mida on võimalik näha kui kujutust ebaõnnestunud abielust. Redfield mõtestab kreeka abielu kui institutsiooni, mille abil mehe seksuaalsus tehakse poliitiliseks ning rakendatakse patrilineaarse suguvõsa jätkamise teenistusse, mis viiakse täide neitside ohverdamisega, mis peab olema vabatahtlik, sest vabatahtlikult abielule pühendunud neid saab hiilgavast, pea heroilisest pruudirollist osa, seeläbi polise toimimisele kaasa aidates. See aitab mõista Lokrise lugu seletusloona: kõik, mis on müüdis valesti, korrigeeritakse rituaalis. Lokrise mehed, kehastades Aiaid, vallutavad iga-aastaselt taas Trooja, ent neiu ära viimise asemel toovad mehed neid juurde, et nn *first fruits* (e esmaviljade)-ohverduse abil korvata Aiase üleastumine Athena vastu. Samas väljendab see ka meeste õigust naiste saatuste üle otsustada, mis on eepilises arusaamas sõja keskne tähendus, sõja-etendamise abil tehakse seda nüüd vagalt, mitte jumalaid teotaval viisil. Neiud mängivad läbi Cassandra rolli, parandades ka tema vea, nimelt on nad templis varjul ning pärast aasta möödumist abielluvad, ületades Cassandra vastuseisu abielule ja tehes läbi selle siirderiituse ületavad müüdi seatud piirangud. Kuna nad muutuvad neitsidest naisteks ja teevad midagi, mida Cassandra ei suutnud, saavad Lokrise neiud Redfieldi hinnangul teatava võimu kandjaiks. (*ibid.* 139–140)

Lokrise neitside rituaalile kõrvutab Redfield (*ibid.* 145–6) ka Isaakios ja Ioannos Tzetzese *scholia*'s³⁰ esitatud “tõese” loo,³¹ milles Aias on ise (ühiskonna ning hiljem looduse) ohver, mis on mitmel põhjusel kaheldav, sest korraga nii eeldab kui ka eitab eepilisi allikaid ning ei järgi

²⁹ A. 'e tragöödias *Agamemnon* kirjeldab Cassandra, kuidas oli nõus Apolloniga ühte heitma, ent võttis nõusoleku tagasi, kui oli juba ennustamisvõimed saanud. Pärast seda nn jumalavastast tegu ei saanud Cassandra enam kedagi oma jutuga veenda (A. Ag. 1102–1112).

³⁰ *Ἰσακίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου σχόλια εἰς Ἀγκόφρονα*, Ed. C. G. Müller (1811).

³¹ Loo kohaselt Aias vaid tiris Cassandra templist välja, ent Agamemnon, tahtes Kassandrat endale, seipitses Odüsseusega ning nad süüdistasid Aiaid Kassandraga vahekorras olemises. Agamemnon võttis nõnda Cassandra omale ning Aiase kaela langes rahva viha. Aias, kaaludes Achilleusele tehtud ülekohut, kui Briseis temalt võeti ning arvestades ka Palamedese ebaausat surma, kartes et ka tema varjatult tapetakse, läks oma laevaga tormisele merele ning käis karidele kas Teose ja Mykonose või Androse ja Tenose juures, mil ta laev purunes. Ent Aias ujus vapralt Gyraia kaljuni, kuid lained olid halastamatud ning kaljust murdus osa ära, millega Aias langes tagasi merre ja uppus. Kogu Lokris kandis surmast teada saades musta ja leinas meest; igal aastal täitsid lokrislased kangelasele ohverduseks ühe laevakere andidega ja süütasid tule, saates laeva musta purje ja aerudeta merele. (Müller 1811: 563–566).

jutustuses sõjasaagi jaotamise tavasid. Nii Lokrise neitside rituaal kui see on seotud kellegi või millegi eemale viimisega (neiud, laev) ja on seotud millegi lõpetamatusega (Aiase kohtumõistmine, Aiase matus). Selle versiooni puhul saab märkida, et see oli veel üks müüditraditsiooni muudetud ja edasi arendatud versioon. (Redfield 2003: 145–6)

2. Aiase teotuse ja surma kujutamine kirjanduses

2.1 Aiase üleastumise tagajärjed, surm

Aiase Athena templis toime pandud teol on igas versioonis negatiivsed tagajärjed, olgu selleks otsus kividega surnuks loopida, jumalate saadetud hukk merel või tema kodumaad Lokrist tabav katk. Eri versioonid on omavahel nõus selles osas: head lõppu Aiase loole ei tule eales, alati järgneb jumalik kättemaks ja surm, ent lugudes on kannatajad erinevad: mõnikord on juttu Aiase kividega surnuks loopimise kavatsusest, siis kreeklaste surmast merel koju sõites, siis Aiase kodumaal lokrislasi tabanud katk. Näiteks Alkaiose tekstis on rõhk ühisel kannatusel, mille vältimiseks tuleb Aias/Pittakos kividega surnuks loopida. Samuti on kannatajateks peale Aiase enda veel ka Cassandra, Athena, aga ka kogu kreeklaste vägi, kes Trooja alla sõdima on tulnud.

Stesichorose *Iliou persis* (fr. 205 Davies) ning Hellanikose *Troika* võisid Aiase teotuse episoodi käsitleda, ent säilinud materjali on liiga vähe, et nende kohta oleks midagi võimalik öelda (Mazzoldi 2001: 35). Samadel põhjustel on need tekstid ka minu korpusest välja jäänud.

Aiase surmajaks on Hyginuse (*fab.* 116) ja Vergiliuse (*Aen.* I 43) järgi Athena, mitte Poseidon. Kallimachose (*Schol. Hom. II. XIII* 66) ja Lykophroni (*Alex.* 387-407) järgi viisid lained Aiase laiba Gyraia kaljude juurest Delose rannikule, kus Thetis ta rannale mattis. Aristotelese (Pepl. 16 Bgk.) järgi on Aiase haud Mykonosel. Pärast surma viibis ta Pausaniase sõnul (III 19, 11. ja Kon. *Narrat.* 18) Achilleusega Leuke saarel Mustas meres, Lokrislased aga, mälestades Aias Oileadese vahvust, jätsid talle koha oma lahingureas, pidades teda oma alatiseks juhiks. (Toepffer 1894: 937–939)

2.2 Aiase teotus ja surm antiikkirjanduses

2.2.1 Homeros

Tabel 1: Homerose eepos *Ὀδύσσεια* 1.326–7; 3.130–5; 4.496–511; 5.107–9

~8 saj. e.m.a, Home ros, <i>Odiiss eia</i>	1. laul, vārsid 326–327	A. Annisti tõlge 326–327
	ἦατ' ἀκούοντες: ὁ δ' Ἀχαιῶν νόστον ἄειδε λυγρόν, ὃν ἐκ Τροίης ἐπετείλατο Παλλὰς Ἀθήνη.	kuulasid istudes kõik. Ta laulis ahhailaste kurba Ilioni mailt kojusõitu, mis määranud neile Athena.
	3. laul, vārsid 130–135	A. Annisti tõlge 129–134
	130αὐτὰρ ἐπεὶ Πριάμοιο πόλιν διεπέρσαμεν αἰπὴν, βῆμεν δ' ἐν νήεσσι, θεὸς δ' ἐσκέδασσεν Ἀχαιοὺς, καὶ τότε δὴ Ζεὺς λυγρόν ἐνὶ φρεσὶ μῆδετο νόστον Ἀργείοις, ἐπεὶ οὐ τι νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι πάντες ἔσαν: τῷ σφεων πολέες κακὸν οἶτον ἐπέσπον 135μήνιος ἐξ ὅλοῃς γλαυκώπιδος ὀβριμοπάτρης.	Kui aga vallutanud viimaks me Priamose linnuse kõrge, 130siis merel sõitsime ning jumal seal segi pillas argiivid: Zeus juba haudus vimma, et Argose meestele saata hukatust teel kodumaale, sest neil aru peas ega õiglust kõigil ep olnud. Ja nii said paljudki armetut surma, süüdates hukkavat raevu Athenas, Võimsaima tütres.
	4. laul, vārsid 496–511	A. Annisti tõlge 496–511
	“ἀρχοὶ δ' αὖ δύο μοῦνοι Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων ἐν νόστῳ ἀπόλοντο: μάχη δέ τε καὶ σὺ παρήσθα. εἷς δ' ἔτι που ζωὸς κατερύκεται εὐρέϊ πόντῳ. Αἴας μὲν μετὰ νηυσὶ δάμη δολιχηρέμοισι. 500Γυρῆσιν μιν πρῶτα Ποσειδάων ἐπέλασσεν πέτρησιν μεγάλῃσι καὶ ἐξεσάωσε θαλάσσης: καὶ νύ κεν ἔκφυγε κῆρα καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη, εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ' ἀάσθη: φῆ ῥ' ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης. 505τοῦ δὲ Ποσειδάων μεγάλ' ἔκλυνεν αὐδῆσαντος: αὐτίκ' ἔπειτα τρίαιναν ἔλῶν χερσὶ στιβαρῆσιν	“Ainult kaks ahhailaste pead särasoomuses vaskses hukkunud on koduteel (kes tapluses langend, sul teada). Üks elus veel, aga viibima peab mere ääretu keskel. Hukka ent Aias sai pika-aeruste laevade seltsis: 500esmalt Gyraias rahnude vastu tal lõhkus Poseidon laevad küll ainult ning mehe enda ta veel merest aitas - siis oleks surm teda säästnud, ehk küll teda vihkas Athena, kui poleks tal sõgemeelselt suu sõnu hooplevaid öelnud, et merehaudadest on end päästnud ta taevaste kiuste! 505Kuid seda hooplevat kiitust Poseidon kuulis. Ja haaras võimsate kätega too sedamaid oma kolmharu-västra,

Tabel 1: Homerose eepos *Ὀδύσσεια* 1.326–7; 3.130–5; 4.496–511; 5.107–9

	ἦλασε Γυραίην πέτρην, ἀπὸ δ' ἔσχισεν αὐτήν: καὶ τὸ μὲν αὐτόθι μεῖνε, τὸ δὲ τρύφος ἔμπεσε πόντῳ, τῷ ῥ' Αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ' ἀάσθη: 510τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα. ὧς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πῖεν ἄλμυρὸν ὕδωρ.”	raksas kaljut sel kombel, et lõhkes see. Püsti Gyraias vaid osa üks sest jäi, osa teine ent mürtsatas merre - see, mil istudes hooples ja eksis nii raskesti Aias. 510Langedes see tema viis mere keeva ja määratu põhja ning nii hukkus ta seal, merevett üha neelates soolast.”
	5. laul, värssid 107–109	A. Annisti tõlge 109–110
	[...] ἔβησαν οἴκαδ': ἀτὰρ ἐν νόστῳ Ἀθηναίην ἀλίτοντο, ἣ σφιν ἐπῶρσ' ἀνεμόν τε κακὸν καὶ κύματα μακρά.	ning kodu poole jo sõitsid, nad teotasid rängalt Athenat, ning siis hukkava tormi ja lained see läkitas neile.

Korpuse esimene teos, Homerose *Odüsseia* erineb teistest sellepoolet, et Aias ei sure seepärast, et oleks Athena templis Kassandrat mingil moel rünnanud, vaid jumalate ees hooplemise eest koduteel. Tekstikatkendeis esineb aga olulisi aspekte, mille pärast *Odüsseia* on kaasatud korpusesse.

Homerose *Ὀδύσσεια* esimeses laulus saame teada (v 326–7), et Athena saatis kreeklastele õnnetu kodutee (νόστος λυγρός), 3. laulus räägitakse samast seigast veidi põhjalikumalt, öeldes, et tormi täideviija oli Zeus, sest kreeklased ei olnud ei arukad ega õiglased, νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι; aga vihastumas kirjeldatakse (v 132–5) tema tütart Athenat.

Odüsseia neljanda laulu värssides 496–511 (vt Tabel 1) räägib merejumalus Proteus Menelaosele Aias Oileadese saatusest. Proteus viitab (v 496) Aiasele kui ühele kahest vaskrüüs ahhailaste juhust (ἄρχος [...] Ἀχαιῶν χαλκοχίτωνος), ent mõni värssi hiljem Aiase neutraalne kuvand muutub.

Esmalt räägib Proteus, et Poseidon purustas Aiase laevad vastu Gyraia kaljusid, jättes Aiase ja tõstes ta kalju peale. Seejärel värssis 502 (siis oleks surm teda säästnud, ehk küll teda vihkas

Athena) ilmneb olulisim koht terves katkendis: καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη, kuigi (ta) oli vihatud Athena poolt. Odüsseias ei mainita, mille pärast Athena Aiast vihkas, ent Iliase 23. laulus on koht (värsid 740–783), kus Aias ütleb: “ὦ πόποι ἦ μ’ ἔβλαψε θεὰ πόδας, ἦ τὸ πάρος περ / μήτηρ ὦς Ὀδυσῆϊ παρίσταται ἡδ’ ἐπαρήγει.³²” nentides, et kaotas jumalanna tõttu, heites Athenale ette, et too hoiab Odysseust kui ema last. See sõnavõtt pole jumalat teotav, aga sest on võimalik lugeda välja teatavat pinget Aiase ja Athena vahel, mis hiljem teravneb. Kuigi Aiase ja Cassandra episoodi ei käsitleta *Odüsseia*’s, võib oletada, et Homeros oli sellest siiski teadlik³³, ja vihjas sellele *Odüsseias* (4.502) Athena viha mainides.

Teiseks kirjeldab Proteus Aiase hübrist: Aias on sõgemeelselt eksinud (v 503) εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ’ ἄασθη (kui ta **hooplevaid** sõnu heites poleks **sõgemeelselt eksinud**), **väites**, et (φῆ ρ’) pääses jumalate tahte vastaselt (v 504 ἀέκητι θεῶν φυγέειν) meresügavikust (ibid. μέγα λαῖτμα θαλάσσης). Poseidon aga kuuleb seda üleolevat juttu (v 505 μεγάλ’ ἔκλυεν αὐδήσαντος) ja teostab kohe (v 506 αὐτίκ’ ἔπειτα) jumaliku kättemaksu, purustades kolmhargiga Gyraia kalju, millel (v 509) τῷ ρ’ Αἴας τὸ πρῶτον ἐφεζόμενος μέγ’ ἄασθη (Aias enne istudes sõgemeelselt eksis). Värsist 502 (καὶ νύ κεν ἔκφυγε κῆρα καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη) ilmneb, et kuigi Athena Aiast vihkas, oleks Aias olnud meresurmast säästetud, ehk ta ei olnud surmavääriliselt eksinud. Küll aga värsid 503–504 (εἰ μὴ ὑπερφίαλον ἔπος ἔκβαλε καὶ μέγ’ ἄασθη: / φῆ ρ’ ἀέκητι θεῶν φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης.) näitavad, et Aiase süü oli see, et tema sõgameelne suu hooplevaid sõnu **ütles**. Aiase hukatusse viiv patt on hübrislik suu pruukimine.

See lõik kujutab Aiast negatiivses valguses, luues temast ebasümpaatse kuvandi, kasutades sõnu nagu *ὑπερφίαλον*, kahel korral (503 & 509) μέγ’ ἄασθη, vihjates sellele, et Athena teda vihkab ja

³² “Oeh, jalad **alt** mul **viis** jumalanna! **Odysseuse** kõrval seisab see ikka ju ning **teda aitab ta kui ema poega**.”
tlk August Annist.

³³ Harilikult on epihoorilise (ἐπιχόριος – kohalik (asi/komme), maaga seotud) rituaali põhjuslugu (αἴτιον) epihooriline müüdilugu, ent Aiase teotus on panhelleenlik, üks enimkujutatud episoode Trooja langemisest (Lokrise neitside rituaal on aga epihooriline) (Redfield 2003: 135). Niisiis on huvitav, et Homeros kui panhelleeni poeet ei maini Aiase teotust; teisalt ei leidnud see episood aset Od.’s ja Il.’es käsitletud ajavahemikus. Hornbloweri sõnul (2015: 199) pole võimalik öelda, kas Homeros oli sest episoodist, mida ta ei maini, teadlik, või kasvas see episood välja Homeroose tegelaskuju kirjeldusest.

kirjeldades tema armetut ja autut surma merevett neelates (v 511 ὥς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πῖεν ἄλμυρὸν ὕδωρ.”).

Viiendas laulus, v 108 öeldakse, et kreeklased solvasid Athenat ἐν νόστῳ, koduteel, mis viib fookuse Cassandra-episoodilt eemale (Hornblower 2015: 198). Jääb hämaraks, milline see eksimus siis Homerosee loos olla võis.

2.2.2 Mileetose Arktinos

Tabel 2. Proklose kokkuvõtte Arktinose eeposest *Ἰλίου πέρσις*

<i>(Iliou persis ~ 8. saj e.m.a)</i> Proklose ³⁴ kokkuvõtte (teoses <i>Χρηστομάθεια</i>) Arktīnos Μιλήσιος teoses esinenud sündmustest.	“ΙΛΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ 1. Ἔπεται δὲ τούτοις Ἰλίου Πέρσιδος Βιβλία Β Ἀρκτίνου Μιλησίου, περιέχοντα τάδε. [...] οἱ δὲ ἐκ Τενέδου προσπλεύσαντες καὶ οἱ ἐκ τοῦ δουρείου ἵππου ἐπιπίπτουσι τοῖς πολεμίοις, καὶ πολλοὺς ἀνελόντες τὴν πόλιν κατὰ κράτος λαμβάνουσι. καὶ Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πρίαμον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου Βωμὸν καταφυγόντα. Μενέλαος δὲ ἀνευρὼν Ἑλένην ἐπὶ τὰς ναῦς κατάγει, Δηίφοβον φονεύσας. Κασσάνδραν δὲ Αἴας ὁ Ἰλέως πρὸς Βίαν ἀποσπῶν συνεφέλκεται τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον· ἐφ’ ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες καταλεῦσαι Βουλεύονται τὸν Αἴαντα, ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Ἀθηνᾶς Βωμὸν καταφεύγει καὶ διασφύζεται ἐκ	“ILIONI RÜÜSTAMINE 1. Järgmiseks on Mileetose Arktinose kaks raamatut Ilioni rüüstamisest, sellise sisuga. [...] Siis seilasid nad (ahhailased) Tenedoselt kohale, ja need, kes puust hobuse sees olid olnud, tulid välja ja ründasid vaenlaseid, tappes paljusid ja haarates linna üleni. Ning siis tappis Neoptolemos Priamose, kes oli põgenenud Zeus Herkeiose altari juurde; Menelaos leiab Helena ja viib ta laevade juurde, olles tapnud Deiphobose. Ileo poeg Aias aga, Kassandrat jõuga tirides, tõmbas ühes Athena puukuju. Seepeale kreeklased, olles vihastanud, otsustasid kividega surnuks loopida Aiase, kes pääses talle määratud ohust vaid Athena altarile põgenedes.
---	--	---

³⁴ Proklose nime taga on kas grammatik Ευτύχιος Πρόκλος (2. saj) või uusplatonist ja õpetlane Πρόκλος ὁ Διάδοχος (5. saj).

Tabel 2. Proklose kokkuvõtte Arktinose eeposest *Ἰλίου πέρσις*

τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. [...] ἔπειτα ἀποπλέουσιν οἱ Ἕλληνες καὶ φθορὰν αὐτοῖς ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸ πέλαγος μηχανᾶται.” <i>Hesiod, Homeric Hymns, Epic Cycle, Homeric.</i> Trans. Evelyn-White, H. G. Loeb Classical Library Volume 57. London: William Heinemann, 1914	[...] Viimaks seilasid kreeklased ära ja Athena plaanis nende hävingut merel.” tlk Hanna Stiina Kangur
---	---

Proklose *Chres.* (2. või 5. saj³⁵) on esitatud (koos teiste Trooja tsükli eeposte, v.a. Kypria, kokkuvõtetega) kokkuvõtte Mileetose Arktinose *Iliou persis* kahest raamatust. Paraku, kuna meieni on säilinud sellest Trooja rüüstamist käsitlevast eeposest vaid hulgaliselt hiljem kirjutatud kokkuvõtte, on võimatu kindlalt öelda, mis *Iliou persis* tekstis täpselt seisis, või kui süvitsi on Cassandra ja Aiase episoodi kirjeldatud, ning mis sõnavara Arktinos kasutas. Vaatamata sellele saame oletada, et kokkuvõttes mainitud asjaolud peavad ilmselt paika. Niisiis oli Cassandra ses teoses Aiase jõuga tirimise (πρὸς Βίαν ἀποσπῶν) ohver ja Athena puukuju³⁶ omakorda ühes (alla) tõmbamise (συνεφέλκεται) ohver, ehkki sõnavara, millega neid sündmuseid kirjeldati, pole võimalik analüüsida.

Ses lõigus on veel mainitud, esiteks, et plaaniti Aiast kividega surnuks loopida, mille eest süüdistatav põgenes Athena altarile, ning teiseks, et lõpuks seilasid kreeklased kodu poole ja Athena haus neile merehukku. Nagu ülal mainitud, on Wolfgang Rösler (1987: 2) *Iliou persis* sündmusi rekonstrueerinud Pausaniase (*Ἑλλάδος περιήγησις* 10. 26. 3³⁷) ning Apollodorose (*Epit.* 5, 23-25) põhjal ning kirjutanud sellest, kuidas Trooja langemise ja kreeklaste kodusõitmise vahele jääb kaks eraldi sündmust, mis ajapikku on sulandunud üheks: Aiase vande andmine ja kohtuistung. Rösler väidab (1987: 5), et vanne ei saanud olla tema teotuse kohta (sest see oli ilmselge), seega pidi vanne olema lubadus Athenale tegu korvata; ning nõustub Robertsi

³⁵ On ebaselge, kas tegemist on varasema või hilisema Proklosega.

³⁶ Odysseuse, Diomedese ja Athena puukuju osas vt lk 42–43.

³⁷ Antud kohas on juttu Delfis asunud Polygnotose maalist, kus Aias annab vannet ning Rösler usub, et maal põhineb just *Iliou persisel*.

hüpoteesiga, mille kohaselt oli vanne mütoloogiline põhjuslugu (αἴτιον) Lokrise neitside rituaalile. Athena aga ei rahuldu sellest (vandest), sest kreeklased leppisid vandega liiga kergesti, olles ise algselt tegu hoopiski ignoreerinud. Seesugune hoolimatus ja nurjatud katse Aiast karistada (sest too põgenes Athena altarile) viisid Athena vihani kreeklaste vastu (kollektiivne süü). Kreeklased aga ei saa sellest esialgu teada (*ibid.* 3–7). Stephanie West (1990: 2) on vastu väitnud, et Lokrise neitside rituaali ei mainitud enne 4. saj e.m.a, ent kui sellest oleks teatud, oleks seda ilmselt 5. sajandi religiooniteemalistes arutlustes juba mainitud. West kahtlustab (*ibid.* 3), et Aias võis (arvestades Agamemnoni huvi Cassandra kui tahetuima sõjasaagi, viimase neitsiliku Priamose tütre, vastu) endale enne vande andmist muretseda garantii, et pääseb kohtust, ning siis vanduda, et ta Kassandrat ei vägistanud.

Proklose kokkuvõttes pole neid sündmuseid aga eraldi mainitud – võime seda vaid oletada katkendi viimase lauseosa järgi: *καὶ φθορὰν αὐτοῖς ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸ πέλαιος μηχανᾶται*, millest saame teada, et Athena on endiselt kreeklaste peale vihane, sest nad Aiase süü kohta midagi (st ei määranud/viinud läbi karistust) ette ei võtnud.

2.2.3 Alkaios

Tabel 3. Alkaiose fr. 298 (Campbell)

7.–6. saj e.m.a Alkaiose fr. 298 (Campbell)	δρά]σαντας αἰσχύν[νον]τα τὰ μῆνδικα, ...]ην δὲ περβάλοντ' [ἀν]άγκα 3αῦ]χενι λα[β]ολίωι π.[..]αν· ἧ μάν κ'] Ἀχαιοῖσ' ἧς πόλυ βέλτερον αἰ τὸν θεοβλ]άβεντα κατέκτανον· οὔτω κε π]αρπλέοντες Αἴγαις 7πραῦτέρα]ς ἔτυχον θαλάσσης·	...häbistada neid, kes on teinud ebaõiglaseid tegusid ja meil on vaja panna neile (kõis?) ümber 3kaela, kividega (surnuks) heita tõesti olnuks ahhailastele palju parem kui nad oleksid tapnud jumalat rüvetanud mehe; siis oleks, kui nad seilasid Egeust mööda, 7meri juhtunud olema leebem;
---	---	--

Tabel 3. Alkaiose *fr.* 298 (Campbell)

ἀλλ' ἂ μὲν ἐν ναύῳ <ι> Πριάμῳ πᾶϊς ἀμπῆχ'] ἐπαππένα γενήῳ, 11δυσμέ]νεες δὲ πόλῃ' ἔπηπον] . . . [. .] . ας Δαῖφοβόν τ' ἅμα ἔπεφν]ον, οἰμῳγα δ' [ἀπ]ὸ τείχεος ὄρωρε, κα]ὶ παίδων αὐτα 15Δαρδάνι]ον πέδιον κατῆχε· Αἴας δὲ λ]ύσσαν ἦλθ' ὀλόαν ἔχων ἐς ναῦο]ν ἄγνας Πάλλαδος, ἃ θέων θνάτοι]σι θεοσύλαιοι πάντων 19αῖνο]τάτα μακάρων πέφυκε· χέρρεσ]σι δ' ἄμφοιν παρθενίκαν ἔλων σέμνωι] παρεστάκοισαν ἀγάλματι ὑβρισσ'] ὁ Λ[ό]κρος, οὐδ' ἔδεισε 23παῖδα Δ]ίος πολέμῳ δότε[ρ]ραν γόργωπι]ν· ἂ δὲ δεῖνον ὑπ' [ὄ]φρυσσι σμ[] [πε]λ[ι]δνώθεισα κατ οἶνοπα ἄϊξ[ε πόν]το[ν], ἐκ δ' ἀφάντοι[ς] 27ἔξαπ[ίν]ας ἐκύκα θυέλλαις· 29ῖραις 30Αἴας ἀχ 31ἄνδρος 34ἔβασκε 35παννυχία	[aga] templis Priamose tütar [embas] haarates andjat (Athenat), 11kui vaenlased ründasid linna] . . . [. .] . ka Deiphobose tapsid nad, ning leinakisa tõusis linnamüürilt [üles j]a laste hädakisa 15täitis [Dardaani]a tasandiku. [Aias siis] tuli, tuues endaga surmavat vahkviha, Pallase pühasse [templisse], kes õndsast jumalaist on jumalaid teotavaile [surelike] 19suhtes kõige kohutavam on. ning haarates neiu mõlema [käega] [samas] kui ta seisis (püha?) kuju juures [pani] lokrislane [tema kallal toime vägivalda], mitte kartes 23[Zeusi tütar.] sõjas võitu andjat, [gorgonisilmse]t; aga tema, ... kohutavalt kulmude alt, [] vihas tumedaks muutudes tormas üle veinitumeda mere ning ühtäkki 27nähtamatuid äikesetorme keerutas üles. 29püha 30Aias ah(hailaste?) 31mees . . . 34läks . . . 35terve öö . . .
---	---

Tabel 3. Alkaiose *fr.* 298 (Campbell)

36πρωτοισ	36esimesi . . .
37δεινα	37kohutav . . .
38ἄϊξε πόν[τον	38tormas üle mere. . .
39ῥρσε βία[ν	39äratas võimu. . .
41πάντᾱ	41kõikjal
44οὐδωδεκαμ ζῶει μὲν ὦ	44. . . mitte kaksteist . . . on elus . . .
47ὠῤρραδον	47oo Hyrrase ³⁸ poeg
48ἐπεὶ κελητο[	48. . . siis kui . . . hobune . . .
	tlk Hanna Stiina Kangur

Alkaiose fragment 298 (tuntud ka kui Kölni fragment) on justkui väike eepos: esimene ja teine stroof esitavad prooimionlikult loo õppetundi³⁹, pärast mida algab narratiivne osa. 3. ja 5. stroof kõneleb Kassandrast ja Aiasest, Kassandrat pole nime pidi mainitud, vaid talle viidatakse Priamose lapsena, tekitades seoses vārsis 14 mainitud lastega, Aias on esmamainimisel lihtsalt θεοβλ]άβεις, jumal rüvetanu. Neid kahte mainivate stroofide vahele jääb 4. stroof, mille keskmes on Deiphobos, kes sümboliseerib troojalaste kohutavat viga (Trooja hobuse õnge minemist). Nõnda toetab Trooja rahva kannatuste lugu seda ümbritsevat Kreeka rahva kannatuste lugu. (Kelly 2022: 40)

Kassandra pöörduv Athena kuju poole teda paludes kui lihast ja luust inimest, ent jumal ei vasta nii nagu inimene vastaks, koheselt appi tõtates. Kuju vaatab tummalt pealt, kuidas paluja minema veetakse ja templit rüvetatakse, alles hiljem kogub ta kättemaksuks torme. Kreeklaste ja troojalaste jaoks ei ole jumalik kättemaks otsekohene või etteaimatav asi. Mõlema rahva (ja ehk

³⁸ Hyrras oli Pittakose isa.

³⁹ Vv 4–7 (tõesti) olnuks ahhailastele palju parem kui nad oleksid tapnud jumalat rüvetanud (mehe); (siis oleks,) kui nad seilasid Egeust mööda, 7 meri juhtunud olema (leebem).

ka mütileenlaste) jaoks langeb kannatus paljude enamate kanda, kui algse üleastuja. (Spelman 2022: 286–7)

See, et Alkaios kõrvutab Pittakose loo, keda ta soovitab kividega surnuks loopida ning Aiase loo, tähendab tõenäoliselt, et autor oli teadlik sellest motiivist varasemast allikast (Steiner 1995: 200). Niisiis on võimalik väita, et kividega surnuks loopimise motiiv oli Arktinose eeposes *Iliou persis* olemas.

2.2.4 Euripides

Tabel 4. Euripidese tragöödia *Τρωάδες* värsid 65–97

415 e.m.a Euripides, <i>Troojalannad</i>	“Ἀθήνα 65τοὺς μὲν πρὶν ἐχθροὺς Τρῶας εὐφρᾶναι θέλω, στρατῷ δ’ Ἀχαιῶν νόστον ἐμβαλεῖν πικρόν. Ποσειδῶν τί δ’ ὧδε πηδᾷς ἄλλοτ’ εἰς ἄλλους τρόπους μισεῖς τε λίαν καὶ φιλεῖς ὃν ἂν τύχης; Ἀθήνα οὐκ οἶσθ’ ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Ποσειδῶν 70οἶδ’, ἡνίκ’ Αἴας εἶλκε Κασάνδραν βίᾳ. Ἀθήνα κοῦδέν γ’ Ἀχαιῶν ἔπαθεν οὐδ’ ἤκουσ’ ὕπο. Ποσειδῶν καὶ μὴν ἔπερσάν γ’ Ἴλιον τῷ σῶ σθένει. Ἀθήνα τοιγάρ σφε σὺν σοὶ βούλομαι δρᾶσαι κακῶς. Ποσειδῶν ἔτοιμ’ ἂ βούλῃ τὰπ’ ἐμοῦ. δράσεις δὲ τί;	“ATHENA 65Soovin varasemaid vaenlasi, troojalasi rõõmustada, aga ahhailaste sõjaväele heita kibeda kodutee. POSEIDON Miks nõnda hüpled ühelt poolelt teisele? sa liialt armastad ja vihkad, keda juhtub. ATHENA Kas sa ei tea siis, kuis teotati mind ja mu templitki? POSEIDON 70Tean küll, kui Aias rebis sealt Kassandra ära jõuga. ATHENA Ja mitte üks ahhailane ei teinud ega öelnud midagi. POSEIDON Ent siiski sinu jõuga nad Ilioni rüüstasid. ATHENA Seepärast soovin sinuga neile põhjustada halba. POSEIDON Sinu soovide jaoks ma valmis olen. Mida sa kavatsed?
--	--	---

Tabel 4. Euripidese tragöödia *Τρωάδες* väärsid 65–97

Ἀθήνα 75δύσνοστον αὐτοῖς νόστον ἐμβαλεῖν θέλω. Ποσειδῶν ἐν γῇ μενόντων ἢ καθ’ ἄλμυρὰν ἄλα;” Ἀθήνα ὅταν πρὸς οἴκους ναυστολῶσ’ ἀπ’ Ἰλίου. καὶ Ζεὺς μὲν ὄμβρον καὶ χάλαζαν ἄσπετον πέμπει, δνοφώδη τ’ αἰθέρος φυσήματα: 80ἐμοὶ δὲ δώσειν φησὶ πῦρ κεραύνιον, βάλλειν Ἀχαιοὺς ναῦς τε πιμπράναι πυρί. σὺ δ’ αὔ, τὸ σόν, παράσχεες Αἴγαιον πόρον τρικυμίαις βρέμοντα καὶ δίναις ἄλός, πλῆσον δὲ νεκρῶν κοῖλον Εὐβοίας μυχόν, 85ὥς ἂν τὸ λοιπὸν τᾶμ’ ἀνάκτορ’ εὐσεβεῖν εἰδῶσ’ Ἀχαιοί, θεοὺς τε τοὺς ἄλλους σέβειν. Ποσειδῶν ἔσται τάδ’: ἡ χάρις γὰρ οὐ μακρῶν λόγων δεῖται: ταράξω πέλαγος Αἰγαίας ἄλός. ἀκταὶ δὲ Μυκόνου Δήλιοί τε χοιράδες 90Σκυρὸς τε Λῆμνός θ’ αἱ Καφῆρειοί τ’ ἄκραι πολλῶν θανόντων σώμαθ’ ἔξουσιν νεκρῶν. ἀλλ’ ἔρπ’ Ὀλυμπον καὶ κεραυνίου βολὰς λαβοῦσα πατρὸς ἐκ χερῶν καραδόκει, ὅταν στράτευμ’ Ἀργεῖον ἐξιῇ κάλως. 95μῶρος δὲ θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις, ναοὺς τε τύμβους θ’, ἱερὰ τῶν κεκμηκότων, ἐρημία δοὺς αὐτὸς ὤλεθ’ ὕστερον.	ATHENA 75Vaevalist koduteed ma neile kaela soovin heita. POSEIDON Kas kui nad seisavad veel maal, või kui on soolamerel? ATHENA Kui nad Ilionist koju seilavad. Ning Zeus saadab vihma ja kohutava rahe, taevast hämarad tormid; 80ta ütles, et annab mulle valgusnooled, mida heita ahhailaste laevadele, et tuli otsa pista. Sina aga omalt poolt pane Egeuse väin murdlainetest ja merevee keeristest möirgama, ning täida Euboia õõnes laht surnukehadega, 85nii et sest ajast peale ahhailased minu pühamute eest hoolt kannaks ja austaksid teisigi taevaseid valitsejaid. POSEIDON Nõnda saab see olema, sest selleks palveks pole vaja pikki sõnu. Ma Egeuse mere soolvett keerutan, ning Mykonose rannikut ja Delose metsseaselja-kaljused, 90Skyrost ja Lemnost ka, ning kõrgete Kaphereuse kaljude otsa paisatakse paljude hukkunute surnukehi Ent sina mine Olümposele ja võta oma isa käest vägunooled, pea vahti, kuni argiivide vägi seob laevakõied lahti. 95Sest rumal on see, kes rüüstab surnud inimeste linnu, ja altareid ja pühapaiku, kus lebavad surnud, üksilduses peagi ka ise sureb.” tlk Hanna Stiina Kangur
--	---

Euripidese *Troojalannad* (*Τρωάδες*) on vanim (415 e.m.a) meieni säilinud kirjalik algupärane, milles mainitakse Aiase Cassandra tirimist (v 70 ἤνικ' Αἴας εἴλκε Κασάνδραν βίᾱ). Antud katkendis on Athena vihane, sest Aias on rüvetanud nii jumalat ennast kui tema templit (v 69 ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς), ent süüdi on ka ahhailased, sest nad ei teinud ega öelnud seepeale midagi (v 71 κοῦδέν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν οὐδ' ἤκουσ' ὕπο). Oluline on ka, et erinevalt teistest allikatest, kõnelevad siin jumalad omavahel.

Selle katkendi puhul hakkab enim silma Athena kättemaksuhimu ja Poseidoni valmidus Athenal seda täide viia, tema kättemaksu(plaani) kreeklastele on kirjeldatud üpris detailselt (v 73–97 = 24 värssi, vrd *Odüsseia* v 505–511 = 7 värssi). Euripides annab lugejale tänuväärta vaate jumalate siseellu. Aiase ja Cassandra episoodi käsitlemiseks kulub vaid üks värss, teotus on jumalaile iseenesestmõistetavalt surmakaristust nõudev tegu, ent jumalaid huvitab rohkem kättemaksu praktilise poole üksikasjades kokku leppimine, mh Athena Zeusilt valgusnoolte laenamine ja Poseidoni Euboia rannikul (ning Lemnose, Skyrose, Delose ja Mykonose ümber) keeriste üles kihutamine. Seesugune detailne kättemaksu planeerimine viitab ka ühiskondlikule fookusele, see tähendab, et Aiase teod ei ole nii olulised, kui kannatused, mis ootavad kõiki kreeklasi.

Poseidon loeb katkendi lõpus ka moraali: “Sest rumal on see, kes rüüstab surnud inimeste linna, / ja altareid ja pühapaiku, ta vaeva nähes / enda ümber lõpuks kõik hävitab”, mille eesmärk on üle korrata, et ahhailased on rumalad (μῶρος), sest tõid Trooja rüüstamise ja (muuhulgas) pühapaikade rüvetamisega enda rahvale kaela hukatuse (ἐρημία δούς αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον).

2.2.5 Hävinenud allikad: Sophokles, Kallimachos

Tabel 5. Sophoklese tragöödia *Aias Lokros* fr. 10c (Lloyd-Jones)

<i>s.a.</i> Soph. (497/496 – 406 e.m.a) <i>Aias</i> <i>Lokros fr.</i> 10c (Lloyd-Jones)	A]ΘΗΝΑ ποίου Δρύαντος κείνος ἐγγό[νοις ξυνὼν Τροίαν ἐπεστράτευσεν, Ὀργεῖοι; τ[ίς ἦν ὃς τᾶργα ταῦτα πρὸς θεοὺς ἐμή[σατο; 5 μῶν τῶν ἔνερθεν ἐξάνεστηκ[εν μυχῶν ὁ βυρσοφώνης Ζηνὶ Σαλμωνε[ὺς πρόμος; τίν[ος ποτ' ἀνδρὸς] εἰκάσω τάδ' ἔργ[ματα, ὅστις μ' ὑβρίζων ἐμὸν] ἀκόλλητον βρέ[τας κρηπῖδος ἐξέσ]τρεψεν, ἐκ δὲ φοι[βάδα 10 ἔσυρε βωμοῦ παρθέ]νον [θεῶν βία; tlk Hanna Stiina Kangur	ATHENA Millise Dryase järeltulijad olid tema kaaslased kui ta Trooja vastu sõtta läks, oo argiivid? Kes oli see, kes niisuguseid tegusid jumalate vastu plaanis? Kas Salmoneus, kes tõusis allmaailma soppidest loomanahkades üles ning hakkas Zeusile vastu? Millise mehe tegudeks peaksin ma seda ette kujutama? Tema, kes hübristlikult minu kinnitamata puukuju oma aluselt altari ära tõmbas koos prohvetliku neiuga, käitudes jumalate võimu vastu?
--	---	--

Sophoklese tragöödiast *Aias Lokros* pärit fragmendi 10c (Lloyd-Jones) puhul on suurimaks probleemkohaks allika nappus, mis võimaldab käesoleva töö raames teostada väga piiratud analüüsi. Näeme, et Athena mainib, kuidas Aias rebis Kassandrat tirides (ἔσυρε) altari lahti ka Athena kuju, käitudes niiviisi jumalate tahte vastaselt, ent edasisest fragmendid vaikivad.

Soph. *fr.*’i esimesed 5 värssi loetlevad teisi, kes on jumalate vastu eksinud, alates 6. värstist kõneleb Athena aga Aiasest, kes on jumalate vastu eksijaist järjekorras kolmas (vähemalt säilinud fragmendi kohaselt).

Tabel 6. Σ *graeca in Hom. Il. (ed Dindorfius) 13.66: Kall. Aΐτια A*

<i>Scholia ad Il. 13.66, Kall. Aitia A</i>	“τοῖν δ’ ἔγνω πρόσθεν Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας· Αἴας Λοκρὸς μὲν ἦν τὸ γένος, ἀπὸ πόλεως Νά[ρυ]κος, πατὴρ δὲ Ὀϊλέως. οὗτος μετὰ τὴν Ἰλίου πόρθησιν αἴτιος τοῖς Ἑλλήσιν ἀπωλείας ἐγένετο· Κασσάνδραν γὰρ τὴν Πριάμου ἰκέτιν οὔσαν Ἀθηνᾶς ἐν τῷ τῆς θεοῦ σηκῷ κατήσχυεν, ὥστε τὴν θεὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν τρέψαι. τοῖς δὲ Ἑλλήσιν ὑποστρέφουσιν καὶ κατὰ τὴν Εὐβοίαν γενομένοις χειμῶνας διήγειρεν μεγάλους, ὥστε πολλοὺς αὐτῶν διαφθαρῆναι. διανηξάμενος δὲ Αἴας εἰς τὰς Γυράδας καλουμένας πέτρας ἔλεγεν χωρὶς θεῶν γνώμης διασεσῶσθαι. Ποσειδῶν δὲ ἀγανακτήσας διέσχισεν τὴν πέτραν καὶ τὸν Αἴαντα τῷ κλύδωνι παρέδωκεν. ἐκριφέντα δὲ αὐτὸν κατὰ Δῆλον νεκρὸν Θέτις ἐλεήσασα θάπτει. Ἀθηνᾶ δὲ οὐδ’ οὕτως τῆς ὀργῆς ἐπαύσατο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Λοκροὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ χίλια ἔτη εἰς Ἴλιον ἐκ κλήρου παρθένους πέμπειν. ἡ ἱστορία παρὰ Καλλιμάχῳ ἐν Α Αἰτίων καὶ παρὰ τῷ ποιητῇ ἐν τῇ Δ τῶν Ὀδυσσειῶν⁴⁰ παχυμερῶς.”	“Esmalt Aias Oileuse poeg välejalgne see taipas⁴¹ Aias oli sünni poolest lokrislane, pärit Narykose linnast, ning tema isa oli Oileos. Peale Ilioni rüüstamist oli tema (Aias) süüdi kreeklaste hävingus, sest ta häbistas Kassandrat, Priamose tütart, kes oli Athena palujanna (selle) jumala templis, niisiis pööras jumalanna puukuju silmad üles lae suunas. Siis kogus ta kokku hävitavaid torme naasvatele kreeklastele, kui nad Euboiia lähedusse olid jõudnud, nõnda, et paljud neist hävisid. Aias aga ujus välja kaljudeni, mida kutsuti Gyraiadeks, ja ütles, et jäi jumalate otsusele vaatamata ellu. Poseidonit aga tabas vahkviha, ta lõhestas kalju ja andis Aiase üle lainetele. Kui tema laip oli Delose rannikule üles uhutud, mattis selle haletsust tundev Thetis. Aga ka siis ei jätnud Athena oma viha, vaid sundis veel Lokrislasi tuhat aastat saatma Ilioni loosi teel valitud neiusid. See lugu on Kallimachose esimeses Aitia raamatus ja põgusalt poeedi Odysseia neljandas raamatus.” Od 13.66 tlk A. Annist; <i>scholia</i> tlk Hanna Stiina Kangur
---	--	--

⁴⁰ Hom. *Od.* 4.499-511.

⁴¹ Annist, A. (1960: 13.66).

Kallimachose *Aitia* I raamatu fragment 35 pole meieni säilinud, küll aga on olemas kaks *scholia*’t, mis sellele viitavad ning selles kirjeldatust aimu annavad. Üks neist on ülal (Tabel 5) Homeroose *Ilias* 13.66 skolion, teine on allpool asuv Lykophroni värsi 1141 skolion (Tabel 6). Neist esimene skolion käib värsi kohta, mis mainib Aiast kui Oileuse välejalgset poega, kes tunneb kahest Aiasest esimesena ära (τοῖν δ’ ἔγνω πρόσθεν Ὀϊλῆος ταχὺς Αἴας·) Poseidoni, kes on Kalchaseks kehastunud.

Korpuse tekstidest kohtame siin esmakordselt Athena kuju silmade ära pööramise⁴² mainimist (kuigi tõenäoliselt oli Lykophroni poeem siinse skoliasti tekstist varasem).

Selles fragmendis kasutab Aiase teotuse kirjeldamiseks skoliast sõna **hābistama**: Κασσάνδραν γὰρ τὴν Πριάμου ἱκέτον οὖσαν Ἀθηνᾶς ἐν τῷ τῆς θεοῦ σηκῷ **κατήσχυεν**⁴³. Isegi kui tegemist on skoliasti sõnavalikuga, viitab suure tõenäosusega sellele, et Kallimachose tekstis oli kirjeldatud vägistamisakti.

Tabel 7. Σ ss3 ad Lyc. 1141		
Σ ss3 Lyc. 1141 ⁴⁴	λοιμοῦ κατασχόντος τὴν Λοκρίδα διὰ τὴν εἰς Κασάνδραν ἀθεμιτομιξίαν Αἴαντος ἔχρησεν ὁ θεὸς <β’> παρθένους ἐναυσιαίας εἰς Τροίαν τῇ Ἀθηνᾷ ἀποστέλλειν εἰς χίλια ἔτη. πεμπόμεναι δὲ αὗται ἐφονεύοντον ὑπὸ τῶν Τρώων· προυπαντῶντες γὰρ οἱ Τρῶες ἐλιθοβόλουν αὐτάς· εἰ δέ τινες ἐκφύγοιεν ἀνελθοῦσαι	(Kui) Lokrist tabas katk Aiase seadusetu Kassandraga läbikäimise tõttu, käskis jumal tuhat aastat saata laevaga Troojasse <kaks> neitut. Ja kui nad olid saadetud, tapsid neid troojalased; sest neile vastu tulles loopisid troojalased neid kividega. Kui mõned nende

⁴² Stephensi (2015) järgi võis Kall. *fr.* 35 Athena kujust Troojas olla paralleelne põhjuslugu juhul, kui D’Alessio pakkumine, et Kall. *fr.* 33 kõneles Sirises Athena kuju silmade sulgemisest. Sellisel juhul saaks öelda, et mõlemad põhjuslood rääkisid kuju pilgu ära pööramisest või silmade sulgemisest täielikult ning lood oleksid justkui paralleelsed.

⁴³ Sest (ta) Kassandrat, Priamose tütart, jumala pühakojas hābistas.

⁴⁴ Stephens 2015: *Callimachus: Aetia I: Locrian Maidens*. Dickinson College Commentaries veebilehelt (vt täiskirjet bibliograafias).

Tabel 7. Σ ss3 ad Lyc. 1141

	λάθραι εἰς τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερόν, τὸ λοιπὸν αὗται ἱέρειαι ἐγίνοντο. τὰς δὲ ἀναιρεθείσας ἔκαιον ἀκάρποις καὶ ἀγρίοις ξύλοις, τὰ δὲ ὅστ᾽ αὐτῶν ἀπὸ Τράρωνος ὄρους τῆς Τροίας εἰς θάλασσαν ἔρριπτον· καὶ πάλιν οἱ Λοκροὶ ἀπέστελλον ἑτέρας. ταύτης δὲ τῆς ἱστορίας καὶ Καλλίμαχος μέμνηται.	seast põgenesid, minnes vargsi üles Athena templisse, said neist preestrid ülejäänud (eluks). Nad põletasid tapetud (neiud) viljatu ja metsiku puuga, ning heitsid nende luud Troojas (asuvalt) Traroni mäelt merre. Ja siis saatsid lokrislased uued. Seda lugu mainib ka Kallimachos. tlk Hanna Stiina Kangur
--	---	---

2.2.6 Lykophron

Traagiline poeem *Alexandra* loodi tõenäoliselt (Hornblower 2015: 37) 190. aastal e.m.a. Ajalooliselt on *Alexandra* autoriks peetud Chalkise Lykophroni, kes elas sajand varem (3. saj e.m.a) Ptolemaios II Philadelphose valitsusaja esimesel poolel, ning töötas Aleksandria raamatukogus, editeerides ja kommenteerides komöödiaid. Märkimisväärselt kirjutas ta ise aga tragöödiaid, millest pole tervikuna ükski säilinud, ja oli arvatud Aleksandria plejaadi hulka. Ajalooliste viidete⁴⁵ kaalutlusel ei saanud *Alexandra* autoriks olla Chalkise Lykophron. (Hornblower 2015: 39)

Tragöödia pikkune luuletus – või ka monoodia – *Alexandra* koosneb 1474 jambilises trimeetris komponeeritud värssidest ning on ainulaadne selle poolest, et jutustajaks on Cassandra ise — see väljendub juba pealkirjas (küll Sparta nimega Alexandra). Hornblower märgib (2015: 1), et *Alexandra* on tuntud kui ‘tume poeem’ (σκοτεινὸν ποίμα), ning on seda nii peidetud vihjete ja keerulise sõnavara⁴⁶ tõttu kui ka temaatika⁴⁷ poolest, mis keerleb surma, vere, haudade ja itku ümber. Kuna poemi stiil ja sõnavara matkivad seda, kuidas kõrvaltvaatajale Cassandra segased, mõistmatud ennustused võisid kõlada, on teos juba hellenismiperioodist alates põhjustanud õpilastele ja lugejaile peavalu oma keerukuse ja rohketes obskursorsetes viidetes tõttu – üks 13. sajandi epigramm Heidelbergi ülikooli raamatukogu codex Palatinuse kreekakeelsest käsikirjast, Iisakios⁴⁸ Tzetse *scholia* lõpust ühes joonistusega Lykophronist ja Tzezesest, selles epigrammis⁴⁹ hurjutatakse Lykophroni liialt raske stiili pärast. Teisalt on teos hindamatu meistriteos, sest on kirjutatud Cassandra vaatenurgast, mida varasemad autorid polnud

⁴⁵ Hornblower (2015: 36–39) märgib, et *Alex.*’s leiduvad viited Rooma suurvõimule (v 1229 γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν) vihjavad I ja II-le Puunia sõjale (264–201 e.m.a), mistõttu on võimatu, et tekst loodi enne 3. sajandi keskpaika. Samuti ennustab Cassandra tekstis 6 põlvkonda pärast Aleksander Suurt saabuvat nn maadlejat, keda samastatakse Rooma väejuhi T. Quinctius Flamininusega, kes võitis Kynoskephalai lahingu (197 e.m.a). Nende viidete ja Aitolia liidu välispoliitilise mõju kujutamise tõttu paigutatakse teose eeldatav kirjapanek 2. sajandi algusesse e.m.a, umbes aastasse 190 e.m.a.

⁴⁶ *Alex.* umbes 3000-sõnalisest sõnavarast on 518 *hapax legomena* ning 117 *proton legomena* (Nelson, Molesworth 2021: 212).

⁴⁷ Evina Sistakou (2012: 131–190) käsitleb Lykophroni nn romantilist retseptsiooni teoses *The aesthetics of darkness: A study of hellenistic romanticism in Apollonius, Lycophron and Nicander*.

⁴⁸ Ioannos Tzetse noorem vend, kes on Lykophroni *scholia* juurde venna kõrval autorina märgitud.

⁴⁹ <https://doi.org/10.11588/diglit.57360#0196>

käsitlenud, ning milles on (episoodi kontekstis) ainulaadsed Aiast ja kreeklasi halvustavad värsid (vt analüüsi 3.4).

Seetõttu on nõndanimetatud ‘tume’ või ‘obskuurne’ Alexandra pälvinud muust vanakreeka keelsest luulest vähem tähelepanu. Teoses *Kirjandus Kreeka ja Rooma maailmas* (ed Taplin, 2000) on peatükk⁵⁰ Jane Lightfooti sulest, milles ta Lykophroni teravalt ja ebaõiglaselt kritiseerib (lk 235; rasvane kiri on minu poolt lisatud):

Tema ainus säilinud teos “*Alexandra*” paistab silma selle poolest, et see on ehk **kõige eemaletõukavam antiikajast säilinud värssteos** [...]. See ligi 1500 rea pikkune teos **tahab olla** Cassandra (ehk teise nimega Alexandra) ettekuulutus, mis ennustab kaeblikul toonil Troojast naasvate kreeklaste hukatust. Lykophroni ülimõistatuslikud värsid jätkuvad **lehekülgede viisi** [...].⁵¹

Sellegipoolest on põhjust arvata, et huvi Lykophroni ning tema teose vastu tõuseb — Simon Hornblower avaldas 2015. aastal esimese ingliskeelse täispikkuses kommenteeritud editsiooni ja tõlke *Alexandra* tekstist, mille sissejuhatuse viimase osa kaasautoriks oli ka Peter Fraser, kus esitatakse põhjalik ülevaade *Alexandra* säilinud papüürose fragmentidest, käsikirjadest, parafrasidest, *scholia*’st ja kaasaegsetest editsioonist. Esimene kaasaegne editsioon pärineb 1830 aastast Bachmannilt, ent kuueteistkümnest kaasaja editsioonist on pooled avaldatud peale 1990. aastat, mis on Hornbloweri sõnul “väga positiivne märk suurenenud huvist Lykophroni *Alexandra* vastu”. (2015: 113)

⁵⁰ Sofismid ja soloitsismid: kreeka kirjandus pärast klassikalist perioodi, 226–264.

⁵¹ tlk Kersti Unt.

Tabel 8. Lykophroni poeem *Ἀλεξάνδρα*, v 348–364

190 e.m.a Lykophron, <i>Ἀλεξάνδρα</i>	ἐγὼ δὲ τλήμων, ἢ γάμους ἄρνούμενη, ἐν παρθενῶνος λαΐνου τυκίσμασιν 350ἄνις τεράμων εἰς ἀνώροφον στέγην εἰρκτῆς ἀλιβδύσσασα λυγαίας δέμας, ἢ τὸν Θοραῖον Πτῶον Ὠρίτην θεὸν λίπτοντ' ἀλέκτρων ἐκβαλοῦσα δεμνίων, ὥς δὴ κορείαν ἄφθιτον πεπαμένη 355πρὸς γῆρας ἄκρον Παλλάδος ζηλώμασι τῆς μισονύμφου Λαφρίας Πυλάτιδος, τῆμος βιαίως φάσσα πρὸς τόργου λέχος γαμφαῖσιν ἄρπαις οἰνὰς ἐλκυσθήσομαι, ἢ πολλὰ δὴ Βούδειαν Αἴθυσιν Κόρην 360ἄρωγὸν αὐδάξασα τάρροθον γάμων. ἢ δ' εἰς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης γλήνας ἄνω στρέψασα χώσεται στρατῶ, ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός, ἄνακτι πάππῳ χρῆμα τιμαλφέστατον.	ning mina, armetu, abielustkeelduja, oma neiukambri kiviseinte vahel, 350olles iseend heitnud sünge vangla katuseta ruumi varju, mina, kes peletasin Thoraiose, Ptoionlase, aastaegade valdja, agaralt ihaldaja oma neitsivoodist eemale, justkui olnuksin surematu neitsilikkuse võimu all 355kuni kõrgeima vanurieani, jäljendades Pallast, abieluvihkajat, Sõjasaagi ja Linnaväravate jumalat; sealt mind hullunud tuvi raipekotka kaardus küüniste vahel tiritakse vägivaldselt tema pessa, karjudes palju appi Härjasidujat, Tormilindu, Neiut, 360et abistades kaitseks ta mind selle ühte eest. Ja tema, hoone puidust nikerdatud sarikate poole pöörates üles silmad, saab vihaseks sõjaväe peale, tema, kes taevast langes ja Zeusi troonilt, et saada mu valitsejast esivanema väärtuslikuimaks asjaks. tlk Hanna Stiina Kangur
---	---	---

Värsist 348 algab Lykophroni *Alexandra* poemi keskosa, mille alguses kirjeldab Kassandra enese vägistamist Aiase poolt ning see episood ühendab poemi esimese osa, Trooja langemise, teise osaga, jutustusega kodusõitudest (νόστοι). Värss 365⁵² on aga Hornbloweri arvates kõige olulisem terves teoses: üks teotus toob kaasa kannatusi tuhandetele kreeklastele ning nende peredele, alates nurjatud kojusõitudest. Teose kolmas osa käsitleb igavest konflikti Euroopa ja

⁵² 365 ἐνὸς δὲ λώβης ἀντί, μυρίων τέκνων
Ἑλλάς στενάξει πᾶσα τοὺς κενοὺς τάφους,
365 ühe mehe teotuse vastutasuks peab kogu
Hellas leinama müriaadi oma laste tühje haudu,

Aasia vahel; ka Aiase rünnak Cassandra suhtes on nagu kreeklaste rünnak Troojale, Euroopa rünnak Aasiale. (Hornblower 2015: 195)

Antud lõigule eelnevates värssides on Cassandra kõnelenud oma isa Priamose allakäigust ja Trooja hobusest, ent pöörab nüüd fookuse enda vägistamisele. Lykophron juhatab Aiase vägistamisstseeni sisse temaatiliselt seotud seigaga: Cassandra Apolloni seksuaalsetele soovidele (sellele viitab ka Apolloni viljakusega seotud epiklees Θοραῖος, v 52) mitte allumine. Selle episoodi populariseeris Aischylos⁵³, ent Lykophron viitab sellele eksplitsiitselt alles värsis 1457 (Hornblower 2015: 195), 17 värssi enne poeemi lõppu.

Värssides 348–351 viitab Cassandra nii endale kui abielust keeldujale, kes oma neiukambris viibib (ἡ γάμους ἀρνούμενη, / ἐν παρθενῶνος), ent samas ka oma asukohale vangikongis (λαῖνου τυκίσμασιν / ἄνις τεράμνων εἰς ἀνώροφον στέγην / εἰρκτῆς ἀλιβδύσσασα λυγαίας δέμας), kus ta oma ettenägemust kuulutab.

Pärast seda viitab ta eelmainitud Apolloni-seigale, kusjuures Apollonile viidatakse epikleesidega⁵⁴. Θοραῖον⁵⁵ on pärit sõnast θορός – seeme, sperma, ning markeerib Apolloni ära nii viljakusjumalana kui ka signaleerib tema iha. Chaironeias Boiootias asus Apollon Thouriose pühamu (Hornblower 2015: 196). Πτῶον: Boiootias, Ptoioni mäel asus kuulus oraaklipühamu (Hornblower 2015: 180)). Ὠρίτην θεὸν – aastaaegade valdja, mis võib olla taas viljakuse seos. Hellenismiautorid tajusid Apolloni ja Horai e Aastaaegade vahel seost, mis tulenes juba sellest, et Apollon on tugevalt Päikesega seotud jumal, ent ka sellest, et tema auks peetud festivalid võisid olla ka just viljakoristusega seotud (Rutherford 2001: 256). Apollonist rääkides kasutab Cassandra ka partitsiipi λίπτοντα (agaralt ihaldav) ühes tegusõnaga ἐκβάλλω (välja heitma, eemale peletama). Need sõnad üksteise lähedusse kokku kuhjatuna viitavad Apolloni–Cassandra episoodile.

⁵³ Vt allmärkust 29.

⁵⁴ Lykophroni puhul on reeglipärane, et pea ühtegi jumalat ei mainita otse nime pidi, vaid läbi üksteise järel kuhjatud, ilma sidesõnadeta (ἀσύνδετον) kultusepiteetide, ἐπικλήσεις, kaudu, mille vastavust päris kultuspraktikatega tõendab epigraafika (Hornblower 2015: 63).

⁵⁵ Lykophron ei nimeta esimesena kõige lihtsamalt äratuntavat epikleesist, nagu enamike teiste jumalate puhul (Hornblower 2015: 196), vt värss 355 Παλλάδος Athena kohta.

Ent järgmises värsis ὡς δὴ κορείαν ἄφθιτον πεπαμένη / πρὸς γῆρας ἄκρον seletab, et Cassandra käitus nii, *justkui* tal oleks ees ootamas igavene neitsipõli (Hornblower 2015: 196), kõige kõrgema vanuseni (e elu lõpuni) Παλλάδος ζηλώμασι, jälgendades Pallast – mõnes mõttes algab siit Cassandra Athena appipalumine (sest ta tahab jälgendades seda neitsilikku jumalat olla tema moodi), et (järgmises värsis) μισονύμφου abieluvihkaja teda sest ühtest päästaks (v 360).

Värsis 356 on Athena epikleeside μισονύμφου, Λαφρίας⁵⁶, ja Πυλάτιδος (ja värsis 359 Κόρη) näol esindatud episoodi kolm olulisimat aspekti: Cassandra kui neitsi (μισονύμφου ja Κόρη) ja elus sõjasaak (Λαφρίας) ning Athena kui kaitsja (Πυλάτιδος). (Sistakou 2009: 245) Isegi kui epikleesid käivad Athena kohta, on võimalik neid siin katkendis vaadelda kui ka Kassandrat kirjeldavaid, sest Cassandra ise kutsub Athenat nende epikleesidega ning üritab teda jälgendada.

Ent Lykophroni jumalate epiteedid ei ole tihti nii hästi kontekstiga haakuvad (Hornblower 2015: 197). Μισονύμφου viitab Athena ebatavalisele sünnile ning tema rollile Aischylose tragöödias *Ag.* kus Athena kaitseb mehe õigusi naiste õiguste vastu (Hornblower 2015: 197). Athena epikleesidest Λαφρίας on (elusailt võetud (*ibid.*)) sõjasaak, Πυλάτιδος aga tähendab siin linnavärvate valvajat. Cassandra ei ole veel altaril, aga autor seab meeles (või kuulutab ette) selleks, mis järgmistes värssides toimuma hakkab.

Värss 357–8: Kassandrat kirjeldatakse kui hullunud tuvi, φάσσα οἰνᾶς – metstuvi või veinikarva tuvi, mis viitab ka Cassandra nn dionüüsoslikule⁵⁷ aspektile (teda peeti ka hulluks, kuna keegi ei (ega saanudki) uskunud tema ennustusi). Röövlinnu kujund rõhutab sõdalase murdjalikkust ja halastamatust, samas kui tuvi kujund rõhutab (naiste⁵⁸) abitust ja vähest jõudu, lisaks võrreldakse kreeka kirjanduses tihti võõramaalaste kõne lindude siristamisega (Horn 2016: 157–158).

⁵⁶ Artemis Laphria ja Apollon Laphriose kultusest on märke leitud Kalydonis, Aitolias, mis on kurikuulus ja vägivaldne paik. (Hornblower 2015: 197) Epiteet ilmselt tuletatud sõnast λάφυρα, sõjasaak.

⁵⁷ V 28 kirjeldab käskjalg Kassandrat, kes hakkas ennustusi kuulutama: ἡ δ' ἐνθεον σχάσασα βακχεῖον στόμα, ta siis valla lastes oma jumalik-Bakheilise suu (Lyk. *Alex.*).

⁵⁸ Lykophron viitab ka röövitud Helenale kui tuvile värssides 87 ja 131.

Värsid 357–8: τῆμος βιαίως φάσσα πρὸς τόργου λέχος / γαμφαῖσιν ἄρπαις οἰνὰς ἐλκυσθήσομαι. Esimeses värsis viitab πρὸς τόργου λέχος küll Cassandra jõuga, βιαίως rõõvlooma voodisse/pessa tirimisele, ent ilmselt jääb see nn pessa tirimine kujundi tasandile ja tegelik vägistamisakt toimub siiski Athena templis, küll siis altarilt/kuju küljest eemale rebituna, kuid siiski kuju/jumalanna kehastuse silme all. Värsis 358 γαμφαῖσιν ἄρπαις – kaardus küünised/lõuad rõhutab enam Aiase kiskjalikkust; ning ἐλκυσθήσομαι, olen (tulevikus) rebitud/tiritud Cassandra suutmatust, agentsusetust seoses oma kohutava saatusega (rääkimata selle ära hoidmisest).

Värsis 359 viitavad Athena epiteedid Βούδεια Αἴθυια jumala funktsioonidele rahuajal, esiteks õpetab Βούδεια (Härja-jumalanna) inimestele, kuidas härga ikke alla seada ning Αἴθυια⁵⁹ (Tormilind⁶⁰) kaitses meremehi huku eest; ning kolmandat epiteeti Κόρη seostatakse tavaliselt Persephonega,⁶¹ ent haakub siin Athena neitsilikkuse-teemaga, see on see, mida Cassandra palub tal kaitsta (Hornblower 2015: 197). Αἴθυια võib siin näha kui teose hilisemaid sündmusi ette kuulutatavat epiteeti, st Cassandra palub talt abi, et Athena kaitseks teda ja ei aitaks ründajaid⁶², see (tormi)linnu-jumal saadab ju kreeklastele koduteele õnnetu tormi (ei kaitse meremehi).

See lõik (355–360) on Lykophroni puhul ebatavaline, sest tegemist on jutustatud palvega, kus jutustaja-Kassandra kuulutab, mida ta tulevikus hakkab ütlema. Epiteedid on kokku kuhjatud, mitte esitletud nagu Lykophronil muidu, vaid korrastatud justkui kreeka palvetes jumalatele. (Hornblower 2015: 198) See korrastus väljendub ka selles, et jumalat palutakse, viidates neile aspektidele, mille läbi nad palujale kasulikud olla võivad, seda teebki Cassandra siinses lõigus.

Värsis 360 ἀρωγὸν ἀνδάξασα τάρροθον γάμων Cassandra palub Athenat kui ἀρωγός, abistajat, kes teda abistades kaitseks γάμος eest: sõna, mis muidu tähendab kas abielu või ühet, ent esineb ka Euripidese *Ἑλένη* v 190⁶³ vägistamise tähenduses. Siinkohal tähistab see vägivaldselt

⁵⁹ Pausaniase kohaselt (1.5.3.) oli tegemist Athena kultusepiteediga Megaras (Hornblower 2015: 198; Decourt 2009: 385).

⁶⁰ või lihtsalt sukelduv lind.

⁶¹ Kes ka rõõvitakse.

⁶² ‘Πυλάτιδος’ rõhutab uskumusele, et Athena kaitseb linna väliste ründajate eest (Sistakou 2009: 245).

⁶³ “Πανὸς ἀναβοῇ γάμους.”

pealesurutud seksuaalakti, nagu ka paralleellõigus Lokrise neitsite juures (v 1151 δυσσεβῶν γάμων, vt Tabel 10) (Hornblower 2015: 198).

Värssides 361–2 (ἢ δ' εἰς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης / γλήνας ἄνω στρέψασα ...) on kirjeldatud, kuidas Athena pöörab oma silmad templilae puidust sarikate poole. Athena pööras silmad ära õudusest (Hornblower 2015: 73). Mõistagi tekitab seesugune vägivald paluja suhtes *Κόρη*-Athenas õudust. Athena pöörab oma silmad eemale ka värssis 988, kus tema templis tapetakse ioonlasi, mis on taaskord vägivaldne pühaduse rüvetamine (Hornblower 2015: 198).

362. värssi lõpus χώσεται στρατῷ, viitab sellele, mida teame juba Homeroose *Odüsseias* (1. 327⁶⁴, 3. 133⁶⁵, ent 5. 108⁶⁶ ilmneb, et kreeklased solvasid Athenat koduteel, ἐν νόστῳ, mis viib fookuse Kassandraga tehtult ära) (Hornblower 2015: 198).

Värssid 363 –364 viitavad Cassandra esivanema Ilose Trooja asutamise loole, milles Ilos (hoides ühes käes koonlapuud ja kedervart, teises oda, märkimaks Athena rahu ja sõjaga seotud palgeid) palus Zeusilt märki, kuhu linn rajada ning vastuseks langes taevast Athena kuju (Hornblower 2015: 199). Lykophron võis siin viidata ka Athena taevast langemisele, sest see ühtib temaatiliselt varasemates allikates mainitud aspektiga, nimelt kuidas Athena kuju Aiase Cassandra tirimise käigus koos neiuga altarilt lahti tuleb/kukub.

Värss 364: ἄνακτι πάππῳ χρῆμα τιμαλφέστατον. 'et saada minu valitsejast esivanema hinnatuimaks väärisasjaks' viitab sellele, et oli teada, et Trooja ei lange kuni Παλλάδιον ehk

⁶⁴ 136–137: ἦατ' ἀκούοντες· ὁ δ' Ἀχαιῶν νόστον ἄειδε / λυγρόν, ὃν ἐκ Τροίης ἐπετείλατο Παλλὰς Ἀθήνη. vt ka Tabel 1.

⁶⁵ 130–135:

αὐτὰρ ἐπεὶ Πριάμοιο πόλιν διεπέρσαμεν αἰπὴν,
βῆμεν δ' ἐν νήεσσι, θεὸς δ' ἐσκέδασσεν Ἀχαιοῦς,
καὶ τότε δὴ Ζεὺς λυγρόν ἐνὶ φρεσὶ μῆδετο νόστον
Ἀργείοις, ἐπεὶ οὐ τι νοήμονες οὐδὲ δίκαιοι
πάντες ἔσαν· τῷ σφεων πολέες κακὸν οἶτον ἐπέσπον
135μήνιος ἐξ ὅλοῃς γλαυκώπιδος ὀβριμοπάτρης.
ἦ τ' ἔριν Ἀτρεΐδῃσι μετ' ἀμφοτέροισιν ἔθηκε.

⁶⁶ 107–109:

[...] ἔβησαν / οἴκαδ': ἀτὰρ ἐν νόστῳ Ἀθηναίων ἀλίτοντο, / ἢ σφιν ἐπῶρσ' ἀνεμόν τε κακὸν καὶ κύματα μακρά.

Athena puukuju (ξόανον) veel seisab⁶⁷ (Hornblower 2015: 199). Siiski ei tähenda see, et kui Athena templis olev kuju langeb, et sellega langeks ühes ka Trooja, sest see kuju on teises templis ja näpatakse⁶⁸ Odysseuse ja Diomedese poolt. Aiase teost tuleb palju pahandust nii Aiasele kui kreeklastele, mis on justkui Palladioni-varguse ebaõnnestunud paralleellugu.

Kuigi Lykophron kirjeldab Aiase ja Cassandra Athena templi episoodi kõige põhjalikumalt, on vägistamist ennast kirjeldatud siiski implitsiitselt, tuvi ja raisakotka metafooride abil (linnukujundid iseenesest on kreeka kirjanduses universaalsed) detaile lähemalt kirjeldamata, ent kõigi eelnevate kirjanduslike allikatega võrreldes ometi kõige põhjalikumalt, lisades ka, et aset leiab γάμος, millele hinnangu annab Cassandra/jutustaja/Lykophron järgmises värsis (vt Tabel 9).

Tabel 9. Lyk. *Alex.* v 365–416

190 e.m.a Lykophron, <i>Ἀλεξάνδρα</i>	“365ένος δὲ λώβης ἀντί, μυρίων τέκνων Ἑλλάς στενάξει πᾶσα τοὺς κενοὺς τάφους, οὐκ ὁστοθήκαις, χοιράδων δ’ ἐφημένους, οὐδ’ ὑστάτην κεύθοντας ἐκ πυρὸς τέφρην κρωσσοῖσι ταρχυθεῖσαν, ἣ θέμις φθιτῶν, 370ἀλλ’ οὔνομ’ οἰκτρὸν καὶ κενηρίων γραφὰς θερμοῖς τεκόντων δακρύοις λελουμένας παίδων τε καὶ θρήνοισι τοῖς ὁμευνίδων. Ὀφέλτα καὶ μύχουρε χοιράδων Ζάραξ σπίλοι τε καὶ Τρυχάντα καὶ τραχὺς Νέδων 375καὶ πάντα Διρφωσσοῖο καὶ Διακρίων γωλειὰ καὶ Φόρκυνος οἰκητήριον, ὅσων στεναγμῶν ἐκβεβρασμένων νεκρῶν	365ühe mehe teotuse vastutasuks peab kogu Hellas leinama müriaadi oma laste tühje haudu, mitte haudades lebajaid metsseaseljakaljude juures, ega ka urne maetuid tuleriitade viimase tuha hulgast nagu on kombeks surnute puhul, 370vaid haletsusväärsed nimed ja kirjad tühjadel hauapealistel on pestud vanemate soojade pisaratega ja laste ja mõrsjate itkest. Opheltes ja Zaraks, metsseaselja-kaljusoppide valvajak, ja teie, kaljud Trychase juures, ja sina, järsk Nedon, 375kõik Dirphose ja Diakria koopad ja Phorkyse elupaik; kui paljusid oikeid, kui surnud on kaldale paisatud
---	---	--

⁶⁷ Kahe kuju probleemi osas viitab Hornblower samas kohas ka Sourvinou-Inwood 2011: 227-62, millest lühidalt: oli kaks kuju, Cassandra palus nn “võlts”kuju juures, ent sellest polnud mingit vahet tunda, teise kuju

⁶⁸ Proklose Chrestomathia II kohaselt oli Leskhese *Väikeses Iliase* eeposes nõnda.

Tabel 9. Lyk. *Alex.* v 365–416

σὺν ἡμιθραύστοις ἰκρίοις ἀκούσετε, ὅσων δὲ φλοίσβων ῥαχίας ἀνεκβάτου 380δίναις παλιρροίοισιν ἔλκοντος σάλου, ὅσων δὲ θύννων ἡλοκισμένων ῥαφὰς πρὸς τηγάνοισι κρατός, ὧν καταιβάτης σκηπτὸς κατ’ ὄρφνην γεύσεται δηουμένων, ὅταν καρηβαρεῦντας ἐκ μέθης ἄγων 385 λαμπτήρα φαίνει τὸν ποδηγέτην σκότου σίντης, ἀγρύπνῳ προσκαθήμενος τέχνη. τὸν δ’ οἷα δύπτην κηρύλον διὰ στενοῦ αὐλῶνος οἶσει κῶμα γυμνήτην φάγρον, διπλῶν μεταξὺ χοιράδων σαρούμενον. 390 Γυραῖσι δ’ ἐν πέτραισι τερσαίνων πτερὰ στάζοντα πόντου, δευτέραν ἄλμην σπάσει, βληθεὶς ἀπ’ ὄχθων τῷ τριωνύχῳ δορί, ᾧ νιν κολαστῆς δεινὸς οὐτάσας λατρεὺς ἀναγκάσει φάλλαισι κοινωνεῖν δρόμου 395 κόκκυγα κομπάζοντα μαψάρας στόβους. ψυχρὸν δ’ ἐπ’ ἀκταῖς ἐκβεβρασμένον νέκυν δελφῖνος ἀκτὶς Σειρία καθουανεῖ. τάριχον ἐν μνίοις δὲ καὶ βρύοις σαπρὸν κρύψει κατοικτίσασα Νησαίας κάσις, 400 δίσκου μεγίστου τάρροθος Κυναιθέως. τύμβος δὲ γείτων ὄρτυγος πετρομένης τρέμων φυλάξει ῥόχθον Αἰγαίας ἀλός. τὴν Καστνίαν δὲ καὶ Μελιναίαν θεὸν	koos poollõhkiste ahtritega, hakkate kuulma, kui palju pääsematute murdlainete mõirgeid, 380kui meri neid keeristega tagasi tõmmates ringi paiskab. ning kui paljusid tuunikalu, pannile löödud purunenud pealuudega, keda allasadavad piksenooled öösel, olles nad tapnud, maitsevad. Kui nad on kangest joogist jäänud uimaseks, 385näitab rästik neile tuld, viies neid endaga läbi pimeda, ise magamata kavalalt varitsedes. Üht nagu sukelduvat jäälindu siis lained kannavad läbi kitsa väina nagu alasti latikat, kes kahe metsseaselja vahele uhtud. 390Gyraia kaljudel, olles kuivatanud oma sulgi tilkuvaid, ta teistki korda merre, soolvett kopsudesse tõmmates, on heidetud kolmhargi poolt kaljult alla, millega kohutav palgatud karistaja teda haavanud, sunnib vaaladega ühist teed jagama 395kägu, kes hoobelnud tühipaljaste ülbustega. Ja tema külma, rannale paisatud delfiini- raibet hakkavad säravad päikesekiired kuivatama. Kui mädaneva soolakala, ta merevetikate ja sambla sisse peidab Nesaia haletsev õde, 400kes suurel Kynaithose Kettajumalal oli abiliseks. Tema haud, mis kivistunud vuti naabriks, väriseb, kui vaatab mõirgavat Egeuse merd. Kastnia ja Melinaia jumalannat
---	--

Tabel 9. Lyk. *Alex.* v 365–416

	λυπρὸς παρ’ Ἄιδην δειννάσει κακορροθῶν, 405ἢ μιν παλεύσει δυσλύτοις οἴστρου βρόχοις, ἔρωτας οὐκ ἔρωτας, ἀλλ’ Ἑρινύων πικρὰν ἀποπήλασα κηρουλκὸν πάγην. ἅπασα δ’ ἄλγη δέξεται κωκυμάτων, ὅσῃν Ἄρατθος ἐντὸς ἡδὲ δύσβατοι 410Λειβήθριαι σφίγγουσι Δωτίου πύλαι, οἷς οὐμὸς ἔσται κἀχερουσίαν πάρα ῥηγμῖνα δαρὸν ἐστεναγμένος γάμος. πολλῶν γὰρ ἐν σπλάγχνοισι τυμβευθήσεται βρωθεῖς πολυστοίχοισι καμπέων γνάθοις 415νήριθος ἐσμός: οἱ δ’ ἐπὶ ξένης ξένοι, παῶν ἔρημοι δεξιῶσονται τάφους.”	armetu Hadeses sõimates vannub, 405teda, kes ta iha tugevaise kammitsaisse meelitas, armastusse, mis pole armastus, vaid Erinüste teravat, õnnetusttoovat lõksu üles tõmbab. Kogu maa hakkab rõkkama valu ja karjetega, mis jääb Araithose ja läbipääsmatute 410Dotioni Leibethriai väravate vahele. ja ka Acheroni kalda peal siis pikka aega leinatakse minu abielu. Sest paljud saavad maetud mereelukate sisikondadesse, paljuhambaliste lõugade söödud, 415loendamatul hulgal. Teised aga, sugulastest eemal, (leiavad) hauad võõrsil külalistena. tlk Hanna Stiina Kangur
--	---	---

Värssi 365 peetakse, nagu eelnevalt mainitud, olulisimaks kogu *Alexandras*: ἐνὸς δὲ λώβης ἀντί, μυρίων τέκνων. Cassandra jaoks seisnes λώβη selles, et Aias teda vägistas, ent ebaoluline ei ole ka see, et palujannat nõnda koheldes patustas Aias ka Athena vastu (Hornblower 2015: 199–200).

Tabel 10. Lyk. *Alex.* v 1141–1173

190 e.m.a Lykophron ,	πένθος δὲ πολλὰῖς παρθένων τητωμέναις τεύξω γυναιξὶν αὖθις, αἱ στρατηλάτην ἀθεσμόλεκτρον, Κύπριδος ληστήν θεᾶς,	Aga korduvalt põhjustan vaeva paljudele tütarlastest ilma jäänud naistele; kirudes pikka aega taga väejuhti, voodiseaduse rikkujat, Kypria jumala varast,
-----------------------------	--	--

Tabel 10. Lyk. *Alex.* v 1141–1173

<i>Ἀλεξάνδρα</i>	δαρὸν στένουσαι κλῆρον⁶⁹ εἰς ἀνάρσιον 1145πέμπουσι παῖδας ἐστερημένας γάμων. Λάρυμνα, καὶ Σπερχειέ, καὶ Βοάγριε, καὶ Κῶνε, καὶ Σκάρφεια, καὶ Φαλωριάς, καὶ Ναρύκειον ἄστν, καὶ Θρονίτιδες Λοκρῶν ἀγνυαί, καὶ Πυρωναῖαι νάπαι, 1150καὶ πᾶς Ὀδοιδόκειος Ἰλέως δόμος, ὕμεῖς ἐμῶν ἕκατι, δυσσεβῶν γάμων ποινὰς Γυγαῖα τίσειτ' Ἀγρίσκα θεᾶ, τὸν χιλίωρον τὰς ἀνυμφεύτους χρόνον πάλου βραβεΐαις γηροβοσκοῦσαι κόρας 1155αἷς ἀκτέριστος ἐν ξένῃ ξέναις τάφος ψάμμω κλύδωνος λυπρὸς ἐκκλυσθήσεται, +ὅταν+ ἀκάρποις γυῖα συμφλέξας φυτοῖς Ἦφαιστος εἰς θάλασσαν ἐκβράσση σποδὸν τῆς ἐκ λόφων Τράρωνος ἐφθιτωμένης. 1160ἄλλαι δὲ νύκτρων ταῖς θανουμέναις ἴσαι Σίθωνος εἰς θυγατρὸς ἴζονται γύας, λαθραῖα κἀκκέλευθα παπταλόμεναι, ἕως ἂν εἰσθρέξωσιν Ἀμφείρας δόμους λιταῖς Σθένειαν ἰκέτιδες γουνούμεναι. 1165θεᾶς δ' ὀφελτρεύσουσι κοσμοῦσαι πέδον, δρόσῳ τε φοιβάσουσιν, ἀστεργῇ χόλον ἀστῶν φυγοῦσαι. πᾶς γὰρ Ἰλιεύς ἀνὴρ κόρας δοκεύσει, πέτρον ἐν χεροῖν ἔχων,	kes saadavad (oma) tütreid vaenulikk 1145paika, (kes on) ilma jäetud abielust. Oo Larymna ja Spercheios ja Boagrios, ja Kynos ja Skarpheia ja Phalorias, ja Naryxi linn ja Lokrise Thronioni tänavad ja Pyronai väljad 1150ja kogu Hodoidokeiid⁷⁰ Oileuse maja, kõik te minu jumalatteotava vägistamise pärast, maksate vastutasuks Gygaia, Agriskia jumalale, tuhat aastat järjest, abielueelseid loosiga valituid tüdrukuid vanaduseani kasvatamiseks, 1155kelle riitusteta kurb haud võõraina võõrsil (saab olema) liivaste lainete poolt ära uhutud, siis põletab nende jäsemed viljatute puude (okstega) Hephaistos, ning heidab alla merre nende tuha, kes Traroni servalt hüpates oma elu jätsid. 1160Teised saavad kui surmale määratud, öösel jõudes Sithoni tütre väljade juurde, piiludes salajasi kõrvalteid, kuni nad saavad Ampheira⁷¹ majja joosta, Stheneia palujatena palveis põlvist haarates. 1165Ning nad hakkavad pühkima jumalale pühendatud maad, ja puhastavad seda puhta veega, põgenedes linnaelanike talumatu viha eest. Sest iga Ilioni mees
------------------	--	---

⁶⁹ κλῆρον võib viidata ka loosile, mislābi tütarlapsi valiti.

⁷⁰ ὀδοιδόκος on teerõõvel

⁷¹ Ridadesse kokku siduja = Athena

Tabel 10. Lyk. *Alex.* v 1141–1173

ἡ φάσγανον κελαινόν, ἡ ταυροκτόνον
 1170στέρραν κύβηλιν, ἡ Φαλακραῖον κλάδον,
 μαιμῶν κορέσσαι χεῖρα διψῶσαν φόνου.
 δῆμος δ' ἀνατεῖ τὸν κτανόντ' ἐπαινέσει,
 τεθμῶ χαράξας, τοῦπιλώβητον γένος.

püüab tütarlapsi märgata, hoides käes kivi
 või musta mõõka, või rasket härjatapu
 1170kirvest, või Phalakraia kurikat,
 olles innustunud võimalusest täita käe mõrvajanu.
 Rahvas kiidab selle alandatud soo tapmist
 ilma karistusea, ettekirjutatud seaduse kohaselt.
 tlk Hanna Stiina Kangur

3. Aiase teotust ja selle tagajärgi kujutavate tekstide võrdlus. Analüüs

Korpuse tekstide analüüsiks koostas esmalt tabeli (vt Tabel 11), millele tekitasin neli temaatilist alajaotust, et omavahel seotud aspekte üheskoos vaadelda. Tabelis tähistab väike 'x' seda, et aspekt esineb episoodis ning suur 'X'-d seda, et aspekt esineb olulisel määral. Esimene alapeatükk vaatleb teotuse asupaigaks olnud püha ruumi, ses asuvad tegelasi ja Athena kuju. Teine alapeatükk keskendub tekstis kirjeldatud Aiase süüteo üksikasjadele, kuidas autorid Aiase tegu kirjeldasid ning sellele, mis Athena kujust tekstides sai. Kolmas alapeatükk käsitleb teole järgnenud jumalikku ning inimlikku reaktsiooni ning seda, kas süü on individuaalne või ühiskondlik. Neljas alapeatükk uurib teotuse tagajärgi, nimelt nii Aiase kui kreeklaste hukku merel ja teotusest võrsunud Lokrise neitside rituaali, mida mõnes tekstis on kirjeldatud.

Tabel 11. Motiivid A+K episoodis, Aiase surma põhjused

	Püharuum, tegelased, Athena kuju				Süüteo üksikasjad, Ath kuju			Jumalik ja inimlik reaktsioon, süü				Tagajärjed: surmad, Lokrise neitsid			
motiiv/ teos	Athen a tempe l	Kassan dra palujan a	Athena kuju	Aias palujan a	vägista mine vs tirimine (T)	teotuse sisu tekstis	Athena kuju saatus	Athena viha	kreekla ste reaktsio on	Kassan dra reaktsio on	ühiskon dlik vs individi uaalne süü	Nurjatu d kodutee	Aiase surm Gyraia del	Aiase tapja	Lokrise neitsid
Hom. <i>Od.</i>								X			I+Ü	X	X	P	
Ark. <i>Iliou.</i>	x		pas ξ	X	T	X	X	X	X		I>Ü	X		A	
Alk. <i>fr.</i> 298	X	x	α		ὑβρισσ'	X		X	X	?	I>Ü	X		X	
Soph. <i>Ai.</i>	x	x	pas β		t		x	x			Ü?				
Eur. <i>Tro.</i>	X	x	–		T	x		x	x		i>Ü	X	x	A+P	
<i>Schol II</i> Kall. <i>Ait.</i>	X	X	akt ξ		κατήϊσ χονεν	X		X			I	X	X	P	X
<i>schol ad</i> <i>Lyc.</i>					ἀθεμιτο μιξίαν	?		X	X		I				X
Lyk. <i>Ale</i>	x	X	akt –		T+Γάμ	X	X	x		X	I	X	X	P	X

Tabel 11. Motiivid A+K episoodis, Aiase surma põhjused

	Püharuum, tegelased, Athena kuju				Süüteo üksikasjad, Ath kuju			Jumalik ja inimlik reaktsioon, süü				Tagajärjed: surmad, Lokrise neitsid			
					oç										

Legend:

3.1 Püha ruum ning ses asuvad tegelased. Athena kuju

Selles alapeatükis vaatlen tekstikorpuses Aiase ja Cassandra episoodi asupaiga ja tegelastega seotud motiive ning sõnavara (kus võimalik), et vastata järgmistele küsimustele: Kas Athena tempel on eraldi tekstides kirjeldatud pühana ning kuidas kirjeldatakse selles ruumis asuvaid tegelasi: Kas Kassandrat on nimetatud palujaks? Kuidas kirjeldatakse Athenat ja tema kuju⁷²? Kas tekstides märgitakse Aias ära kui hiljem ise samas pühas ruumis asüülipaluja?

Homerose, töö korpuse tekstidest ajaliselt vanim, ei maini *Odüsseias* templis toimunud seika kordagi, mistõttu mainin Homerost siin alapeatükis pärast Proklose teksti käsitlemist.

Arktinosele omistatud eepose *Iliou persis*'e sisust oleme teadlikud vaid tänu Proklose (teosest *Chrestomatheia*) kokkuvõttele, mistõttu ei saa me veendunult öelda, et Arktinose tekstis ei mainitud eksplitsiitselt toimumiskohana Athena templit, küll aga saame öelda, et kui kokkuvõttes on mainitud Athena puukuju (ξόανον – ent me ei saa kindlad olla, et ka see sõna Arktinose tekstis oli) kaasa tirimist (kui Aias Kassandrat tiris), siis pole liiast eeldada, et tegemist on ka Arktinose versioonis Athena pühapaigaga. Juhul, kui see kõik oli vastavalt ka Arktinose eeposes nii, saaksime öelda, et Athena kuju oli passiivne, alludes lihtsalt sellele, mis temaga tehti (tirimine). Proklos mainib kokkuvõttes ka Neoptolemose Priamose tapmist Zeus Ἐρκεῖος'e altari, huvitaval kombel on see lugu ja Cassandra rünnak Athena altari paralleelid⁷³: ohvrid on isa ja tütar, Priamos ja Cassandra ja jumalateotuse ohvrid on Zeus ja Athena, ka isa ja tütar (Anderson 1997: 49–50). Teiseks tundub kokkuvõtte põhjal, et originaaltekstis võis olla oluline kreeklaste kõlvatutest tegudest jutustamine, kus fookus ei pruukinud olla just Aiase ja Cassandra episoodil Athena templis, kuigi kokkuvõtte katkendi lõpus on ἔπειτα ἀποπλέουσιν οἱ Ἕλληνες

⁷² Mazzoldi (2001: 34–35) on kirjutanud (Nagu mainitud lk 13–4), et Athena on vahel kohal kujuna, vahel ise – sellest tekkib hägustus, mitmetähenduslikkus, mis on arhailisele ja klassikalisele tunnetusele omane, ning mida on märgata ka kujutavas kunstis: jumalanna kaitsevõime saab teoks tema kuju abil, jumalanna ja tema kuju läbistavad üksteist. Schnapp (1994: 41–3) järgi oli ἄγαλμα kuju kõige üldisemas mõttes, ent ξόανον ja βρέτας mõlemad jumalaid kujutavad puukujud.

⁷³ Teine paralleel esineb ka Aiase põgenemise aspektis, vt [3.3.1 Aias palujana](#).

καὶ φθορὰν αὐτοῖς ἢ Ἀθηνᾶ κατὰ τὸ πέλαιος μηχανᾶται⁷⁴, millest näib, et siiski kreeklased solvasid mingil moel just Athenat, kes neile merehävingut planeerib. Athena templile on vihjatud implitsiitselt, ent samas leidub ka viide teisele teotusele Zeusi templis. Kas Athena kui õiglusejumal võis olla vihane oma isa Zeusi templi rüvetamise tõttu? Tõenäoliselt küll, kuigi me ei saa seda kindlalt väita.

Proklose *Iliou persis*'e kokkuvõttes on ainsana⁷⁵ kõigist korpuse allikaist otseselt mainitud Aiase Athena altarile põgenemist kreeklaste eest (kes teda kividega surnuks loopida tahtsid).⁷⁶ See ainulaadsus ei tähenda, et selline loo versioon ei olnud laialdasemalt tuntud (Arktinose eepos Trooja tsükli osana oli ilmselt panhelleenlik nagu Homerose eeposed), vaid meieni pole rohkem näiteid lihtsalt säilinud.

Altarile põgenemise motiiv peegeldab hästi Cassandra samale altarile asüüliotsijana põgenemist, kui linn oli täitunud vaenulike kreeklastega. On huvitav, et kreeklased seepeale Aiase pattu ei korda ja teda altarilt ära ei rebi, et teda kividega surnuks loopida (v-o peegeldab see seda, kui kiskjalik Aiase iseloom oli, ja kuidas teised kreeklased temast arukamad olid). Küllap oleks sellele järgnenud veelgi hullem karistus, kui kreeklasi loo kohaselt tegelikult tabas.

Aiase ja Athena keeruline suhe nii Homerose kui Proklose tekstides pakub mõtteainet, võtan mõttekäigu aluseks Redfieldi idee (2003: 139) sellest, et nii Aias kui Cassandra läksid mõlemad üle piiri⁷⁷. Mulle näib, et tegelased läksid üle piiri üks liigse iha kiskjalikkuses, teine liigses neitsilikkuses: Athena on Aiase teotuse (ja võimaliku vägistamise) tõttu vihane. Aias põgeneb (Proklose kohaselt) Athena pühamusse, kus ta oli äsja üle piiri läinud, ja saab (näiliselt probleemideta) jumalalt kaitset. Athena on endiselt vihane kreeklaste peale, kes midagi Aiase

⁷⁴ Viimaks seilasid kreeklased ära ja Athena plaanis nende hävingut merel.

⁷⁵ Pausanias (10.26.1–3) kirjeldab Polygnotose maale (mis põhinesid Stesichorose poeemil *Iliou persis*) Delphis ning kirjeldab, kuidas Aias seisab Athena altaril, et anda vanne Cassandra kallal tehtud häbitu teo kohta. 10.26.3:

Αἴας δὲ ὁ Οἰλέως ἔχων ἀσπίδα βωμῷ προσέστηκεν, ὀμνύμενος ὑπὲρ τοῦ ἐς Κασσάνδραν τολμήματος· ἢ δὲ κάθηται τε ἡ Κασσάνδρα χαμαὶ καὶ τὸ ἄγαλμα ἔχει τῆς Ἀθηνᾶς, εἶγε δὴ ἀνέτρεψε ἐκ βάθρων τὸ ξόανον, ὅτε ἀπὸ τῆς ἱερείας αὐτὴν ὁ Αἴας ἀφείλκε.

⁷⁶ Vt Tabel 2.

⁷⁷ Redfieldi idee kohaselt ületas Cassandra piiri, kui ütles “ei” jumalale, ja Aias siis, kui solvas jumalat (sest Aias jäi süüdi Athena kuju ümber kukkumises, sest rebis Kassandrat, kellel aga oli luba palujannana Athena kujust kinni hoida).

karistamiseks ei teinud. See viha viib tormideni merel, hukutavate kodusõitudeni, ent Aias pääseb neist, Homeroose järgi tänu Poseidonile, ent see pääsemine vallandab järjekordse eksimuse, sest Aias kuulutab et ta φυγέειν μέγα λαῖτμα θαλάσσης⁷⁸. Justkui Aias oleks neetud pidevalt eksima jumalate vastu, kuigi nad teda üritavad surma eest kaitsta. Temale vastandub Cassandra: neiu, kuningatütar, mõne versiooni (A. Ag.) Apolloni preestrinna, igal juhul jumalaga seotud selgeltnägemise tõttu. Cassandra palub ja palub jumalatelt abi, ent ei saa seda: Athena ei suuda ära hoida tema vägistamist Aiase poolt ning Apollon (A. Ag.'s) ei suuda teda päästa surmast Klytaimestra käe läbi. Ühelt poolt ei ole Aias justkui jumalate abi ära teeninud, teiselt poolt pole Cassandra ära teeninud jumalate mittesekkumist. Mõlemad tegelased näivad ent hulludena (Homeroose tekstis lendavad Aiase suust hullumeelsused; Aischylose tragöödias Ag.⁷⁹ on Cassandra Klytemnestra sõnul hull ja kuulab oma halbu mõtteid; ja Lykophroni poeemis *Alexandra* vv 3–12 on Cassandra kõne 'raskesti kõneldud, keeruline haarata').

Alkaiose *fr.* 's 298 (Campbell) on Athena templit sündmuspaigana mainitud kaks korda: esmalt⁸⁰ 9. värsis, ἐν ναύῳ <ι>, kui kirjeldatakse kuidas Cassandra (keda pole⁸¹ eraldi palujana, või üldse rohkemana kui Priamose tütreana, kirjeldatud) puudutab templis Athena kuju, tekstis kui ἀγάλα (üldine termin pühendkuju kohta), lõuga⁸², mis tähendab, et ta siiski on paluja; samal ajal kui vaenlased linna rüüstavad. Teisalt mainitakse templit 17. värsis, ἐς ναῦο]ν ἄγνας Πάλλαδος, kui on kirjeldatud Aiase sisenemist Athena pühasse templisse surmavas vahkvihas (λ]ύσσαν ἦλθ' ὀλόαν ἔχων). Võõra sissetungiga seoses on poeet nimetanud (ἐς ναῦο]ν ἄγνας Πάλλαδος), et tempel on pühendatud Pallasele, ning rõhutanud selle pühadust. Athenat on kirjeldatud ka nõnda:

⁷⁸ *Od.* 4.504.

⁷⁹ vv 1064 ff.

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ἡ μαίνεται γε καὶ κακῶν κλνει φρένων,
1065 ητις λιπονσα μεν πόλιν νεαίρετον
ἡκει, [...].

⁸⁰ v 9–11:

ἀλλ' ἂ μὲν] ἐν ναύῳ <ι> Πριάμῳ πάϊς
ἀμπήχ'] ἐπαππένα γενήω,
11 δυσμέ]νεες δὲ πόλῃ' ἔπηπον.

⁸¹ Tõenäoliselt kuna Alkaiose jaoks polnud selle loo puhul niivõrd oluline Cassandra ja mis temaga tehti, vaid Aiase jultumus ja jumalakartmatus (ὑβρισσ' ὁ Λ[ό]κρος, οὐδ' ἔδεισε / 23 παῖδα Δ]ίος).

⁸² Tavapärasem on põlvedest haaramine, kas lõua puudutamine võib viidata suuremale meeleheitele? Lõuast haaramine esineb ka A. tragöödias *Palujannad* (vv 345–7).

ἃ θεῶν / θνάτοι]σι θεοσύλαισι πάντων / 19 αἶνο]τάτα μακάρων πέφυκε,⁸³ viidates eelseisvale teotusele ning kohutavatele tagajärgedele. Kui esmalt on kuju passiivne, kui Cassandra teda puudutab, tekib hiljem Athena templi teise mainimisega uus dimensioon: kuju saab aktiivsema varjundi, on pikendus Athenale, kes on omakorda jumalaid teotavatele surelikele kohutavaimate asjade sünnitaja.

Sophoklese *fr.* 's on Athena kuju **βρέτας**,⁸⁴ teotuse asukohaks on Athena altar (**βωμός**).⁸⁵ Ainsana korpuse tekstidest on Soph. *fr.* 's kirjeldatud Kassandrat iseseisva tegelasena (mitte nagu Alk. tekstis Priamose lapsena), ja mitte ainult, vaid Cassandra on Phoibose preestrinna (**φοιβάς**) ja neiu (**παρθένον**) (vv 9–10 φοι[βάς [...] παρθέ]νος). Ehk Cassandra pole defineeritud läbi oma isa, vaid läbi oma (võimu)suhte jumalaga, Apolloniga, mis on vanim korpuse tekstidest, kus seos selle jumalaga on välja toodud (ainus teine mainimine on Lykophroni *Alexandra*'s).

Euripidese tragöödia *Troojalannad* alguses arutavad Athena ja Poseidon kreeklastele õnnetu kodutee saatmist ning seda, miks Athena meelt muutis. See muutlikkus tuleneb Athena templi rüvetamisest (οὐκ οἶσθ' ὕβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς;⁸⁶), millest Athena räägib nagu oleks ise sündmuste juures olnud (mis pole ebatavaline, ent sellest pikemalt hiljem). Poseidon tõdeb, et teab küll, mis Athena altariga juhtus, οἶδ', ἥνικ' Αἴας εἴλκε Κασάνδραν βίᾳ⁸⁷. Kuna selles tekstis kõnelevad jumalad ise, on loomulik, et Kassandrale ei viidata kui palujale (tekstist võib välja lugeda, et ta lihtsalt juhtus seal olema), Athenale endale kui kaitsjale (ei hoia ta ju vägivalda Cassandra vastu ära), ega mainita ka Aiase Athena altarile varjumist (ilmselt ei huvitunud Euripides nii väga Aiasest kui Athenast ja tema vihast). Teisalt aga peegeldab või vähemasti meenutab Athena muutlikkus seda, kuidas Athena on mõne versiooni (nt eepose *Iliou persis* kokkuvõtte) kohaselt Aiase peale tulivihane, ent kui Aias kividega surnuks loopimise eest tema altarile põgeneb, pakub ta talle kaitset ja on vihane hoopis kreeklaste peale, et nad Aiast ei karistanud. Sellel samal põhjusel on Athena vihane ka Euripidese versioonis: κούδέν γ' Ἀχαιῶν

⁸³ Kes õndsast jumalaist / on jumalaid teotavaile [surelike] / 19 suhtes kõige kohutavam on.

⁸⁴ LSJ s.v. βρέτας – puukuju.

⁸⁵ LSJ s.v. βωμός – nii kõrgem platform, kui ka (kuju)alusega altar.

⁸⁶ Kas sa ei tea siis, kuis teotati mind ja mu templitki?

⁸⁷ Tean küll, kui Aias rebis sealt Cassandra ära jõuga.

ἔπαθεν οὐδ' ἤκουσ' ὑπο⁸⁸. Jumal on vihane, et tema toetusega linna vallutanud sõjavägi ei kanna hoolt selle eest, et tema templit teotanud mees saaks väärilise karistuse.

Homerose *Ilias* 13.66 kohta käiv skolion võtab kokku loo, mis väidetavalt esineb ka Kallimachosel, kus on mh öeldud, et Cassandra on ἱκέτις, paluja, ning et Athena kuju on ξόανον, puukuju, ent me ei saa teada, kas ka Kallimachos neid samu sõnu kasutas. Athena kuju oli tõenäoliselt Kallimachose versioonis aktiivne, sest skolion mainib, et ὥστε τὴν θεὸν τοῦς ὀφθαλμοῦς τοῦ ξοάνου εἰς τὴν ὀροφὴν τρέψαι⁸⁹, ehk kuju ise pööras (või jumal pööras kujul) silmad lae poole (et mitte näha seda kohutavat asja pealt).

Lykophroni poemis *Alexandra* on jutustajaks ori, kes lausub Priamosele Cassandra ennustusi sõna sõnalt edasi, mida printsess endamisi ette kuulutas – kuna narratiiv lähtub Cassandra vaatenurgast, ei viita selles Cassandra iseendale kui palujannale⁹⁰, ometi on kontekstist palujaks olemine selge: Cassandra hüüab Athenat palju kordi appi, πολλὰ [...] ἄρωγὸν αὐδάξασα (värsid 359–62⁹¹), kusjuures on Athena nii ἄρωγος, abistaja, kui ka Πυλάτιδος, linnavärvate kaitsja (õigupoolest viitab kogu 356. värss Athena kaitsefunktsioonile, vihjates eelseisvatele, Kassandrat tabavatele kohutavatele sündmustele: τῆς μισονόμου Λαφρίας Πυλάτιδος (vägistamine Athena kaitse all olevas pühamus, kui kreeklased tema kodulinna rüüstavad ning Agamemnoniga sõjasaagina võõrale maale kaasa viimine). Teisi epikleese on juba tõlgendatud, ent mulle tundub, et ‘Λαφρίας’ (Kajakajumalanna) viitab mitte ainult Athenale kui meremeeste kaitsjale, vaid Cassandra palub teda oma palves, mis omakorda on ennustuses, et jumalanna korraldaks kreeklastele tormi merel. Lykophroni tekstis on märkimisväärt, kuidas Athena tundub oma templist kallaletungi ajal puuduvat, ning kuidas toimumispaika ei otseselt mainitud. Selle asemel on öeldud, et Athena pööras silmad **hoone puidust nikerdatud sarikate** (poole), **τέραμνα**⁹² **δουρατογλύφου στέγης**. Vahest ei aita Athena Kassandrat, sest Cassandra on teotanud Apollonit

⁸⁸ Ja mitte üks ahhailane ei teinud ega öelnud midagi!

⁸⁹ Niisiis pööras jumalanna puukuju silmad üles templi lae suunas.

⁹⁰ Lisaks pole Lykophron huvitatud otsestest viidetest.

⁹¹ ἢ πολλὰ δὴ Βούδειαν Αἴθυσιν Κόρην

360 ἄρωγὸν αὐδάξασα τάρροθον γάμων.

ἢ δ' εἰς τέραμνα δουρατογλύφου στέγης

γλήνας ἄνω στρέψασα χόσεται στρατῶ,

⁹² LSJ s.v. τέραμνον – kammer, maja.

(vt allmärkus 28) (ja seega kõiki Olympose jumalaid?), öeldes jumalale “ei”? Või mängib rolli hoopis see, et Cassandra on Apolloniga seotud,⁹³ Athena on aga sõjas kreeklaste poolel?

3.2 Süüteo üksikasjad, Athena kuju saatus

Siinses alapeatükis on vaatluse all korpuse tekstides esinevad Aiase süüteo üksikasjad, selle kirjeldamiseks kasutatud sõnad ning Athena kuju saatus⁹⁴ (kas kuju kukub ümber, tiritakse kaasa või mitte). Kas Aiase süütegu nimetatakse tirimiseks, vägistamiseks või nn hübrist täis tegevuseks? Kas varasem teooria peab paika, et vanemates allikates on teotust kirjeldatud kui paluja tirimist e asüüliõiguse rikkumist, hellenismiajast alates ent vägistamist, või on võimalik näha vihjeid vägistamisele ka klassikalise perioodi tekstides?

Homerose ei maini *Odüsseia*’s kõnealust seika kordagi, mis on arvestades kangelseepika diskursust ja tüüpilisi narratiive mõistetav (vägistamine mõjuks sellises tekstis lausa kõrvalisena), mistõttu jääb see tekst siinsest analüüsi osast kõrvale.

Proklosee *Iliou persis*’e kokkuvõttes on mainitud, et Ileose poeg Aias **tõmbab** Kassandrat **jõuga rebides kaasa** Athena puukuju (Κασσάνδραν δὲ Αἴας ὁ Ἰλέως πρὸς Βίαν **ὑποσπῶν συνεφέλκεται** τὸ τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον). Niisiis langes Athena kuju oma kohalt ja süüdi oli Aias. Rohkem pole kokkuvõttes Aiase süütegu mainitud ega sellele hinnangut antud, vaid öeldud, et kreeklasted tahtsid seepeale teda kividega surnuks loopida. Tõenäoliselt oli algses tekstis Aiase teotusena kirjeldatud Cassandra tirimist (ning temaga koos Athena kuju tirimist) ehk asüüliõiguse rikkumist.

Alkaiose *fr.* 298 esimeses säilinud reas on juttu ebaõiglastest tegudest, μῆνδικα, mille tõttu peaks inimese kividega surnuks loopima.⁹⁵ Kividega loopimine on kreeka mütoloogias vastav karistus

⁹³ Lykophron ei maini, et Cassandra Apolloni preester oleks.

⁹⁴ Polygnotose maalil oli kuju näiteks Kassandral süles, kui Aias vannet andis.

⁹⁵ Homerose kaasajal oli klassikaliste Ateenlaste järgi neli arhailist karistust: kividega surnuks loopimine (lapidatsioon), pimestamine, eksiili saatmine ja pretsipitatsioon (kaljult alla heitmine) (Rejali 2001).

neile (tihti meestele), kes oma liigset (või ebaloomulikku) iha rahuldavad (Steiner 1995: 200). Ilmselt ei viita Alkaios siin sellele, et Pittakos kuidagi seksuaalselt oleks üle astunud (ta oli murdnud hoopis lubaduse), küll aga on see kõnekas Aiase kohta – kas Alkaios võis siin vihjata Cassandra vägistamisele või selle üritamisele?

Alkaios kirjeldab Aiase teotust 6. säilinud stroofis:

χέρρεσ]σι δ' ἄμφοιν παρθενίκαν ἔλων

σέμνωι] παρεστάκοισαν ἀγάλαματι

ῥῆρις'] ὁ Λ[ό]κρος, οὐδ' ἔδεισε

23 παῖδα Δ]ίος πολέμω δότε[ρ]ραν⁹⁶

Aias paneb Kassandrale käed külge (v 20), kes omakorda seisab Athena kuju juures; seejärel paneb Aias toime midagi, mille võimalikuks vasteks pakutakse sõna ῥῆρις', mida võiks tõlkida kui vägivaldselt kohtlema või ründama (vahest ka seksuaalselt). Värss jätkub: οὐδ' ἔδεισε / παῖδα Δ]ίος, mitte kartes Zeusi tütart – niisiis Aias teadis, et käitub vastuvõetamatult ja tegi seda kartmata Zeusi tütart, kes teotajaile kohutavaim on... Kui sõna ῥῆρις' tõesti seisis selles stroofis, tundub tekstis kirjeldatud olukorra konteksti ja kividega surnuks loopimise karistust arvestades võimalik, et Alkaios oli vägistamisega müüdiversionist teadlik ning vihjas sellele siin, et maalida oma vaenlane Pittakos eriti eemaletõukavaks kujuk (kuigi autor ei ütle otseselt, et Pittakos niimoodi kellegi suhtes käitus, on kahe tegelase kõrvutamisel tekkivad konnotatsioonid selgelt negatiivsed). Kuju saatus on siin fragmendis tagaplaanil, fookus liigub järgnevas värssides Athena kättemaksule (vt peatükk 3.3).

Euripidese tragöödias *Troojalannad* ning Sophoklese tragöödias *Aias Lokros* on Aiase tegu kirjeldatud sarnaselt: Eur. *Tro.* 70: [...] ἡνίκ' Αἴας εἵλκε Κασάνδραν βία, Aias tiris Kassandrat jõuga, ülejäänust tekst ei kõnele, ent Soph. *Aias Lokros*'e värssid 8–10 on detailide osas põhjalikumad: ([...] μ' ὑβρίζων ἐμὸν] ἀκόλλητον βρέ[τας, / κρηπίδος ἐξέσ]τρεψεν, ἐκ δὲ φοι[βάδα / ἔσυρε βωμοῦ παρθέ]νον [θεῶν βία;) [...] **hübristlikult** minu kinnitamata **puukuju** /

⁹⁶ Ning haarates neiu mõlema [käega]
[samas] kui ta seisis (püha?) kuju juures
[pani] lokri lane [tema kallal toime vägivald], mitte kartes
23 [Zeusi tütart,] sõjas võitu andjat.

oma aluselt **altaril** ära **tõmbas** koos **prohvetliku / neiuga**, käitudes jumalate võimu vastu? Sophokles on korpuse autorites esimene, kes kasutab sõna σύρω, vedama, viitamaks Aiase teole (varasemalt vaid ἔλκω või ὑβρίζω). Ka Soph.'e tekstis esineb sõna βία, ent markeerib midagi muud, kui seda, et Aias tegutseb jõuga.

Homerose skoliast (Tabel 6) kirjeldab Aiase süütegu Κασσάνδραν γὰρ τὴν Πριάμου ἱκέτιν οὖσαν Ἀθηνᾶς ἐν τῷ τῆς θεοῦ σηκῷ **κατήισχυνεν**⁹⁷ ning kasutab huvitavat sõna κατήισχυνεν, häbistamine. Võiksime siin oletada, et olla ka orjana või sõjasaagina kaasa võetud on Kassandrale häbistav, ent tekstist tundub see olevat pigem konkreetne, lõpetatud akt, mitte pidev tegevus. Niisiis võime kahtlustada, et skoliast tõlgendas Aiase tegu Cassandra vastu vägistamisena. Lykophroni *scholia* tekst sarnaneb Homerose skoliasti tekstile εἰς Κασάνδραν **ἄθεμιτομιξίαν** Αἴαντος, Aiase **seadusetu** Kassandraga **läbikäimise** tõttu; kus ἄθεμιτομιξίαν tähendab seadusetut segunemist/ühinemist, mis kõlab samuti vägistamise moodi. See, mida (hilisemad) skoliastid teemast arvasid, annab meile mõningat aimu müüdiloo retseptisioonist, kuid sellest rohkem järeltusi teha ei saa.

Lykophron kirjeldab *Alexandra* värssides 357–360 Cassandra vägistamise akti:

τῆμος **βιαίως** φάσσα πρὸς **τόργου** λέχος
 γαμφαῖσιν ἄρπαις οἶνὰς **ἐλκυσθήσομαι**,
 ἢ πολλὰ δὴ Βούδειαν Αἴθυιαν Κόρην
 360άρωγὸν αὐδάξασα τάρροθον **γάμων**.⁹⁸

Kassandra on *hullunud tuvi*, keda **jõuga raiepotka** pessa **tiritakse**, et toime panna **ühe/vägistamine**. Näib, et seda on võimatu teisiti mõista, sest v 359 f. karjub Cassandra mitmeid kordi Athenat appi. Akti kirjeldatakse veel kui teotust (v 365 λώβη) ning abielu, mida leinatakse (v 412). Värssides 1141 ff. mainib Cassandra, kuidas ta põhjustab paljudele naistele kannatusi [...] kes kiruvad taga voodiseaduse rikkujat väejuhti, kes Kypria jumala varastas.⁹⁹ Ühtlasi on

⁹⁷ Sest ta **häbistas** Kassandrat, Priamose tütar, kes oli Athena palujanna (selle) jumala templis.

⁹⁸ Sealt mind, hullunud tuvi, raiepotka kaardus küüniste vahel

tiritakse vägivaldselt tema pessa,
 karjudes palju appi Härjasidujat, Tormilindu, Neiut,
 360et abistades kaitseks ta mind selle ühte eest.

⁹⁹ τεύξω γυναιξὶν αὐθις, αἱ στρατηλάτην

siinne esimene (säilinud) kirjanduslik (st mitte kokkuvõtte, kommentaar või skolion) viide sellele, et Aias tegi rohkemat kui tiris Cassandra Athena altariilt ära. Lykophroni teos on traagiline poeem, miska Cassandra vaatepunkti fookusesse asetamine ja kallaletungi kaastundlik kujutamine pole ootamatu ning sobib üldisemate hellenistliku kirjandusele iseloomulike joontega, kus kerkis tugevamalt esile naiste vaatenurk (ning ka naisautorid).

Lykophroni tekst ei kirjelda, kas Athena kuju kukkus või mitte, ent tundub, et sellele on kaudselt vihjatud värssides 363–4, kus meenutatakse kuju taustalugu: Athena kuju oli see, mis langes taevast ja Zeusi troonilt ning sai Cassandra esivanemate väärtuslikumaks esemeks. Taustaloo (või -killukese) siia paigutamine tundub sihilikult kahemõtteline: tuuakse sisse kuju kukkumine, ent fookus on siiski vägistamisel, millest jätkatakse juttu v 365 ff.

Hellenismiajale eelnevad tekstid kirjeldasid Aiase tegu kui rebimist, jõuga tirimist või vedamist ja hübristlikku tegevust ning ei kirjeldanud tegu kui vägistamist, ent vaadeldud aspektide tõttu (vägivallatsemine, millele määratakse karistuseks kividega surnuks loopimine, mida ka seksuaalkurjategijatele määrati) võib üks võimalus olla, et Alkaios võis viidata¹⁰⁰ vägistamisele kaudselt, seda otseselt välja ütlemata. Teisalt määrati kividega surnuks loopimist ka üldisemalt pühaduse teotamise eest, niiet vägistamist siin ainsa tõlgendusena eelistada ei tohi.

3.3 Jumalik ja inimlik reaktsioon. Süü

Selles alapeatükis vaatlen jumalate ja inimeste reaktsiooni Aiase teotusele ja uurin, kellel lasub tekstides süü. See, et Athena vihastab, on igast tekstist selge, ent mis on selle vihaga seotud motiivid ning milliseid üksikasju tuuakse jumala viha puhul välja? Kas Athena saab vihaseks eemal viibides või on jumal teotuse juures ning vihastab oma kujuna? Millistes tekstides on süü individuaalne ja millistes ühiskondlik, üldine? Milline on Cassandra reaktsioon Aiase teole?

ἄθεσμόςλεκτρον, Κύπριδος ληστὴν θεᾶς,
δαρὸν στένουσαι.

¹⁰⁰ Võib-olla oleks see ühildunud tema eesmärgiga kujutada oma vaenlast Pittakost kui Aiast võimalikult halvast valguses.

Homerose eeposest *Odüsseia* ilmneb, et Athena on määranud kreeklastele mingi ühise teotuse põhjusel (5. 108–9: nad teotasid rängalt Athenat) kurva kojusõidu ja armetu surma merel (vt Tabel 1), ent 3. laulus kirjeldatakse, et ka Zeus haudus neile vimma: sest neil aru peas ega õigust kõigil ep olnud (3. 133–4). Niisiis on tekst üsna hämar hukatuse põhjuste osas, kreeklased on arutult ja õiglusetult Troojas käitunud, ent samas ka kuidagi koduteel Athenat solvanud. 4. laulus on öeldud, et enne kui Aias jumalate suhtes hooples, päästis Poseidon ta laevade hukust ning ta oleks pääsenud, kuigi ta oli Athena poolt vihatud (v 4. 502). Oma surmas on süüdi Aias ise, ent kreeklased surevad üldise süü tõttu Athena käe läbi, sest nad on üheskoos Athenat ja Zeusi solvanud. Jumalad on kui kuskil eemal asuvad jõud, mis saadavad inimestele torme. Nii Athena kui Poseidon on narratiivis aktiivsed kujud, kes vihastavad ja hukatavad vastavalt kreeklasi ja hoopleva Aiase (Poseidon asub vahetult kättemaksu teostama).

Proklose *Iliou persis*’e kokkuvõttes kirjeldatakse, et kreeklased vihastasid Aiase teotuse peale ning kavatsesid teda kividega surnuks loopida, ent see jäi ära Aiase altarile põgenemise arvelt, mispeale vihastas omakorda Athena ning planeeris neile hukku merel. Niisiis oli Aias ise süüdi, aga kojusõidul tabanud kannatuste süü oli kollektiivne, sest nad ei karistanud Aiast.

Alkaiose *fr.* rõhutab kollektiivset süüd, sest ütleb, et kreeklastel oleks olnud leebe meri koduteel, kui nad Aiase oleks kividega surnuks loopinud. Ainsana korpuse tekstidest on selles luuletuses (24–26)¹⁰¹ kirjeldatud Athena vahetut reaktsiooni¹⁰² (kujuna): **gorgonisilmselt** [...] **kohutavate** kulmude alt [...] **vihast tumedaks** muutudes (võib nii silmi kui nägu kirjeldada) tormas üle veinikarva mere. Athena nägu ja ilmet on põhjalikult kirjeldatud, et edasi anda tema viha ulatust, ta on gorgonisilmne ja vihase pilguga ja muutub vihast tumedaks, pärast mida on mainitud ka samuti tume, veinikarva meri, kusjuures on ebaselge, kas kirjeldatakse endiselt Athenat kui kuju või jumalat ennast. Värssides 18–9 mainib poeet justkui ennustuslikult, et Athena on jumalaid teotavaile inimestele kõige kohutavam, vahetult enne, kui tekstis Aias Kassandrat ründab. Niisiis

¹⁰¹ γόργωπι|ν· ἃ δὲ δεινὸν ὑπ’[ὀ]φρυσι
 συμ[] [πε]λ[ι]δνῶθεισα κατ οἶνοπα
 ἄϊξ[ε πόν]το[v],

¹⁰² Vt selle kohta ka Anderson 1997: 79.

on mõnel määral toodud välja ka Aiase süü (kuigi kogu luuletuse hoiak on tugevalt Aiase vastu), ent kogu fragmendist säilinud loo ulatuses on rõhk ikkagi sellel, et süü on ühiskondlik, kuna ei suudetud Aiast tema teo eest karistada.

Euripidese tragöödia *Troojalannad* on teiste korpuse tekstidega võrreldes eriline, sest kõnelevad kaks jumalat omavahel, inimestevahelistest sündmustest eemal. Värsis 68 ütleb Poseidon Athenale, et ta armastab ja vihkab liigsel määral ning suvalisi ettejuhtujaid. Athena küsib veidi kaitsvalt, kas Poseidon ei tea, mis tema templiga tehti, mispeale Poseidon vastab, et teab küll ja täpsustab ise, et Aias seal Kassandrat rebis. Sealjuures on Poseidoni reaktsioon pärast esmast kõhklust positiivne, ta on nõus kohe Athenat ükskõik kuidas aitama. Värsis 71 sõnab Athena, et kreeklased on süüdi selles, et neist keegi ei teinud midagi, kui Aias teda ennast ja tema templit teotas. Järgneb pikk arutlus karistuse üksikasjade üle, mis viitab sellele, et kollektiivne süü oli palju olulisem Aiase individuaalsest süü(teo)st.

Sophoklese *Aias Lokros*'e fragmendis v 7 ff küsib Athena, et missugune mehe tegudeks ta juhtunud pidama peaks. Lause on veidi hämar, aga väljendab jumalanna hämmingut. Eelnevad värsid kirjeldasid teisi, kes olid ühel või teisel moel jumalaid teotanud, võibolla oli tegemist retoorilise võttega, kus Athena tõi võrdluseks teisi sarnaselt üle astunud? Raske on selle osas otsustada, sest meil lihtsalt pole võimalik ümbritsevat konteksti taasluua. Katkendi nappuse tõttu saame süüasja osas vaid oletada, et süü oli (nagu ikka) Aiasel, ent on võimalik, et ülejäänud, mittesäilinud teoses langes süü üldisemalt kreeklastele.

Homerose *Ilias*'e skoliast ütleb, et Aias oli süüdi kreeklaste hävingus koduteel ning mainib, et Athena kogus kokku torme, mida kojusõitvail kreeklasteil saata. Lykophroni skoliasti järgi tabas lokrislasi katk just nende kaasmaalase Aiase seadusetu läbikäimise (ἀθεμιτομιξίαν) tõttu Kassandraga.

Lykophroni *Alexandra* narratiivis on süüdlasena rõhutatud Aiast ning ülejäänud kreeklaste reaktsioon tema teole on täienisti tekstis mainimata (mis on teose prohvetlikku olemust arvestades mõistetav). Cassandra on oma ennustuses eelseisvast õudusest haaratud ning lausub

otsekui needusi kreeklastele (vv 366 ff.), esimene kirjanduslik allikas, kus on Cassandra reaktsioonist võimalik aimu saada. Cassandra kurvastab vv 373 ff. Euboia rannikul (ja Egeuse meres laiemalt) asuvaid kaljude ja koobaste üle, pöörates lugeja ootused ümber ja kirjeldades kaastundlikult kui õudne on, et need kohad hakkavad nõnda paljusid surnud kreeklasi nägema ja kuulma (tekstis on personifitseeritud nii kaljud kui ka meri). On huvitav, et tekstis ei ole kättemaksjana välja toodud niivõrd Athenat, kes on oma templist justkui eemal. Võibolla pole tema sekkumist rõhutatud seetõttu, et Athena ei abista ega päästa Kassandrat ka vägistamisakti ajal ning seepärast ei oota ohver jumalalt edasist abi kättemaksmisel, Aiasele kättemaksjana on vv 392 ff. viidatud hoopis Poseidonile (vt 3.4).

3.4 Tagajärjed: surmad koduteel, Lokrise neitsid

Viimases analüüsi alapeatükis vaatlen kreeklaste nurjatud kojusõite korpuse tekstides ning seda, kuidas on Aiase ja Cassandra episoodiga seotud Lokrise neitsid. Kes on tekstides välja toodud Aiase tapjana? Kas Aias ujub ise Gyraiadele või tõstab ta sinna Poseidon? Milliseid motiive ja sõnavara kasutatakse Aiase surmastseeni ja surnukeha kirjeldamiseks?

Homerose eeposes *Odüsseia* on 1. ja 5. laulus (vt Tabel 1) mainitud kreeklaste koduteedel tormide saatjana Athenat, ent 3. laulus (*ibid.*) on hoopis Zeus see, kes argiividele koduteele halba soovib, mille täideviijaks on siiski Athena. Neljandas laulus purustab Poseidon kreeklaste laevastiku Gyraiade vastu, aga päästab Aiase laineist kaljuservale tõstes. Värss 502, mida eelpoolgi mainitud,¹⁰³ paistab siiski ebatavaliselt silma, Aias oleks surmast säästetud olnud, kuigi teda vihkas Athena, (καί νό κεν ἔκφυγε κῆρα καὶ ἐχθόμενός περ Ἀθήνη.). Aias saab (eluks) uue võimaluse vaatamata sellele, et on vihatud jumala poolt, kes ülejäänud teoses on mitmel korral kreeklastele õnnetu kodutee saatjana ära märgitud. Eeposesiseselt tundub olevat mõningane ebamäärasus või ambivalentsus selle osas, kes siis lõpuks kreeklaste koduteedele tormid saatis ja surma tõi.¹⁰⁴

¹⁰³ Vt lk 10, 22, 23, 59.

¹⁰⁴ Või peaks see peegeldama/kujutama kreeklaste endi teadmatust sellest, miks ühed või teised asjad juhtuvad?

Aiase surma on *Odüsseia*'s kirjeldatud väga põgusalt värssides 510–11:

τὸν δ' ἐφόρει κατὰ πόντον ἀπείρονα κυμαίνοντα.

ὥς ὁ μὲν ἔνθ' ἀπόλωλεν, ἐπεὶ πῖεν ἄλμυρὸν ὕδωρ.¹⁰⁵

Aias langeb ühes Gyraia kaljurahnuga tohutusse lainetavasse merre, kus ta saab surma, kui neelab soolast vett; kangelane langeb nagu kivi merepõhja.

Proklosee kokkuvõttes Arktinose *Iliou persis*'est seisab vaid, et Athena *plaanis* neile *hävingut merel*, ent rohkemat sel teemal öeldud ei ole.

Alkaiose *fr.* 298 (Campbell) vv 25–27 kirjeldavad põgusalt, kuidas Athena peale Aiase Kassandrale kallaletungi koheselt vihastab ja asub kätte maksma:

[...] κατ οἶνοπα

ἄλξι[ε πόν]το[ν], ἐκ δ' ἀφάντοι[ς

27 ἐξαπ[ίν]ας ἐκύκα θυέλλαις.¹⁰⁶

Alkaios kasutab Athena viha ja tormide kokku keerutamise kirjeldamiseks Homerose sõnavara (veinitume meri...) [πε]λ[ι]δνώθεις κατ οἶνοπα / [...] πόν]το[ν], ilmselt kuna käsitleb Trooja sõjaga seotud sündmusi. Fragmentaarsuse tõttu pole teada, kas Aiase surmas Alkaiose tekstis Athena või ehk Poseidon, või kas autor sellest üldse lähemalt kirjutas.

Euripidese tragöödia *Troojalannad* värssides 85–6 ütleb Athena, mis efekti ta kreeklaseid karistades saavutada soovib:

ὥς ἂν τὸ λοιπὸν τᾶμ' ἀνάκτορ' εὐσεβεῖν

εἰδῶς' Ἀχαιοί, θεοὺς τε τοὺς ἄλλους σέβειν.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Langedes see tema viis mere keeva ja määratu põhja ning nii hukkus ta seal, merevett üha neelates soolast.

¹⁰⁶ Alt, [] vihast tumedaks muutudes tormas üle veinitumeda mere ning ühtäkki 27 nähtamatuid äikesetorme keerutas üles.

¹⁰⁷ Nii et sest ajast peale ahhailased minu pühamute eest hoolt kannaks ja austaksid teisigi taevaseid valitsejaid.

Mõtteliselt kajab see Homerose *Odüsseia* 3. laulu värssidega 132–4 (vt Tabel 1), kus Zeus plaanib argiividele halba, sest nad on arutud ja ebaõiglaselt käitunud,¹⁰⁸ Euripidese Athena soovib, et kreeklased end muudaks ning edaspidi tema (ja teiste jumalate) pühamuid paremini austaks (muidugi peavad selleks esmalt paljud kreeklased surema).

Korpuses oleva Sophoklese tragöödiast *Aias Lokros* pärit fragmendis pole seda osa loost käsitletud, mistõttu jääb see siin alapeatükis kõrvale, ent kättemaks oli kindlasti tragöödia algtekstis olemas.

Homeroose *Iliase* skoliast toob välja loo puhul kaks täiesti uut aspekti: esiteks ujub Aias laevavrakist omal jõul Gyraia kaljudeni välja (ning teda ei aita ses Poseidon nagu *Odüsseia* värssides), teiseks ilmneb siin haletsusttundev Thetis, kes Aiase rannikule uhutud surnukeha maha matab, mis esineb hiljem ka Lykophroni *Alexandra*'s.¹⁰⁹ Kolmanda asjana on välja toodud Lokrise neitside rituaal, mis pole küll rituaali esmakordne¹¹⁰ mainimine, aga kuna leidub tekstis, milles jutustatakse ümber lugu, mis võis Kallimachosel esineda, siis võib see tekst olla ühest varaseimast Lokrise neitside mütoloogilise rituaali kirjanduslikust ilmnemisest. Huvitav on ka skoliasti sõnastus:¹¹¹ Athena **sundis** kreeklasi temale tuhat aastat neiusid saatma.

Lykophroni *Alexandra* skoliasti kohaselt **käskis** Athena Lokrise neitsisid saata, ning skoliast toob välja, et Lokrise neitsisid loobiti kividega – kui mõistame Lokrise neitside rituaali kui Aiase tegude taasetendamist selle vahega, et tema teotus heastatakse, kas võiksime oletada, et neidude kividega loopimine heastab Aiase täideviimata karistuse olla kividega surnuks loobitud?

Lykophroni *Alexandra*'s on pikalt kirjeldatud, kuidas sõjaväge, keda nimetatakse **tuunikaladeks** (v 381 θύννοι) pillutavad ringi lained ning kuidas **varitsev rästik** (v 385f. σίντης¹¹² [...])

¹⁰⁸ Selle all peab ta silmas küll ka teiste tegusid, mitte ainult Aiast.

¹⁰⁹ Vv 398–400.

¹¹⁰ Esimene viide (*Περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν* 31.24) pärineb 4. sajandist e.m.a Aineias Taktikose sulest.

¹¹¹ Ἀθηνᾶ δὲ οὐδ' οὕτως τῆς ὀργῆς ἐπαύσατο, ἀλλὰ καὶ τοὺς Λοκροὺς ἠνάγκασεν ἐπὶ χίλια ἔτη εἰς Ἴλιον ἐκ κλήρου παρθένους πέμπειν.

¹¹² Vt LSJ s.v. σίντης – tähendustes ablas, varas, ning = ἔχης – rästiklane.

ἀγρόπνῳ) neile tuld näitab, viidates nõnda Naupliosele, kes neid karidele meelitas kui rästikule. Kui tuunikalad on surnud, maitsevad neid öösel päikesenooled (vv 382–3 ὧν καταιβάτης / σκηπτὸς) ehk Zeus.

Värsid 387–390 kirjeldavad, kuidas Aiast, sukelduvat **jäälindu** (v 387 δύπτην κηρύλον) ja **alasti latikat** (v 388 γυμνήτην φάγρον) kannavad Gyraia kaljudeleained. Värsis 391 on öeldud, et Aias neelab teistki korda merevett (e hakkab uppuma), sest värsi 393 kohaselt on tema tapjaks kolmhargiga Poseidon, kellele viidatakse kui palgatud töölisele, pidades silmas, et Athena teda selleks palus. Poseidon sunnib **kägu**, kes on **hooplenud tühiste ülbustega**, jagama **vaaladega** sama teed, (vv 394–5¹¹³ ἀναγκάσει φάλλαισι κοινωνεῖν δρόμου / κόκκυγα κομπάζοντα **μαψάρας στόβους**).

Kreeklaseid ja Aiast kujutatakse kalade, delfiini ja lindudena, ent jumalaid väarikamalt (rästik, palgatud töötaja, äikesenooled värsis 382 σκηπτὸς). Isegi Aiase laipa tehakse maha, nimetades seda nii **külmaks alasti delfiini**¹¹⁴ (korjuseks) (396–7 ψυχρὸς νέκυς δελφίν) kui **mädanevaks soolakalaks** (v 398 τάριχον σαπρὸς), ning tema haud **väriseb** (v 402 τρέμων) Egeuse merd vaadates.

Lykophron kirjeldab ka, kuidas Aias hakkab Hadeseski Aphroditet sõimama ja vanduma, sest jumal ta **iha kammitsaisse meelitas ning armastusse, mis pole armastus** (vv 403–6). Ent vaatamata sellele ei süüdistata Cassandra Aphroditet, vaid ikka Aiast, kelle nn armastus seadis üles Erinüste **terava, õnnetusttoova lõksu** (vv 406–7).

Vv 408 kuni 416 kirjeldavad veel, kuidas **kogu maa hakkab rõkkama valu ja karjetega** [...] ka Acheroni kalda peal siis / **pikka aega leinatakse minu abielu** (408, 411–2), tuletades taas meelde, mis on see põhjus, miks seesugused kannatused kreeklastele ja langenute peredele osaks saavad. Ja veel, v 413–5: **paljud saavad maetud mereelukate sisikondadesse, / paljuhambaliste lõugade söödud / loendamatul hulgal**. Need, keda meri alla ei neela (v

¹¹³ Sunnib vaaladega ühist teed jagama kägu, kes hoobelnud tühipaljaste ülbustega.

¹¹⁴ Viide Anyte (haua)epigrammile 12, mis on pühendatud delfiinile.

415–6) **aga**, sugulastest eemal, / **leiavad hauad võõrsil külalistena**. Cassandra mainib lõigus 365–416 kümmet eri asupaika, mis annab aimu hukatuse laiamõõtmelisusest, rääkimata värsis 365 mainitud müriaadi jagu (Hellase) lapsi (μυρίων τέκνων).

Sarnast asukohtade kuhjast on näha ka korpuse viimases tekstis, (Tabel 11, vv 1141–73), kus Cassandra loetleb üles 10 Lokrises ja selle ümber asuvat paika, mis kõik peavad kannatama, kui saadavad oma tütre tema (ja Athena) kannatuse lepitamiseks Athenale. Neiude emad **kiruvad** pikka aega taga **väejuhti**, **voodiseaduse rikkujat**, **Kypria**¹¹⁵ jumala **varast**¹¹⁶ (vv 1142–1145).

Lokrise neitside lõigus (v 1159 ff.) kirjeldab Cassandra ka neid **kes Traroni servalt hüpates oma elu jätsid** (τῆς ἐκ λόφων Τράρωνος ἐφθιτωμένης), milles võib näha vihjet neitside tagaajamisele Lokrise neitside (müütilises) rituaalis, kus asjaolud võisid nii hirmuäratavad olla, et neid pigem läksid vabasurma, kui olid Trooja meeste poolt kinni püütud. Ka see seostub Cassandra vägistamisega, sest neid valivad enne surma, kui on võõra maa meeste valduses. Värsid 1168ff. kirjeldavad sünget jahti, mil **iga Ilioni mees** / püüab tütarlapsi märgata, [...] olles **innustunud** võimalusest täita **käe mõrvajanu** (vv 1168–9, 1171). Fookuses on küll selgelt meeste mõrvahimu, ent ei saa eitada ka võimalikku seksuaalvägivalda neidude suhtes. Troojalased näevad seda, kui mõni selle alandatud soo (lokrislaste) liikmeist tapetakse, positiivsena ning selle eest karistusi ei määrata, vaid see toimib **ettekirjutatud seaduste kohaselt** (1172–3).

3.5 Järeldused

Analüüsi esimeses alapeatükis oli fookuses Athena tempel kui Aiase teotuse sündmuspaik ning ses asuvad tegelased. Vaatlesin sõnavara ja motiive, mida kasutati, kirjeldamaks templit, Athena

¹¹⁵Kypria = Aphrodite.

¹¹⁶πένθος δὲ πολλὰς παρθένων τητῶμαις
τεύξω γυναῖξιν αὖθις, αἱ στρατηλάτην
ἀθεσμόλεκτρον, Κύπριδος ληιστὴν θεῶς.

kuju ja rolli, Kassandrat (kui üldse) ning seda, kas kas tekstides oli mainitud, et Aias hiljem ise templist asüüli otsis.

Athena kuju mainitakse algupärandites vaid 2 korda: Alkaiose *fr.*-s ἄγαλμα ning Sophoklese *fr.*'s βρέτας. Kahel juhul (Proklos ja Homeroose skoliast) nimetatakse kuju ξόανov'iks. Lykophroni tekstis on kuju justkui Athenaga võrdsustatud (kui Cassandra ütleb, et ta pööras oma silmad lae poole). Kui esmapilgul tundus, et Athena kuju nimetamiseks kasutatud sõnavara variatiivsuses peitub ehk midagi sügavamat, peab tõdema, et tõenäoliselt pole selles peidetud tähendusvarjundeid.

Arhailisel ja klassikalisel ajal on Athena kuju passiivne, ent erandiks on Alkaiose Athena, kes reageerib teotusele silmapilkselt, teistes tekstides sellist kohest reaktsiooni ei ole. Hiljem, hellenismiajal ning skoliastide kaasajal, on Athena kuju tekstides aktiivsem, Lykophroni *Alexandra's* pöörab Athena kuju silmad lae poole ning ka Homeroose skoliast kirjutab, et Athena pöörab oma silmad ära ja et sama lugu olevat käsitletud ka Kallimachose *Aitias's*, mis võib tähendada, et ka silmade ära pööramine oli Kallimachose tekstis olemas. Nõnda saabub jumalik reaktsioon lisaks hiljem saadetud tormidele merel ka templis toimunud teotusele vahetult: Athena jaoks on akt nii kohutav või talumatu, et pöörab kuju silmad eemale. Ent isegi kui kuju muutub aktiivseks subjektiks, on tema käitumine selgelt olukorda vältiv, ta pöörab pilgu kõrvale, eirates (*Alexandra's*) Cassandra palveid abile ja kaitsele ühte eest. Seega kui varasemalt oli loos vastandatud Aias ja Athena, siis hilisemad autorid rõhutavad Aiase ja Cassandra vahelist (v-o seksuaalset) vägivalda, kus Athena on kõrvalisem tegelane (teotus)akti ajal, Lykophroni *Alexandra's* saab Cassandra nn poeetiliseks kättemaksjaks, kes pikalt kreeklaste õnnetuid kodusõite, eesotsas Aiase surmaga, oma ennustustes kirjeldab. Oraaklit võib ehk tõlgendada kui mõnes mõttes needust, mille Cassandra oma kõnega täide viib.

Athena templi pühadust rõhutatakse korpuse tekstidest enim Alkaiose *fr.*'s 298 (Campbell), luuletuse eesmärk ongi rõhutada, kui näotu Aias ja tema tegu on, sest poet peab Aiasena silmas oma rivaali Pittakost. Oma templi pühaduse rüvetamisest kõneleb Athena ise Euripidese *Troojalannad'*es, kus jumal hoolib enim mitte sellest, et Aias saaks rüvetamise eest karistatud,

vaid et karistus langeks Aiase kaaslastele, kes teda ise ei karistanud. Lykophroni *Alexandra*'s toimub tegevus selgelt Athena templis, ent seda on väljendatud tekstidest kõige implitsiitsemalt, templi asemel nimetatakse ruumi vaid hooneks (vt lk 54). Järelikult võib näha seost selle vahel, et algupärastes tekstides, kus on nimetatud templit sõnaliselt või kirjeldatud seda püha kohana, on fookuses vastasseis Aiase (või kreeklaste) ja Athena vahel, ning (algupärastes) tekstides, kus templit pole otseselt mainitud (Lyk. *Alex.*) on rõhk Aiase ja Cassandra konfliktil.

Proklose kokkuvõttes eeposest *Ilio.* on ainsana viidatud sellele, et Aias pageb kreeklaste eest Athena altarile, peegeldades Kassandrat, kes samuti kreeklase eest samma paika pages. Need kaks tegelast peegeldavad iha äärmuseid: liigsest ihast kantud kiskjalikkus, mis ajab Aiase vägistama (Lyk. *Alex.* v 405–7), ja Cassandra, kes lootis 'kõrgeima vanurieani olla neitsilikkuse võimu all' (*ibid.* vv 354–5). Aias on määratud korduvalt jumalate vastu eksima, küll liigse iha tõttu, küll oma kiskjalikus häbematuses end jumalatest paremaks pidades. Kui üks eksib jumalate vastu, siis teine muudkui palub abi: Cassandra palub¹¹⁷ enne vägistamist palju kordi (v 359f.) oma kaitsjaks Athenat, kelle poole pöördub appi hüüdes teiste epikleeside hulgas kui Λαοπίας'ele, Kajakajumalannale, mis on mitmekordsete tähendusvarjunditega epiteet – see viitab küll Athenale kui meremeeste kaitsjale, ent ka sellele, et Lykophroni tekstis saadab Cassandra Athena abiga kreeklastele õnnetu kodutee ja selle lausumise täpsel hetkel, et Cassandra palub Kajakajumalannalt Athenalt epikleesile vastupidist käitumist.

Lykophroni *Alexandra*'s on kõige tugevamalt näha, et Athena osatähtsus loos on vähenenud, esiplaanil on hoopis Cassandra kannatus ja läbielamine. Athena ei tee midagi, et Kassandrat aidata, pöörab vaid pilgu lae poole, ent kõikides müüdiloo kirjanduslikes käsitlustes jääb ebaselgeks, miks nii oli. Ühelt võime põhjuseks võtta seda, et jumalad ei ole kõiketeadvad ja ehk oli Athena samal ajal mujal hõivatud, ent kas jumalad ei peaks kogu aeg oma templis mingil määral kohal olema? Kas Athena ei aidanud Kassandrat, sest printsess oli Trooja soost, Athena aga toetas sõjas kreeklasi? Selle töö raames pole paraku võimalik neile küsimustele vastata.

¹¹⁷ Siinkohal tasub meele hoida ka A. Ag.'t, milles Cassandra hüüab meeleheites Apollonilt, v-o selleks, et too ära hoiaks Cassandra surma Klytaimestra käe läbi (vv 1072–87).

Analüüsi teine alapeatükk käsitles Aiase teotuse kirjeldamiseks kasutatud sõnavara, süü iseloomu tekstides (ühiskondlik või individuaalne), ning seda, mis saab tekstides Athena kujust. Uurisin ka, kas enne hellenismiaega loodud korpuse tekstides on võimalik näha vihjeid vägistamisele, st kas tekst võis viidata, et see, mida Aias toime pani, oli rohkemat kui palujat tirides asüüliõiguse rikkumine.

Kividega surnuks loopimine kui Aiasele määratud karistus ilmnis kahes tekstis: nii Proklose kokkuvõttes *Iliou persis*'est kui Alkaiose *fr.*'st 298. Arvestades Alkaiose *fr.*'s (oletatavalt) mainitud hübristlikku tegevust Kassandra suhtes (ὕβρις) ning selle eest karistuseks pakutud kividega surnuks loopimist (vastav karistus mh liigse iha rahuldamise korral, ent mitte ainult) võib ettevaatlikult oletada, (et vägistamine võis olla Aiase ja Kassandra müüdiloos juba klassikalisel ajajärgul ning) et Alkaios võis viidata oma värssides Kassandra vägistamisele Aiase poolt.

Lykophroni tekstis viidatakse Athena kuju kukkumisele hoopis keerulisemalt: vv 363–4 meenutab Kassandra-jutustaja Trooja linna rajamise lugu, mil Ilosele langes ülalt taevasest sfäärist, Zeusi troonilt, alla Athena kuju, et saada Kassandra esivanemate uhkeimaks väärisesemeks. Mõlema langemise puhul sünnib uut: mainitud loos rajatakse nõnda Trooja linn ja pärast vägistamist seatakse Aiase kaasmaalaste poolt sisse Lokrise neitside rituaal.

Ilmnes ootuspäraselt, et enne hellenismiaega on juttu Kassandra tirimisest/vedamisest, erandiks Alkaiose kirjeldus Aiase hübristlikust käitumisest Kassandra suhtes, ning alles Lykophroni tekstis kirjeldatakse vägistamist otsese(ma)lt. Alkaiose teksti üks võimalik tõlgendusviis võib hea tahtega vaadeldes vihjata, et vägistamismotiiv võis alltekstis esineda ka juba enne hellenismiaegseid tekste.

Kolmandas analüüsi alapeatükis oli keskmes jumalik ja inimlik reaktsioon Aiase teotusele ning indiviidi vs ühiskonna süü.

Homerose *Odüsseia* tekst on ebamäärane selle osas, miks kreeklased siis väärtsid torme merel, kord (3. 133–4) oli põhjuseks nende arutu ja õiglusetu käitumine Troojas, kord (5. 108–9) see, et nad teotasid mingil viisil Athenat, kui olid ise koduteel. Oluline detail tekstis (v 4. 502) on see, et Athena vihkas Aiast, ent põhjus ei ole ilmselge. Üks sellega kergelt seotud seik on, et Athena pani Aiase võidusõidus libastuma, väänates ta jalga ja Aias kukkus seepärast looma väljaheidetesse (23. 774f.). See pole aga põhjus, mis jääbki meile hämaraks. Aias sureb oma hoopleva suu süü tõttu ja Poseidoni käe läbi (4. 503–511), ehk tegemist on individuaalse süüga, ent kreeklased hukuvad üheskoos ühiskondliku süü tõttu armetult, kui raevukas Athena neid Zeusi palvel koduteel räsib (3. 134f.) *Odüsseia*’s on mõlemad kättemaksu täide viivad jumalad aktiivses rollis.

Iliou persis’e kokkuvõttes said kreeklased Aiase peale vihaseks ning kuna nende kividega surnuks loomise plaan ei õnnestunud, sest Aias põgenes Athena altarile, teotasid nad kollektiivselt Athenat oma suutmatuses Aiast karistada, mis oli ka olulisem süü, kui Aiase isiklik süü.

Alkaiose luuletus Pittakose vastu kujutab Athenat kohe pärast Aiase teotust vihastamas ja seejuures torme kokku korjamas, tuisates üle mere. Veel on märkimisväärne, et see on ainus tekst töö korpus, mis kirjeldab Athena või tema kuju näoilmet (gorgonisilmne, kohutavad kulmud, muutub vihast tumedaks) ning muutub justkui Erinyseks või Keeriks. Fragmentis on fookuses peamiselt ühiskondlik süü, sest nõnda koletut tegelast nagu Aias ei suudetud tema väärteo eest tappa.

Euripidese tekstis on jumalik reaktsioon Aiase teole Athena puhul viha ning Poseidon on valmis kohe Athenat abistama kreeklaste karistamisel, mille arutamisele kulub arvestatav hulk värse: nõnda on ka *Troojalannad*’e tekstis kollektiivne süü esmatähtis.

Sophoklese teksti fragmentaarsuse tõttu on raske öelda, kas tragöödias oli olulisem ühiskondlik või individuaalne süü, igal juhul mõistab Athena katkendas hukka Aiast.

Lykophroni tekstis on kirjeldatud Cassandra reaktsiooni, ühtlasi on see ainus tekst, mis kujutab teda inimesena, mitte objektina. Ta on oma eelseisvast vägistamisest kohutatud ning huvitava kombel väljendab kurbust ja kaastunnet nendele kaljudele ja rannikutele, mis peavad surevate kreeklaste surnukehasid nägema ja enda peal lebamas taluma. Athena reageerib *Alexandra*'s äärmiselt passiivselt, ta pöörab küll kuju silmad lae poole, ent on kogu sündmuse ajal kadunud ega võta Cassandra palveid kuulda. Jääb mõistatuseks, miks Athena Kassandrat ei aidanud.

Arhailisel ja klassikalisel perioodil oli rõhk tekstides sellel, kuidas Aias Athena pühapaika rüvetas ja Cassandra asüüliõigust rikkus, ent süüdi olid ikka kõik kreeklased, sest nad ei võtnud midagi ette (sest kividega surnuks loopimine jääb vaid kavatsuseks). Nõnda saab järeldada, et neis tekstides on peamine süü kollektiivne süü, millele järgneb kollektiivne karistus. Aias hukub *Odüsseia*'s küll oma hübrist täis hooplevate sõnade tõttu, mis läheb isikliku süü alla, aga selle kõrval on väga oluline ka ülejäänud kreeklaste¹¹⁸ kollektiivne süü.

Hellenismiaja kirjanduses on “müriaadi Hellase laste” (Lykophron) surmades süüdi Aias (Kassandra kordab seda mitu korda, 1142–3, sest ta vägistas Cassandra. Selleks perioodiks on toimunud nihe kollektiivselt süült individuaalsele süüle, mis väärrib siiski kollektiivset karistust.

Aiase ja Cassandra müüdiloo kirjeldusi vaadeldes ilmneb kaks skeemi, kuidas lugu süüaspektist lähtuvalt arenes:

- a) **Aiase süü on individuaalne süü, mis jääb karistamata > kollektiivne süü > jumalik individuaalne karistus + jumalik kollektiivne karistus.**
- b) **Aiase süü on individuaalne süü, mis automaatselt laieneb > kollektiivne süü > jumalik individuaalne karistus + jumalik kollektiivne karistus.**

Skeemile a) vastavad Proklose tekst *Iliou persis*'e kohta, Alkaiose *fr.* 298 (Campbell), Euripidese katkend *Troojalannad*'est ning skeemile b) Homerose *Ilias*'e skolion, Lykophroni *Alexandra* skolion ning Lykophroni *Alexandra*. Erandlikud on Homerose *Odüsseia* ning Sophoklese *Aias Lokros*, sest need ei vasta kummalegi skeemile.

¹¹⁸ Mis sest, et enamus tähtsaid tegelasi siiski ei huku.

Neljas analüüsi alapeatükk tegeles Aiase teotuse tagajärgedega, uurides kreeklastele ja Aiasele saadetud surma koduteel, selle üksikasju, ning hilisemates allikates kirjeldatud Lokrise neitside müütilist rituaali.

Kui Homeroose *Odüsseia*'s sureb Aias oma hoopleva suu tõttu, on ülejäänud korpuse tekstides Aiase surma põhjuseks füüsiliselt toime pandud süütegu. Kui *Odüsseia*'s Zeus tahab kreeklasi karistada nende ületuldise koleda ja arutu käitumise tõttu Troojas, siis Euripidese *Troojalannad*'e Athena näeb asja veidi teisiti: ta tahab, et kreeklased kannatusest õpiksid jumalate pühakohti austama.

Müüdi hilisemad lisandused on Aiase kaldale ujumine (see versioon oli Homeroose *Ilias*'e ja Tzetze Lykophroni *Alexandra scholia*'s¹¹⁹ atesteeritud) ning Thetis, kes Aiase kaldaleuhutud laipa haletseb ja selle maha matab (samuti Homeroose *Ilias*'e skolionis ja Lykophroni *Alexandra*'s). Lykophroni *Alexandra* tekstis lisandub Aiast ja kreeklasi pisendava või mõnitava kirjelduse aspekt: Cassandra nimetab kreeklasi tuunikaladeks, kelle pealuud on pannil äärel purustatud ning mida piksenooled öösiti maitsevad (vv 381–3), Aias ise on aga kord jäälind, siis alasti latikas, mida lained ringi pillutavad (vv 387–8). Surma hetkel (vv 394–5) on Aias kägu, kes tühipaljaid kõrkusi suust paiskas, ning keda sunnitakse vaaladega ühist teed minema (e merepõhja); pärast surma aga kirjeldatakse laipa kui delfiinikorjust (mis rannikul kuivama ja mädanema jääb, kuni Thetis ta matab vv 396–400). Nõnda negatiivseid kirjeldusi Aiasest ega kreeklastest ei ole korpuse teistes tekstides ning see näitab Cassandra viha ja vastikuse sügavust, mida ükski teine autor enne Lykophroni pole kirjeldanud. Cassandra toonitab (vv 408–416) ka kannatuste hulka, mis tabab Hellast, kui müriaad tema lapsi hukub koduteel (v 366).

Teine hilisem lisandus on Lokrise neitside rituaal, mille peamine funktsioon oli heastada Aiase teotus kombe kohaselt kahekordselt (Aias rebis templist ühe neiu, ent lepitusannina Athenale saadetakse 2 neidu). Ka Lokrise neidude emad peavad pikka aega kannatama, nemad, kes oma

¹¹⁹ Vt allmärkus 30; ning Müller 1811: 563–566.

tütardest ilma jäävad (kes on ilma jäetud abielust, st et nad ei tule enam tagasi) ja kes leinavad Kassandra nn abielu väejuhi, voodiseaduse rikkuja ja Aphrodite vargaga (1141–45).

Lykophroni *Alexandra*'s kirjeldavad värsid 1167–71, et Troojasse saadetud neide varitsesid kohalikud mehed kõiksuguste relvadega, muuhulgas kividega – usun, et see on viide Aiase kividega surnuks loopimisele, mida kreeklased eales täide ei viinud. See element tundub veidi nihkes olevat, ent kividega saanuks pihta siiski Lokrise soost kreeklane. Osad neitsid sooritasid hirmust troojalaste ohvriks langemise ees koguni enesetapu (v 1159), mida saab võib-olla näha viitena võimalikule seksuaalvägivallale, mida Lokrise abielueelsed neiud vihaste troojalaste käes ehk kannatasid.

Läbi aja on müüdi kirjanduses kujutamisel toimunud nihe, mis puudutab loo kasutamise eesmärki. Kui arhailis-klassikalisel perioodil oli Aiase loo puhul autoritel oluline kujutada, miks see Trooja sõja kangelane suri, või oli tarvis tuua näide inimesest, kes hakkas jumala(te) vastu, siis hellenismiaja autorid käsitlesid Aiase ja Kassandra müüdilugu esiteks Kassandra traagilise loo jutustamiseks (Lykophroni *Alexandra*'s) teiseks, ehk sama traagilist¹²⁰ Lokrise neitside rituaali põhjendada (Kallimachose kadunud fragmendis esinenud aitioloogia).

¹²⁰ Juhul, kui neitsid ei tulnudki tagasi, nagu on öeldud *Alex.*'s, vv 1141–1145, v 1154.

Kokkuvõte

Selle magistritöö teemaks oli Aias Oileadese surmatoova teotuse kujutamine kirjandusteostes alates Homeroselt, lõpetades Lykophroniga. Töö eesmärk oli uurida, kuidas on Väikese Aiase Athena templis (Trooja printsess Cassandra vastu) toime pandud teotuse ning selle tagajärgedena aset leidnud surmade kujutamine kreeka algupärase kirjanduses muutunud.

Teostatud analüüsimeetodiks oli võrdlev leksikaal-semantiline analüüs. Vaatlesin millised motiivid ja sõnavara tekstides kordusid ning missugused müüdiloo aspektid muutusid ja mis tuli hilisemates kirjanduslikes kujutustes juurde. Analüüsi tulemuseks oli ülevaade Aiase ja Cassandra vahelisest episoodist ning müüdiloo kujunemisest jumalateotusest sõjaaja vägistamise looks, mis tõi endaga kaasa lisaks kreeklaste ebaõnnestunud koduteele ka rituaali, mille raames saadeti Troojasse Athena templisse Lokrise neitsid lepitusanniks.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse peamiselt referatiivne ülevaade Aias Oiliadesest kui tegelasest ning tema paiknemisest Kreeka mütoloogias ja Trooja sõja tsükli eepostes. Veel on peatükis ülevaade senisest kirjandusest, mis puudutab Aiase ja Cassandra episoodi ja Lokrise neitside rituaali.

Teises peatükis räägib alapeatükk 2.1 põgusalt Aiase üleastumise tagajärgedest ja surmast (ka korpusevälistes allikates). Alapeatükk 2.2 sisaldab kõiki töö korpuse tekste: 2.2.1 Homeroselt eepose *Odüsseia* katkendid, 2.2.2 Mileetose Arktinosele omastatud eepose *Iliou persis*'e Proklose kirjutatud kokkuvõte, 2.2.3 Alkaiose fragment 298 (Campbell), 2.2.4 Euripidese tragöödia *Troojalannad* katkend, 2.2.5 Hävinenud allikate alapeatükk kätkeb Sophoklese lühikest fragmenti 10c (Lloyd-Jones) tragöödiast *Aias Lokros* ja kahte teksti skoliastide sulest. Esimene skolion on Homeroselt *Ilias* XVIII 66, milles mainitakse Kallimachose teose *Aitia* kadunud raamatu A fr. 35. Teine skolion on Lykophron 1141 kohta, mis viitab samuti Kallimachosele. Alapeatükk 2.2.6 sisaldab katkendeid Lykophroni poemist *Alexandra*.

Kolmas peatükk uurib ja võrdleb korpuse tekstides esinevaid motiive ja asjakohast sõnavara. Peatüki alguses on tabel (Tabel 11), millest töö analüüs alguse sai. Tabel, nagu ka 3. peatüki analüüs, on jaotatud neljaks temaatiliseks osaks: esimene osa puudutab püha ruumi (Athena templit), selles asuvaid tegelasi (Aias ja Cassandra) ning Athena kuju; teine osa keskendub Aiase süüteo üksikasjadele ning sõnadele, mille abil kirjeldatakse tema teotust, ning Athena kujus saatusele (kas kuju eemaldub oma aluselt või mitte); kolmas osa puudutab jumalikku ja inimlikku reaktsiooni teotuse järel, ja seda, kelle süüd teostes rõhutatakse; neljas osa käsitleb teotuse tagajärgi, nii surmasid kui Lokrise neitside rituaali.

Analüüsi esimeses alapeatükis tuli esile nihe müüdiloo fookuses läbi aja. Arhailisel ja klassikalisel perioodil kirjutatud tekstides oli esikohale seatud Aiase ja Athena vastasseis, mis seisnes templi pühaduse teotamises ja (Cassandra) asüüliõiguse rikkumises, sealjuures oli Athena kuju enamasti kirjeldatud passiivse objektina. Hellenismiajal kandus narratiivi fookus Aiase ja Cassandra vahelisele (seksuaal)vägivaldsele konfliktile ning Athena kuju muutus subjektiks, kes väldib olukorda pöörates oma silmad templilae poole. See fokalisatsioon ilmnes ka sellest, et kui templit oli asukohana mainitud või selle pühadusele viidatud, oli rõhk kreeklaste ja Athena konfliktil, kui otsesed viited asukohale puudusid, oli rõhk Aiase ja Cassandra vahekorral. Varasemastes tekstides passiivse ohvrina kujutatud Cassandra muutub Lykophroni *Alexandra's* narratiivi juhtivaks tegelaseks, kes oma ennustuses kirjeldab detailselt hukku ja hävingut, mis ootab ees nii Aiast kui kreeklaseid üldisemalt. Lykophroni Kassandrat võib näha kui poeetilist kättemaksjat, kes kuulutab endamisi ette nii iseenda eelseisvat vägistamist kui ka vägistajale ja tema kaasmaalastele osaks saavaid piinarohkeid kannatusi.

Jumalateotust ja süü üksikasju kirjeldava sõnavara analüüsist teises alapeatükis nähtus ootuspäraselt, et korpuse varasemates tekstides piirdusid autorite kirjeldused Aiase jõuga või vägivallaga Cassandra tirimise mainimisega, ent hilisemad autorid Kallimachos ja Lykophron kirjeldasid Aiase tegu kui vägistamist. Ent Alkaiose fragmendi 298 (Campbell) lähilugemisest jäi mulje, justkui võinuks Alkaios olla olnud kursis müüdiloo versiooniga, mis sisaldas vägistamist, ning viidata sellele 1) üleskutsega Aias kividega surnuks loopida, mida määrati lisaks pühaduse teotajaile ka neile, kes oma liigset iha rahuldasid; 2) kirjeldades, kuidas Aias kohtles Kassandrat

vägivaldselt, kartmata Athenat, kes jumalaid teotavaile surelikele kohutavaim on;¹²¹ ning 3) kirjeldades ainsa autorina korpusest, kuidas Athena kohe süüteo ajal “gorgonisilmseks läks” ja näost tumedaks muutus (justkui Erinys) ja hakkas kohemaid kreeklaste koduteele karistuseks torme koguma.¹²² Neil põhjustel näib võimalik, et seksuaalvägivald oli luule alltekstist tõlgendatav juba klassikalisel perioodil.

Kolmandas alapeatükis läbi viidud jumaliku ja inimliku reaktsiooni analüüs paljastas mustri üksikisiku ja ühiskonna süü vahekorras – korpuse tekstides esines kaks peamist arenguskeemi, mis viisid jumaliku topeltkaristuseni (karistus nii Aiasele kui kõigile kreeklastele), määravaks teguriks oli see, kas Aiase isiklik süü jäi esmalt karistamata või laienes kohe kõigile kreeklastele. Arhailisel ja klassikalisel perioodil oli tekstides olulisim kollektiivne süü: kuna kreeklased ei suutnud või taipanud Aiast süüteo eest karistada, saatis Athena tervele laevastikule karistuseks tormid. Hellenismiajal rõhutas Lykophroni tekst Aiase individuaalset süüd, mis laienes automaatselt tema kaasmaalastele, müriaadile Hellase lastele.¹²³

Neljandas ja ühtlasi viimases analüüsi alapeatükis toodi välja hilisemate autorite (nii algupäraste kui skoliastide) lisandused Aiase ja Kassandra müüdiloole. Need lisandused peegeldasid müüdiloo kujutamise traditsiooni muutumist ajas. Lykophroni tekst avab Kassandra isiklikke tundeid: sügav viha kreeklaste vastu, mis avaldus mh alandavate metafooride kasutuses (Aias kui alasti latikas, mädanev soolakala, tühjalt hooplev kägu, kreeklased kui pannile purustatud pealuudega tuunikalad).¹²⁴ Kassandrale kallaletungi kahekordseks lunastamiseks pidid Aiase kaasmaalased tuhat¹²⁵ aastat saatma Lokrise neitside lepitusandi Athena templisse Troojas. Töö laiem järeldus osutab Aiase ja Kassandra müüdiloo kirjandusliku funktsiooni muutusele, mis tähendab, et kui arhailis-klassikalisel perioodil tahtsid autorid seletada Aias Oileadese kui kangelase surma ja hoiatada jumalate vastu eksimise eest, siis hellenismiperioodil olid autorid

¹²¹Alk. *fr.* 298 (Campbell) vv 17–23.

¹²²Alk. *fr.* 298 (Campbell) vv 24–27.

¹²³Lyk. *Alex.* vv 365–6.

¹²⁴Vt lk 64.

¹²⁵Lyk. *Alex.* v 1153.

huvitatud Cassandra isikliku traagika ja kannatuse avamises, teisalt kasutati müüti ka Lokrise neitside rituaali aitioloogia ehk seletusloona.

Edasine uurimispotentsiaal on loo arengus pärast Lykophroni, mis siinses magistritöös mahu kaalutlustel kõrvale jäi, ent arvestades, et Rooma autorid eelistasid kujutada vägistamismotiiviga versiooni, võiks tööpõld olla lai. Kasulik oleks ka seniste autorite tulemused sünteesida ühtseks kunsti- ja kirjandusajalooliseks Aiase ja Cassandra müüdiloo kujutamise käsitluseks.

Bibliograafia

Sõnaraamatud

Liddell, Henry George, **Scott**, Robert eds. **Jones**, Sir Henry Stuart, **McKenzie**, Roderick revs. (1940). *A Greek–English lexicon*. Digiteeritud LSJ Wiki veebileht (al 2013) Oxford: Clarendon Press. Vaadatud 20.05.2026 https://lsj.gr/wiki/Main_Page

Tekstiväljaanded ja *scholia*

Aischylos = **Sommerstein**, Alan Herbert ed. trans. (2008). *Aeschylus. Oresteia: Agamemnon. Libation-Bearers. Eumenides*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 146).

Aischylos = **Sommerstein**, Alan Herbert ed. trans. (2009). *Aeschylus. Persians. Seven against Thebes. Suppliants. Prometheus Bound*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 145).

Alkaios = **Campbell**, David A. ed. trans. (1982). *Greek Lyric, vol. 1: Sappho and Alcaeus*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 142).

Dindorf, Wilhelm ed. (1875). *Scholia Graeca in Homeri Iliadem ex codicibus aucta et emendata*. vol. 2. Oxford: Clarendon Press.

Euripides = **Murray**, Gilbert. ed. (1913). *Euripidis. Fabulae*. vol. 2. Oxford: Clarendon Press.

Homerios = **Allen**, Thomas William, **Monro**, David B. eds. (1931). *Homeri Ilias*, vol. 1. Oxford: Clarendon Press.

Homerios = **Murray**, Augustus Taber ed. trans. (1919). *Homer. The Odyssey*. vols 1–2. Cambridge, MA.: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 104–105).

Kallimachos = **Stephens**, Susan ed. (2015). *Callimachus: Aetia*. Carlisle, PA: Dickinson College Commentaries. Vaadatud 26.05.2026

<https://dcc.dickinson.edu/callimachus-aetia/book-1/locrian-maidens>

Lykophron = **Hornblower**, Simon ed. trans. (2015). *Lykophron: Alexandra. Greek Text, Translation, Commentary, & Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Pausanias = **Jones**, W. H. S. ed. trans. (1918). *Pausanias. Description of Greece*. Volume I: Books 1-2. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 93).

Philostratos = **Rusten**, Jeffery, **König**, Jason eds. trans. (2014). *Heroicus. Gymnasticus. Discourses 1 and 2*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 521)

Proklos = **Evelyn-White**, Hugh G. ed. trans. (1914). *Hesiod, Homeric Hymns, Epic Cycle, Homerica*. London: William Heinemann. (Loeb Classical Library 57).

Sophokles = **Lloyd-Jones**, Hugh, ed. trans. (1996). *Sophocles: Fragments*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Loeb Classical Library 483)

Tzetzes, Ioannos; Tzetzes, Isaakos = **Müller**, Christian Gottfried ed. (1811). *Ἰσαακίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Τζέτζου σχόλια εἰς Ἀντόφωνα*, vol 2. Leipzig: F. C. G. Vogel.

Antiikkirjanduse kasutatud tõlked

Homeros, tlk. Annist, August (1960). *Ilias*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

—. (1963). *Odüsseia*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Sekundaarkirjandus

Anderson, Michael J. (1997). *The fall of Troy in early Greek poetry and art*. (Oxford Classical Monographs)

Bradač, Marina Milićević (2017). ‘A storm on the Gyraean rocks and the death of Ajax the Lesser’. *Archaeologia Adriatica*, 12, 2018. <https://doi.org/10.15291/archo.3027>

Beaulieu, Marie-Claire Anne (2008). *The sea as a two-way passage between life and death in Greek mythology*. Doktoritöö. The University of Texas at Austin, Classics. <http://hdl.handle.net/2152/3822>

Connelly, Joan Breton (1993). ‘Narrative and Image in Attic Vase-painting: Ajax and Cassandra at the Trojan Palladion’, Ed. P. J. Holliday, *Narrative and Event in Ancient Art*, Cambridge: Cambridge University Press 88-129.

Corsen, P. (1913). ‘Die Sendung der Lokrerinnen und die Gründung von Neu-Ilion’, *Sokrates* 67: 235-52.

Cusset, Christophe (2002). ‘Tragic elements in Lycophron’s *Alexandra*.’ – *Hermathena*, 173/174, 137–153. <http://www.jstor.org/stable/23041742>

Davreux, Juliette (1942). *La légende de la prophétesse Cassandra d'après les textes et les monuments*. Paris: Faculté de Philosophie et Lettres.

Decourt, J.-C. 2009: 'Les cultes thessaliens dans Alexandra de Lycophron' – *Lycophron: Éclats d'obscurité*. Ed. C. Cusset, É. Prioux. 377-91. Saint-Étienne: Presses Universitaires de Saint-Étienne.

Deacy, Susan; **McHardy**, Fiona (2015). 'Ajax, Cassandra and Athena: retaliatory warfare and gender violence at the Sack of Troy.' – *Ancient Warfare: Introducing Current Research*. Vol I. Ed. G. Lee; H. Whittaker; G. Wrightson. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 252–72.

Graf, Fritz (2000). 'The Locrian Maidens' – *Oxford Readings in Greek Religion* Ed. R. Buxton. Oxford: Oxford University Press. 250–270.

Horn, Fabian (2016). "“Furious wasps” and “tuna in the frying-pan”: Animal metaphors, intertextuality, and cognition in Lycophron’s “Alexandra.”” *Museum Helveticum*, 73(2), 154–166. <http://www.jstor.org/stable/44743963>

Hornblower, Simon (2014). 'Lycophron and epigraphy: The value and function of cult epithets in the Alexandra.' – *The Classical Quarterly*, 64(1), 91–120.

<https://doi.org/10.1017/S0009838813000578>

—. (2018a). *Lycophron's Alexandra, Rome, and the Hellenistic World*. 254 lk. Oxford: Oxford University Press.

—. (2018b). 'Hellenistic Tragedy and Satyr-Drama; Lycophron’s *Alexandra*.' – *Greek Tragedy After the Fifth Century: A Survey from ca. 400 BC to ca. AD 400*. Ed. V. Liapis; A. K. Petrides. Cambridge: Cambridge University Press. 35. 90–124

—. ed. trans. (2022). *Lycophron's Alexandra*. Oxford: Oxford University Press.

Kelly, A. (2022). *Epic and Lyric*. teoses *A Companion to Greek Lyric*. Ed. L. Swift. <https://doi.org/10.1002/9781119122661.ch3>

Lightfoot, Jane (2019). 'Sofitsismid ja soloitsismid: kreeka kirjandus pärast klassikalist perioodi' – *Kirjandus Kreeka ja Rooma maailmas: Uus vaatenurk*. Toim. O. Taplin. Tlk. K. Unt. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. 226–264.

Lowe, N. J. (2004). 'Lycophron' – *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature* Leiden: Brill. 307–314.

https://doi.org/10.1163/9789047405702_023

- Mazzoldi**, Sabina (2001). *Cassandra. La vergine e l'indovina. Identità di un personaggio da Omero all'Ellenismo*. Pisa, Roma: Ist. Editoriali e Poligrafici. (Filologia e critica 88).
- Nelson**, Thomas J., **Molesworth**, Katherine (2021). 'TRAGIC NOISE AND RHETORICAL FRIGIDITY IN LYCOPHRON'S ALEXANDRA.' – *The Classical Quarterly*, 71(1). Cambridge: Cambridge University Press. 200–215.
<https://doi.org/10.1017/S0009838821000409>
- Pillinger**, Emily J. (2019). *Cassandra and the Poetics of Prophecy in Greek and Latin Literature*. Cambridge: Cambridge University Press. 268.
<https://doi.org/10.1017/9781108564007>
- ‘Pittacus Of Mytilene’** (2024). *Encyclopedia Britannica*. Vaadatud 07.03.2026
<https://www.britannica.com/biography/Pittacus-of-Mytilene>
- Redfield**, James M. (2003). *The Locrian maidens: Love and death in Greek Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rejali**, Darius (2001). 'Studying a practice: An inquiry into lapidation.' *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 10(18), 67–100. Vaadatud 07.05.2026
https://www.reed.edu/poli_sci/faculty/rejali/articles/lapidation.html#_ftn40
- Rose**, H; **March**, J. (2005a). 'Aias.' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. Vaadatud 03.12.2025
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198606413.001.0001/acref-9780198606413-e-225>
- . (2005b). 'Cassandra.' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. Vaadatud 03.12.2025
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198606413.001.0001/acref-9780198606413-e-1407>
- Rosbach**, Otto, **Toepffer**, Johannes (1894). 'Aias Oiliades.' – *Pauly's Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*. Ed. G. Wissowa. (Bd. 1, lk 936–940). Stuttgart: J. B. Metzler.
- Rutherford**, I. (2001). *Pindar Paeans: A Reading of the Fragments with a Survey of the Genre*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 0198143818

- Rösler**, W. (1987). 'Der Frevel des Aias in der "Iliupersis."' – *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik*, 69, 1–8. <http://www.jstor.org/stable/20186642>
- Schnapp**, Alain (1994). 'Are images animated? The psychology of statues in Ancient Greece.' – *The Ancient Mind: Elements of Cognitive Archaeology*. Eds. C. Renfrew; E. B. W. Zubrow, (40–44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sistakou**, Evina (2009). 'Breaking the Name Codes in Lycophron's *Alexandra*.' – *Lycophron: Éclats d'obscurité*. Ed. C. Cusset; É. Prioux. Saint-Étienne, 237–57.
- . (2012). 'The Aesthetics of Darkness: A Study of Hellenistic Romanticism in Apollonius, Lycophron and Nicander.' – *Hellenistica Groningana* 17. Leuven; etc: Peeters Publishers. 311.
- Spelman**, H. (2022). 'Alcaeus.' – *A Companion to Greek Lyric*. Ed. L. Swift. <https://doi.org/10.1002/9781119122661.ch19>
- Steiner**, Deborah T. (1995). 'Stoning and Sight: A Structural Equivalence in Greek Mythology.' *Classical Antiquity*, 14:1. 193–211. <https://doi.org/10.2307/25000146>
- Touchefeu**, Odette (1981). 'Aias II.' *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, I:336–51. Zurich: Artemis
- Warwick**, Celsiana (2022). 'Chthonic disruption in Lycophron's *Alexandra*.' – *The Classical Quarterly*, 72(2), 541–557. <https://doi.org/10.1017/S0009838822000763>
- West**, Martin (2005). 'Epic Cycle.' – *The Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press. Vaadatud 01.12.2025 <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198606413.001.0001/acref-9780198606413-e-2436>
- West**, Stephanie (1990). 'Ajax's Oath'. – *Zeitschrift Für Papyrologie Und Epigraphik*, 82, 1–3. <http://www.jstor.org/stable/20187279>

Summary

The subject of this master's thesis is the depiction of the fatal sacrilege committed by Ajax the Lesser (son of Oileus) in literary works from the earliest surviving texts of Homer, up to Lycophron. The aim of the thesis is to examine how the portrayal of the sacrilege committed by Ajax in the Temple of Athena (against the Trojan princess Cassandra), and the resulting deaths, has evolved in ancient Greek literature.

The methodology employed is a comparative lexical-semantic analysis. I observed which motifs and vocabulary recurred in the texts, which aspects of the myth evolved, and what new elements were introduced in later literary representations. The analysis resulted in an overview of the episode between Ajax and Cassandra, tracing the myth's development from a tale of sacrilege to one of wartime rape. This act not only caused the Greeks' disastrous journey home but also established a ritual in which Locrian maidens were sent to the Temple of Athena in Troy as an expiatory offering.

The thesis consists of three chapters. The first chapter provides a primarily referential overview of Ajax the Lesser as a character, his place in Greek mythology, and the epics of the Trojan War cycle. Additionally, the chapter includes a literature review concerning the episode of Ajax and Cassandra and the ritual of the Locrian maidens.

In the second chapter, subchapter 2.1 briefly discusses the consequences of Ajax's transgression and his death (including sources outside the primary corpus). Subchapter 2.2 contains all the texts in the corpus of the thesis: 2.2.1 excerpts from Homer's epic the *Odyssey*; 2.2.2 Proclus's summary of the epic *Iliou persis* attributed to Arctinus of Miletus; 2.2.3 Alcaeus's fragment 298 (Campbell); 2.2.4 an excerpt from Euripides's tragedy *The Trojan Women*. Subchapter 2.2.5 on lost sources encompasses Sophocles's short fragment 10c (Lloyd-Jones) from the tragedy *Ajax Locrian* and two texts from the scholiasts. The first scholion is on Homer's *Iliad* XVIII 66, which mentions fragment 35 of the lost Book A of Callimachus's *Aetia*. The second scholion is on

Lycophron 1141, which also refers to Callimachus. Subchapter 2.2.6 contains excerpts from Lycophron's poem *Alexandra*.

The third chapter examines and compares the motifs and relevant vocabulary found in the corpus texts. The chapter begins with a table (Table 11), which served as the starting point for the analysis. The table, like the analysis in Chapter 3, is divided into four thematic parts: the first part concerns the sacred space (the Temple of Athena), the characters present (Ajax and Cassandra), and the statue of Athena; the second part focuses on the details of Ajax's crime, the vocabulary used to describe his sacrilege, and the fate of the statue of Athena (whether the statue moves from its base or not); the third part addresses the divine and human reactions following the sacrilege and whose guilt is emphasised in the texts; the fourth part deals with the consequences of the sacrilege, including both the deaths and the ritual of the Locrian maidens.

In the first subchapter of the analysis, a shift in the focus of the myth over time became evident. In texts written during the Archaic and Classical periods, the primary focus was on the confrontation between Ajax and Athena, consisting of the desecration of the temple's sanctity and the violation of (Cassandra's) right of asylum, with the statue of Athena mostly described as a passive object. During the Hellenistic period, the narrative focus shifted to the (sexually) violent conflict between Ajax and Cassandra, and the statue of Athena became an active subject who avoids the situation by turning her eyes towards the temple ceiling. This focalization was also evident in the fact that when the temple was mentioned as a location or its sanctity was referenced, the emphasis was on the conflict between the Greeks and Athena; however, when direct references to the location were absent, the emphasis was on the interaction between Ajax and Cassandra. Cassandra, portrayed as a passive victim in earlier texts, becomes the leading character of the narrative in Lycophron's *Alexandra*. In her prophecy, she details the doom and destruction awaiting both Ajax and the Greeks in general. Lycophron's Cassandra can be seen as a poetic avenger who prophesies, both her own impending rape and the agonizing suffering that will befall her rapist and his compatriots.

From the analysis of the vocabulary describing the sacrilege and the details of the crime in the second subchapter, it emerged as expected that in the earlier texts of the corpus, the authors' descriptions were limited to mentioning Ajax dragging Cassandra by force or with violence. However, later authors, Callimachus and Lycophron, described Ajax's act as rape. Yet, a close reading of Alcaeus's fragment 298 (Campbell) left the impression that Alcaeus might have been familiar with a version of the myth that included rape, alluding to it by: 1) calling for Ajax to be stoned to death, a punishment designated not only for desecrators of sacred places but also for those who satisfied their excessive lust; 2) describing how Ajax treated Cassandra violently, without fearing¹²⁶ Athena, who is the most terrifying to mortals who blaspheme the gods; and 3) being the only author in the corpus to describe how Athena immediately¹²⁷ during the crime "became Gorgon-eyed," turned dark in the face (like an Erinys), and at once began gathering storms to punish the Greeks on their journey home. For these reasons, it seems possible that sexual violence could be interpreted from the subtext of the poetry as early as the Classical period.

The analysis of the divine and human reactions conducted in the third subchapter revealed a pattern in the relationship between individual and societal guilt. The corpus texts exhibited two main developmental schemes leading to a divine double punishment (punishment for both Ajax and all the Greeks), the determining factor being whether Ajax's personal guilt initially went unpunished or immediately extended to all the Greeks. In the Archaic and Classical periods, the most important aspect in the texts was collective guilt: because the Greeks failed or did not realize they needed to punish Ajax for his crime, Athena sent storms to the entire fleet as punishment. In the Hellenistic period, Lycophron's text emphasized Ajax's individual guilt, which automatically extended to his compatriots, the myriad children of Hellas.¹²⁸

The fourth and final analytical subchapter highlighted the additions made to the myth of Ajax and Cassandra by later authors (both original authors and scholiasts). These additions reflected the change in the tradition of depicting the myth over time. Lycophron's text reveals Cassandra's

¹²⁶ Alk. *fr.* 298 (Campbell) vv 17–23.

¹²⁷ Alk. *fr.* 298 (Campbell) vv 24–27.

¹²⁸ Lyk. Alex. vv 365–6.

personal feelings: a deep hatred for the Greeks, which manifested, among other things, in the use of degrading metaphors (Ajax as a naked sea bream, rotting saltfish, an emptily boasting cuckoo; the Greeks as tunnies with their skulls smashed in a pan).¹²⁹ To doubly atone for the assault on Cassandra, Ajax's compatriots had to send the expiatory offering of the Locrian maidens to the Temple of Athena in Troy for a thousand¹³⁰ years. The broader conclusion of the thesis points to a change in the literary function of the myth of Ajax and Cassandra. This means that while in the Archaic and Classical periods authors wanted to explain the death of Ajax the Lesser as a hero and warn against sinning against the gods, in the Hellenistic period authors were interested in exploring Cassandra's personal tragedy and suffering. On the other hand, the myth was also used as an aitiology, or explanatory story, for the ritual of the Locrian maidens.

Further research potential lies in the development of the story after Lycophron, which was purposefully left out of this master's thesis. However, considering that Roman authors preferred to depict the story with the rape motif, the potential findings of future research could be noteworthy. It would also be beneficial to synthesize the results of previous authors into a unified art- and literary-historical treatise on the depiction of the myth of Ajax and Cassandra.

¹²⁹ Cf p 64.

¹³⁰ Lyk. *Alex.* v 1153.

Annotatsioon

Magistritöö uurib Aias Oileadese toime pandud teotuse Cassandra ja Athena kuju/templi vastu ja sellele järgnenud hukatuse kujutamist kreeka antiikkirjanduses Homeroselt Lykophronini. Kaheksast allikast koosneva korpuse võrdlev leksikaal-semantiline analüüs näitas müüdifunktsiooni teisenemist ajas. Kui arhailis-klassikalise perioodi tekstid toonitasid pühapaiga rüvetamist, asüüliõiguse rikkumist ning kreeklaste kollektiivse süüd, siis hellenismiajal nihkus fookus seksuaalvägivallale. Lykophroni traagilises poeemis *Alexandra* saab varasemalt passiivse ohvrina kujutatud Kassandrast narratiivi edasiviiv prohvetlik-poeetiline kättemaksja; tekstis tõuseb esile Aiase individuaalne vastutus ning (müüdi)lugu seostatakse Lokrise neitside lepitusrituaali päritoluga. Ühtlasi osutab uurimus vägistamismotiivi võimalikule varasemale esinemisele Alkaiose fragmendi alltekstis. Töö loob nõnda uue ülevaate Aiase kangelasloo funktsiooni muutumisest ja poeetilisest arengust antiikkirjanduse traditsioonis kuni 2. sajandini e.m.a.

Märksõnad

Aias Oileades, Lykophron, Cassandra, antiikkirjandus, Lokrise neitside rituaal

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanna Stiina Kangur,
(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
“Aias Oileadese surmatoov teotus Homeroolest Lykophronini”
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Neeme Näripä,
(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hanna Stiina Kangur
29.05.2026